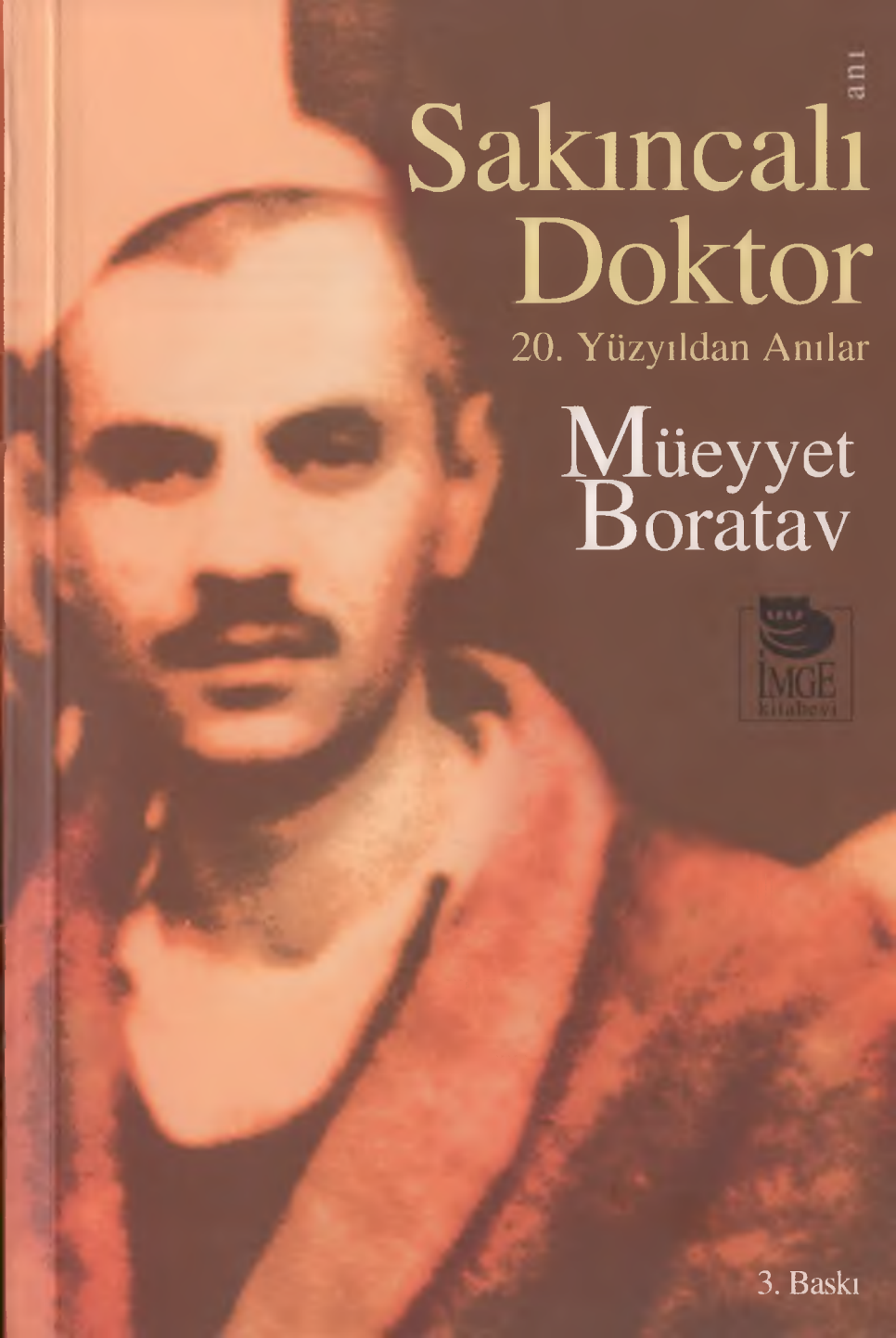

anı

Sakıncalı Doktor

20. Yüzyıldan Anılar

Müeyyet Boratav

İMGE Kitabevi

3. Baskı

A. Müeyyet Boratav, 1922'de Bolu'da doğdu. Konya Lisesi'ni bitirdikten sonra İstanbul Tıp Fakültesi'ne kaydoldu. 1943 yılında Mihri Belli ile birlikte İleri Gençlik Birliği'nin kurucularından oldu. 1944 yılında tutuklanarak iki yıl Tophane Askeri Cezaevi'nde kaldı. Sivas'ın Zara ilçesindeki "Sürgün Alayı"nda iki yıl er olarak doktorluk yaptı. 1955 yılında göğüs hastalıkları uzmanı olan Müeyyet Boratav, 6-7 Eylül olaylarından sonra yapılan "komünist tevkifatı" sırasında tutuklanarak Harbiye Cezaevi'nde 3 ay hapis yattı. 1958 yılında Veremle Savaş Derneği'ne girdi. 12 Mart 1970'te tekrar gözaltına alındı. 1970'li yıllarda İstanbul Tabip Odası Yönetim Kurulu'nda, 1980'lerde ise Onur Kurulu'nda görev yaptı. 1998 yılına kadar Zeytinburnu Veremle Savaş Dispanseri'nde çalıştıktan sonra seksen üç yaşında emekli oldu. Müeyyet Boratav'ın ağabeyi Prof. Dr. Pertev Naili Boratav, kardeşi Dr. Can Boratav, yeğeni ise Prof. Dr. Korkut Boratav'dır. Ali ve Ferhat Boratav isminde iki oğlu bulunmaktadır.

İmge Kitabevi Yayınları
Genel Yayın Yönetmeni
Şebnem Çiler Tabakçı

ISBN 975-533-496-3

© İmge Kitabevi Yayınları, A. Müeyyet Boratav, 2006

Tüm hakları saklıdır.
Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa
fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik
yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: Eylül 2006
2. Baskı: Ekim 2006
3. Baskı: Ekim 2006

Yayıma Hazırlayan
Yavuz Alogan

Kapak
Murat Özkoyuncu

Düzelti
Alaattin Topçu

Dizgi
Leyla Çelik

Baskı ve Cilt
Pelin Ofset Tipo Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Mithatpaşa Cad. No: 62/4 Kızılay-Ankara
Tel: (312) 418 70 93-94 • Faks: 418 10 46
www.pelinofset.com.tr

İmge Kitabevi
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 3 Kızılay 06650 Ankara
Tel: (312) 419 46 10-11 • Faks: (312) 425 29 87
İnternet: www.imge.com.tr • E-Posta: imge@imge.com.tr

Harbiye Askeri Cezaevi, 15 Mart 1946, İleri Gençlik Birliği sanıkları diğer hükümlüler ve gardiyanlarla birlikte

Arkada ayaktakiler: Soldan dördüncü Tahsin Berkem, Ferit Teksoy, bilinmiyor, Emin Sekun, bilinmiyor, Mihri Belli, bir gardiyan, Mustafa Göksu
Ortada oturanlar: Bir gardiyan, Muzaffer Özkolçak, Sefa Yurdanur, Nihat Tunalı, Dündar Baştımar, Müeyyet Boratav
Ön sırada ortada uzanmış ve yatan, dönemın yeraltı dünyası liderlerinden Oflu Hasan Cevahır

İçindekiler

Sunuş 9
Önsöz 12
Ve Sonunda Yargı Başladı 16
Beşizler Olayı 30
Dava Bitti 35
Sakıncalı Piyade 47
Sürgün Alayı 52
Sekiz Yıl Süren Soruşturma 66
Sansaryan Hanı Hücrelerinde Yaşam 74
İşkenceden Acı Tatlı Hatıralar 80
İleri Gençlik Birliği 90
Tophane Askeri Cezaevi 94
Cezaevinde Yaşam 98
Yirminci Yüzyıldan Anılar 104
Çocukluk Yıllarımdan, 80'lere... 112

Ekler 128
- "Hikâyemi Dinler misin?"
  Dr.A. Müeyyet Boratav ile yapılan mülakat
  Tarih Vakfı Projesi 128
- Sergide Bir Canlı Tanık / Doğan HIZLAN 165
- 6-7 Eylül'ün Öteki Yüzü / İlhan SELÇUK 168
- Sevinç Teyze, Kemal Amca,
  Pijama Altı / Ayşe DÜZKAN 171
- Su / Güneri CIVAOĞLU 175
- Kızlar Hikâye Anlatan
  Adamları Sever / Ayşe ARMAN 179
- Doktorluk: Bir Ömür Boyu / Ferhat BORATAV .. 184

Kaynakça 238

Sunuş

Ahmet Müeyyet Boratav Kimdir?

11 Şubat 1922 tarihinde Bolu'da doğdu.

Babası Kaymakam Abdurrahman Naili Efendi ve annesi Sıdıka Türegün; kökleri Konya'nın İbradı ilçesine uzanan çoğunlukla hukukçu bir aileden gelmektedir.

Ağabeyi Prof. Dr. Pertev Naili Boratav; kardeşi Dr. Can Boratav'dır.

Mudurnu'da başladığı ilk öğrenimini İstanbul 5'inci İlkokul'unda, ortaokul ve lise öğrenimini ise Pertevniyal Lisesi'nde tamamladı. Korkut Boratav'ın doğumu nedeniyle annesiyle birlikte gittiği Konya'da bir yıl okuyarak ortaokulu Konya Lisesi'nde bitirmiş oldu.

Liseden mezuniyetinin ardından İstanbul Tıp Fakültesi'nde okumaya başladığı günlerde Türk Solu'na adım attı.

1943 yılında, Mihri Belli ile birlikte İleri Gençlik Birliği'nin kuruluşunun öncülerinden biri oldu.

1944'te Süleymaniye Camii'nin minaresine "Saracoğlu Faşisttir" yazılı bir pankart asma girişimiyle ilgili olarak tevkif edildi.

Elli arkadaşıyla birlikte, 8 ay 20 gün Sansaryan Hanı'ndaki Siyasi Şube'de sorgulandı.

2 yıl Tophane Askeri Cezaevi'nde tutuklu kaldı.

Mahkeme 1947'de sonuçlandı.

1 yıla yakın süre Adana'nın Kozan ilçesinde sürgüne yollandı. Sürgün döneminde Kozan Devlet Hastanesi'nde gönüllü asistan olarak çalıştı.

1948'in son aylarında İstanbul'a döndü ve Bakırköy Akıl Hastanesi'nde Dr. Mazhar Osman'ın asistanı olarak çalışmaya başladı.

Uzmanlığını tamamlayamadan "asker kaçağı" olarak gözaltına alındı ve Sivas'ın Zara ilçesindeki "Sürgün Alayı"na yollandı.

Zara'da iki yıl Er Doktor olarak Sürgün Alayı'mn sağlık hizmetleri görevini yürüttü.

1952 yılında İstanbul'a döndüğünde Yakacık Sanatoryumu'nda göğüs hastalıkları ve dahiliye alanında ihtisasına başladı.

1953 yılında Kasımpaşa'da bir muayenehane açtı.

1955 yılında Haydarpaşa Göğüs Hastalıkları Hastanesi'nde ihtisasını tamamlayarak "Göğüs Hastalıkları Uzmanlığı" diplomasını aldı.

Hemen ardından 6-7 Eylül olaylarıyla ilgili olarak düzenlenen "komünist tevkifatı" çerçevesinde tutuklandı. Harbiye Cezaevi'nde 3 ay hapis yattı.

1958 yılında Verem Savaş Dispanseri'ne girdi. 1959 yılında, 1998 yılına kadar başhekimliğini sürdüreceği Zeytinburnu Verem Savaş Dispanseri'nde çalışmaya başladı.

Zeytinburnu Verem Savaş Dispanseri, otuz dokuz yıllık başhekimliği boyunca, sekiz-on kişi arasında değişen kadrosuyla, yılda yaklaşık elli bin kişiyi verem taramasından geçirmiş, bu sayının yaklaşık yüzde birini teşkil eden verem hastalarının tedavi çalışmalarını yürütmüştür.

12 Mart 1970 Muhtırası sırasında ihtiyaten gözaltına alındı. Sansaryan Hanı'ndaki Siyasi Şube'de on gün tutulduktan sonra serbest bırakıldı.

1970'li yıllarda İstanbul Tabip Odası Yönetim Kurulu'nda, 1980'lerde ise Onur Kurulu'nda görev aldı.

Ağırlıklı olarak geçim sıkıntısı içindeki Hacıhüsrev sakinlerinin tedavi için geldikleri Kasımpaşa'daki muayenehanesini seksen üç yaşında kapattı ve emekli oldu.

İlk eşi Meliha Koşukavak'tan olma Ferhat ve Ali isminde iki oğlu bulunmaktadır. Halen Fatma Sena Çağ ile evlidir.

Önsöz

Biz sosyal bilimler alanında eğitim gördükten sonra, yıllardır basın ve iletişim alanında çalışan iki kardeşiz. Çocukluğumuzda her Türk gencinin ilkokul, ortaokul, lisede okuyup, üniversiteyi de bitirince, önce emniyete, oradan da hapse ve sürgüne gittiğini sanırdık. Çünkü etrafımızdaki hemen bütün "amca" ve "teyze"ler bu yoldan geçmişlerdi. Ve bu yolun anıları, bir araya gelinen her anda, neredeyse bir masal tadında ve eğlencesinde tekrar tekrar anlatılır ve yaşanırdı. Bu yoldan geçmenin otomatik işleyen bir kural olmadığını, herkesin illa emniyete-cezaevine gitmediğini fark ettiğimizde, "eğlenceyi kaçırabileceğimiz" korkusuyla doğrusu biraz hayal kırıklığına bile uğramıştık.

Babamız Müeyyet Boratav'ın anıları işte bu öyküleri bir araya getiriyor.

Müeyyet Boratav bu kitabın belkemiğini oluşturan anılarını 2003 yaz aylarında Ayvalık-Cunda'da kaleme aldı. İlk okuduğumuzda, 1944 yılında Süleymaniye

Camii'nin minaresine asılan bir bez afişle başlayan ve 1958 yılında bir men-i muhakeme kararıyla sonuçlanan on dört yıllık bir gözaltı, hapishane, sürgün ve soruşturma öyküsüne ağırlık verdiğini gördük.

Anıların, kişisel bir perspektiften, tek parti iktidarından çok partili döneme geçiş döneminde Türk soluna; yirminci yüzyıl Türkiyesi'nin siyasi ve sosyal tarihine; Türk tıp tarihine ve en önemlisi de Türkiye'de insan haklarının tarihçesine farklı boyutlar getireceğine inanıyoruz.

İlk düzeltmesi kuzenimiz Prof. Dr. Korkut Boratav tarafından yapılan bu anıların *İmge Kitabevi Yayınları Anı Dizisi*'nde yayımlanmasını önerdik. İlgileri nedeniyle başta Refik Tabakçı olmak üzere tüm yayınevi çalışanlarına teşekkür ediyoruz.

Seksen yılı aşan bir zaman diliminden anekdotlar içeren bu biyografik çalışmayı yayıma hazırlarken, Müeyyet Boratav'ın anlatısını olgusal ve duygusal açılardan tamamlayacağını düşündüğümüz bazı yazı ve söyleşileri de kitaba eklemekte fayda gördük.

Bu açıdan en kapsamlı kaynak, Tarih Vakfı'nın 2003 yılında yaptığı "Tanıklıklarla Türkiye'de İnsan Hakları Projesi" kapsamında, Meltem Ahıska ve Bülent Özden tarafından gerçekleştirilen ve kısa versiyonu da "Hikâyemi Dinler misin?" isimli kitapta yayımlanan söyleşi oldu. Doğan Hızlan, İlhan Selçuk, Güneri Cıvaoğlu, Ayşe Düzkan ve Ayşe Arman'ın farklı tarihlerde kaleme aldıkları beş yazıyı da Müeyyet Boratav'ı, okura farklı kalemler ve farklı üsluplarla aktarabilmek için seçtik. Eserlerini bu anı kitabına eklediğimiz yazarlara teşekkür borçluyuz.

Müeyyet Boratav'ın kendi yazdığı anılarını okurken, yarım yüzyılı aşan doktorluk deneyiminden neredeyse hiç bahsetmediğini fark ettik. Bizim olduğu kadar, hastalarının ve Zeytinburnu Verem Savaş Dispanseri'ndeki çalışma arkadaşlarının "babası" olmuştu, ama herhalde hayatının o boyutu kendisine "anlatılmaya değer" gelmemişti.

Oysa, İstanbul'da aynı adreste, Kasımpaşa'daki muayenehanesinde elli yıldan fazla çalışan, ilk hastalarının torunlarına, hatta torunlarının çocuklarına bile bakan ve hastasından para almayı "zorunlu bir ayıp sayan" bir doktorun, "antibiyotiğin olmadığı" bir dönemde başlayan, Türkiye'nin en kapsamlı halk sağlığı çalışmalarından biri olan veremle mücadeleye uzanan meslek hayatının anlatılacak çok yönü vardı.

Bu eksikliği, geçtiğimiz aylarda yaptığımız uzunca bir diğer söyleşi ile tamamladık. Söyleşiyi okuyan ve hem eksikliklerini düzelten hem de yeni sorularla zenginleştiren, tıp tarihi uzmanı arkadaşımız Doç. Dr. Arın Namal'a teşekkür ederiz. 1950-2000 yılları arasında Türkiye'de tıbbın nereden nereye geldiğini görebilmek açısından bu söyleşinin, tıp camiası için olduğu kadar, sosyal konularla ilgili geniş bir okur kitlesi için de ilginç bulunabileceğini düşünüyoruz.

Müeyyet Boratav'ın anılarını kaleme alırken kendisinin vurguladığı temel nokta, 1944-58 yılları arasında başından geçen soruşturma ile ortaya çıkan "sakıncalı doktorluk" özelliği olmuştur. Kendisinin "Yirminci Yüzyıldan Anılar" adını verdiği kitabın, "Sakıncalı Doktor" başlığıyla yayımlanmasına, "artık sadece anılarda kalmış" bir tarihi kayda geçirebilmek için karar verdik.

Bu kararı verdiğimiz günlerde, Müeyyet Boratav'ın 1944 yılında birlikte tutuklandığı arkadaşı Mihri Belli'nin oğlu Emre Belli'nin, Fransa'daki tıp çalışmaları çerçevesinde "Sakıncalı Doktor" sıfatıyla gazetelere yansıması bizim için bir sürpriz oldu. Anlaşılan, bütün Kafka'vari özellikleriyle "Sakıncalı Doktorluk" henüz tarihe karışmamıştı.

Dolayısıyla, bu anıların herhalde geçmişin ve bugünün sakıncalı doktorlarına ve gelecekte "sakıncalı doktorlar" olmayacağı umuduna ithaf edilmesi gerekir.

Bu önsözü bütün çocuklara bir çağrıyla bitirelim: Babamız anılarını yazarken ve biz kendisiyle meslek hayatı üzerine söyleşirken fark ettik ki, geçen yıllar, bu öykülerin bazılarının pırıltısını silmiş, bazı ayrıntılar kaybolmuş. O yüzden, eğer değeri olduğunu düşünüyorsanız, anne-babalarınızın, yakınlarınızın anılarını kayda geçirmekte geç kalmayın, çünkü zaman sizin sandığınızdan daha da hızlı akıyor.

Ali Boratav - Ferhat Boratav

Ve Sonunda Yargı Başladı

Yahya Kemal'e gazel
ya da
Nusretiye Kasrı

İkinci Dünya Savaşı'nın
Bitiminde Biz,
Ellibeş üniversiteliydik.
"Çocuklar gibi şendik."

Tophane Askeri Cezaevi'nden
İki sıra süngülü er arasında
Güle, oynaya
Caddeye doğru inerdik...

Dururdu Tramvaylar.
Dururdu arabalar, yayalar,
Hepsi için;
Bize selâm konumuna geçtiler derdik.

Faşizme karşıyız diye
1 No.lu Sıkıyönetim Mahkemesi olan
Nusretiye Kasrı'na giderdik;
Yargılanmaya...

Muzaffer Özkolçak

Sene 1945 idi. Bir yıl kadar önce, yani İkinci Cihan Harbi'nin sonlarına yaklaşırken Türkiye'nin sınırında bekleyen faşistlere karşı direnmeye niyetli elli kadar genç arkadaş İleri Gençlik Birliği'ni kurmuş ve 1944 tevkifatıyla tutuklanmıştık. Farkındayım, 21. yüzyıldan bakınca insana tuhaf geliyor. Acaba, Naziler sahiden Türkiye'yi işgal etmeye kalksalar onları durdurabileceğimize inanmış mıydık?

Ama henüz 20. yüzyıldaydık. Herhalde o günlerde, direnebileceğimize de inanıyorduk...

Askeri cezaevi, Tophane'de caddenin karşı tarafında, yüksekçe bir yerde, oldukça büyük iki katlı eski bir bina idi. 1 No'lu Sıkıyönetim Mahkemesi ise, caddenin deniz tarafında, tarihi, şirin bir yapıtta, Nusretiye Kasrı'nda idi. Haftanın iki günü iki sıra halinde, yanımızda muhafızlar, cezaevinden mahkemeye giderdik.

İlk günlerde gidişimiz hiç de şenlikli olmazdı. Cezaevinde, birbirimizle konuşmayalım diye, adi mahkûmların kaldıkları çeşitli odalara veya koğuşlara hepimizi dağıtmışlardı. Mahkemeye gidiş gelişlerde birbirimizle konuşmamız yasaktı.

Cezaevi müdürü ve muhafızların bize karşı davranışları da oldukça sertti. İlk duruşmadan dönüşte kardeşim Can'la yan yana yürüyorduk. Can'la aylardan beri görüşüp konuşmamıştık. Ben dayanamadım, yavaşça Can'a "Nasılsın? İyi misin? Bir şeye ihtiyacın var mı?" gibi sorular sordum. Can, genel olarak fazla dürüst ve kurallara çok sıkı uyan yaradılışta idi. Bu nedenle benim konuşmama tepki gösterdi. "Konuşmak yasak bilmiyor musun? İyiyim işte, niye soruyorsun? Bir şeye de ihtiyacım yok" diye cevap verdi. Tepkisini biraz sertçe

dile getirmiş olsa gerek, cezaevi müdürü onun konuşmasını duydu ve ceza olarak Can'ı taş odaya attılar.

Taş oda, cezaevinin bodrumunda, her tarafı taş, ufak bir oda idi. Rıfat Ilgaz anılarında, tutuklu iken, kendisinin de bu odada bir süre kaldığını anlatır. Mahkemede ilk ifadelerimiz alındıktan sonra, hepimizi bir koğuşa topladılar ve tabii konuşma yasağı da kalktı ve şenlikli günler başlamış oldu. Mahkemede ön sıraya, daha evvelce Türkiye Komünist Partisi ile ilişkisi olan beş arkadaşımızı atmışlardı.

Mahkeme kurulu üç kişiydi. Ortada bir general (paşa), solunda bir yarbay, sağında yargıç (Mustafa Bey diyorlardı) ve bir de savcı. Paşa yaşlıca, sessiz bir beydi. Bizim söylediklerimizi hiç tepki göstermeden dinler, pek seyrek olarak yargıcın kulağına bir şeyler söylerdi. Albay, çok yumuşak, iyi kalpli bir kişiydi. Savcıyı, yargıcı kızdıracak konuşmalar yaptığımız zaman işaretle bizi teskin etmeye, sakinleştirmeye çalışırdı. Savcı ve yargıç başlangıçta bizlere karşı davranışlarında oldukça serttiler. Zamanla bize karşı yumuşadıklarından mı, bilmem, bir süre sonra savcıyı, yargıcı ve iyi kalpli albayı değiştirdiler.

Yeni yargıcın ismi Fikri idi. Kirli Fikri diye anılıyordu. Bu lakabı biz koymamıştık. Öyle duyduğumuz için aramızda da ondan bu isimle bahsediyorduk. Önce, savcı iddianamesini okudu. İddianamede bizden evvel geniş çapta, yönetici ve üyeleri tutuklanan TKP'den, program ve eylemlerinden uzun uzadıya bahsediliyor ve aramızda bulunan, daha evvelce TKP ile ilişkisi olan arkadaşların ifadeleri yer alıyordu.

Ayrıca, Adnan Adıvar, Halide Edip, Rauf Orbay, Ruşen Eşref vs. gibi Demokrat Partili ünlü kişilerin, bizi

destekliklerine, arkamızda olduklarına dair sanık ifadeleri de iddianamede yer almıştı. Sonuç olarak İleri Gençlik Birliği'nin TKP'nin bir gençlik örgütü olarak kurulduğunu, Süleymaniye Camii minarelerine asılmak istenen afişin de bizim eylemlerimizden biri olduğu ileri sürülüyor ve sonradan kaldırılan ünlü 141.-142. maddelere göre cezalandırılmamız isteniyordu.

141.-142. maddeler, bir sınıfın diğer sınıflar üzerinde hâkimiyet kurmak emeliyle dernek veya cemiyet kuranların cezalandırılmasını öngören ceza kanununun bölümleri idi. Biz elli üniversite öğrencisi acaba hangi sınıfın, hangi sınıf üzerinde egemenliğini kurmaya çalışacaktık?

Sorguya Tahsin'le başlandı. Tahsin Berkmen dünyanın en iyi insanlarından biri idi. Tutuklamalar onunla başladığı için çok üzgündü.

Tahsin, TKP ile eski ilişkisini ve Süleymaniye Camii'ne öğretmen Hasan Basri ile asmak istedikleri afişi kendilerinin tasarladıklarını, afişi asmak için çaba gösterirken bir müezzin tarafından görüldükleri için, kaçarken duvardan düşüp yaralandığını, bu eylemin İleri Gençlik Birliği ile hiçbir ilişkisi olmadığını gayet sakince anlattı.

Hâkimin, "Peki, afiş eylemini Emniyet Müdürlüğü'nde evvela, Mihri Belli ile yaptığınızı söyleyip sonra ifadeni neden değiştirdin?" sorusuna:

"Polisler bana, eğer afiş eylemini yaptığımı itiraf edersem ikinci kişiyi sormayacaklarını söylemişlerdi, ben de inanıp itiraf etmiştim. Sonra ikinci kişiyi söylemem için sıkıştırmaya başladılar. Ben de Mihri Belli üniversitede asistan ve gazeteci olduğundan bize yapılanları ona yapamazlar düşüncesi ile onun adını verdim,

sonra onun da tutuklandığını öğrenince ifademi değiştirdim" dedi.

Tahsin'e çok işkence yapılmıştı. Fakat o utandığı için yapılanları anlatmıyordu. Ne tuhaf, işkenceyi yapanlar değil, işkenceye maruz kalanlar utanıyorlar.

Nitekim sonraları, yani 1980'li yıllarda emniyette cinsel taciz ve tecavüze uğrayan birçok kızın, utançlarından başlarına gelenleri çevreden gizlediklerini gazetelerde okumuştuk.

Daha sonra Mustafa ve yazar Yusuf Atılgan'ın sorguları yapıldı. Yusuf Atılgan o zaman teğmen rütbesinde askeri öğretmendi. İthamları pek kabul etmedi. Hâkimi kızdırdı ve en son olarak askeri okulda, son sınıfta matematik öğrencisi olan Kenan'a söz verildi.

TKP ile ilişkilerini etraflı olarak anlattıkça hâkim tebessüm ve mimikleri ile memnuniyetini belirtiyordu. Kenan sözlerini bitirip otururken yüzünü bize döndü ve "şiştik" dedi. Bu hareketine hepimiz gülüştük.

Tabii yargıçtan da zılgıtı yedik.

İleri Gençlik Birliği'nden olan ikinci sıraya gelince kıyamet koptu. Evvela bizim gruptan İsmet'i (Selimoğlu) sorguladılar. İsmet, Kimya Mühendisliği'nde okuyordu. Çok hızlı konuşan, hatta sürati nedeniyle bazen dedikleri bile anlaşılmayan bir arkadaşımızdı. Çabuk çabuk faşizme karşı olduğumuzu, demokrat, laik düşüncelerimiz nedeniyle burada olduğumuzu anlattı. Sonra sıra kardeşim Can'a geldi. O ise, aksine çok ağır konuşurdu. Kendisi için, aslında çok önemsiz ifadeler veren arkadaşlarına çok mantıklı sorular yöneltti.

– Arkadaşım Kemal saklamak için kendisine kırmızı bir paket verdiğimi, biz tutuklandıktan sonra korkup bu paketi Unkapam'ndan denize attığını emniyette söyle-

miş, kendisinden sorulmasını rica ediyorum, o pakette ne varmış?

Kemal:

– Pakette ne olduğunu bilmiyorum, dedi.

Can, "Öyleyse pakette ne olduğunu ben anlatayım" dedi.

– Evimizde kütüphanedeki kitaplar, eskimesinler diye yarısını mavi, yarısını kırmızı renkli kâğıtlarla kaplamıştık. Tutuklamalar başlayınca, belki arama yapılır; "Niye kitaplarınızı kırmızı kâğıtla kapladınız?" diye soru sorulur diye çekindiğim için, bunları atmaya kıyamadığımdan, saklaması için Kemal'e vermiştim. O da korkup denize atmış. Biz kırmızı kravat takmaya bile çekinirdik. Komünist bir örgüte üye olmamız mümkün mü? dedi.

Bu minval üzerine biraz konuşunca sonunda yargıcı kızdırdı.

– Biriniz çok hızlı, biriniz çok yavaş. Tutturmuşsunuz faşizme karşıyız, demokratız filan diye, ikiniz kan kusturdunuz bana, diyerek Can'ı yerine oturttu.

Sonra Tıbbiye'den arkadaşım Cezmi Ulucan; "İleri Gençlik Birliği nizamname taslağını ben kaleme aldım" diyerek bazı yerleri biraz uyduruk bir nizamname taslağını yargıca sundu. Tabii buna da çok içerlediler.

Sıra bana gelmişti. Ben, emniyette çektiklerimizi, aylarca penceresiz pis hücrelerde yattığımızı, tabutlukları, iftiraları, nasıl falakaya yatırılıp saatlerce dövüldüğümüzü anlattım. Ben böyle konuştukça yargıç kızıyor, paşanın yanındaki iyi kalpli yarbay üzüntü ile başını sallıyordu.

Bir ara gözüm, arkada kapı içinde sırıtarak duran sivil bir polise ilişti.

– Bakın şu kapıda duran polis ben falakaya yatırıldığımda falaka sopasını tutanlardan biriydi. Yapılanları bir de onlara sorsanız ya, dedim.

Polis korkup kaçmıştı.

En sonunda Yargıç:

– Olacak o kadar, biraz yapmışlardır. Siz de böyle işlere karışmasaydınız, demek zorunda kaldı. Tabii benim söylediklerim de, yargıcın sözleri de zabıtlara geçmedi. Sonra benim 8,5 ay süre içinde Sansaryan Hanı'ndaki Emniyet 1. Şube'de alınan iki-üç sayfalık ifadem okundu. Orada afiş işlerine yarayacak pek bir şey bulunmadığı için sözlerime son verildi.

Sıra bizim sıranın sonundaki Nahid'e gelmişti: Nahid'in ailesi oldukça varlıklı olduğu için, epey para ödeyerek Nahid'i savunması için çok ünlü bir avukatı tutmuşlardı. Yargıç, Nahid'e bir iki beylik soru sorduktan sonra sözü avukatına verdi.

Avukat orta boylu, şişmanca, güler yüzlü, çok güzel konuşan bir beydi (E. R. Balkanlı). Nahid'i çok güzel(!) savunuyordu.

Özetle:

– Müvekkilim, uslu, çalışkan bir üniversite öğrencisidir. Bazı kötü niyetliler bu çocukları kandırıyorlar, beyinlerini yıkıyorlar, bilmeden böyle uygunsuz işlere karıştırıyorlar, diyerek Nahid'i aklamaya çalıştı.

Avukat saygılarla sözlerini bitirdikten sonra yargıç güler yüzle Nahid'e döndü:

– Bak avukat bey senin için ne güzel konuştu. Onun sözlerine ilave edeceğin bir şey var mı? dedi.

Nahid yavaşça ayağa kalktı.

– Beni kimse kandırmadı, kimse beynimi yıkamadı. Avukatımın sözlerini kabul etmiyorum ve kendisini

avukatlığımdan azlediyorum, dedi ve yavaşça bize dönüp yerine oturdu. Bizlerden gülüşmeler, birkaç da alkış aldı.

Avukat sinirlendi:

– Sayın yargıçlar. Ben bunların beyinlerinin yıkanmış olduğunu söylemiştim. Savunmaya bile önem verdikleri, aldırdıkları yok ve savunulacak bir yönleri de yok, diyerek salonu terk etti.

Tabii Nahid'e gülüşenler de yargıçtan azarı yediler, sıra aramıza nasılsa katılan iki işçiden biri olan Baba Faruk'a gelmişti.

Baba Faruk oldukça zeki olmasına rağmen, işi saflığa, hatta aptallığa vuruyordu.

Yargıç sordu:

– Senin karının ismi Evdoksiya imiş, neden ona 'Evdoksiya yoldaş' diyorsun?

– Aynı çileli yolda beraber yürüdüğümüz için olsa gerek hâkim bey.

– Sen bu gençlerle bazı toplantılara katılmışsın, hatta şarkılar bile söylemişsin.

– Söylemişimdir hâkim bey.

– Entari, entarisi gibi sözleri olan bir şarkı söylemişsin, söyle bakalım onun sözleri nasıldı?

– Entarisi ala benziyor, şeftalisi bala benziyor.

– Hayır o değil.

– Vizitada yazmış entarisi belinde, belinde aman.

– O da değil; Enternasyonal.

– Ha öyle bir türkü bilmem hâkim bey.

"Güzel konuştum mu?" diyerek bize döndü, bizlerde bol bol gülüşmeler oldu. Hâkim, Baba Faruk'u ve bizi azarlayarak yerine oturttu. Herhalde içinden, "Ben size entariyi gösteririm" diyordu.

Elli kişilik grubumuzun yarısı tutuklu, yarısı tutuksuz yargılanıyordu. Sıra tutuksuz yargılanan arkadaşlara gelince, yargıç onların sorgularından bir şeyler çıkarabilirim diye çaba gösterdi. Hatta "Doğru konuşmazsanız sizi de tutuklatırım" diye tehdit savurdu.

Fakat onlardan da işlerine yarayacak bir şey çıkmıyordu.

Yargıcın "Kellim kellim lâ yenfa"[1] diye özetlediği, demokrasi, faşizmle savaş, laiklik, Atatürkçülük gibi sözler ve konuşmalarla yargı bu minval üzere şenlikli bir şekilde sürerken arada dramatik sahneler de oluyordu.

Sorgu sırası Abdulbaki Gölpmarlı'ya gelmişti. Abdülbaki Hoca üniversitede Divan Edebiyatı ve Tasavvuf Edebiyatı doçenti idi. Sefa, Emniyet Müdürlüğü'ndeki ifadesinde kendisine, "TKP'ye katılan ilk öğretim görevlisi olmak şerefini kazandığını, onun da teşekkür ettiğini" söylemişti. Ayrıca, Sefa ile yüzleştirilmiş; bu konuşmayı yüzüne karşı da söylemiş, hoca da kabul etmişti.

Yargıç, hocaya böyle bir konuşma olup olmadığını sordu.

Hoca:

"Ben böyle bir konuşma olduğunu hatırlamıyorum. Ama olmuşsa herhalde şaka sanmışımdır" dedi. "O çocuğu emniyette karşıma öyle perişan ve feci durumda getirdiler ki benim yüzümden çocuğa tekrar kötü muamele yaparlar diye söylediklerini kabul ettim. Daha başka şeyler söylese onları da kabul ederdim" dedi.

Gölpınarlı Hoca, "Mevlana'yı beğenen, Müslüman sosyalist bir düşüncede olduğunu" söyledi. Kuran'dan Arapça örnekler göstererek o kadar güzel bir konuşma

[1] Arapça özdeyiş. "Konuş konuş faydası yok" anlamında (y.n.)

yapıyordu ki mahkeme heyeti, hatta konuşmalara karşı hiç ilgi göstermeyen Başkan Paşa bile onu hayran hayran dinliyorlardı.

Hoca orta yaşlı, bekâr, pek çok değerli eseri olan tanınmış bir ilim adamıydı. Gençleri çok severdi. Belki bu yüzden hakkında bazı dedikodular da kulağımıza çalınmıştı. Fakat aylarca beraber kaldık. Herhangi bir uygunsuz hareketini görmedik. Bizimle, bazılarımızdan bile fazla, tam bir uyum içinde yaşadığını gördük.

Durum böyle iken, birden savcı mahkemeden gizli celse talebinde bulundu. Hoca içeride kaldı. Hepimizi dışarı çıkardılar. Bir süre sonra içeriden, hocanın feryat eden sesleri, Arapça, Acemce küfürler duyulmaya başlandı.

Gürültü sona erince bizi içeri aldılar. Savcı başı öne eğik, kıpkırmızı bir yüzle, mahkeme heyeti ve hoca üzgün durumda idiler. Savcı, hocaya "Sizin dini, felsefi düşüncelerinizi öğrendik, eserlerinizi de tanıyor ve beğeniyoruz. Siz yoksa bu gençlerin arasına başka bir maksatla mı katıldınız?" demiş. Hoca evvela savcının sorusunu anlayamamış, anlayınca da kıyameti koparmış.

Gelelim gene hoşça geçen oturumlara. Mihri, İleri Gençlik Birliği'nin ne maksatla kurulmak istendiğini, faşist kuvvetlerin sınırımıza dayandığı sırada muhtemel bir Nazi saldırısına karşı bütün anti-faşist gençlerin, bütün dünyada olduğu gibi örgütlenmesi gerektiğini, yapılan toplantılar böyle bir örgütün kurulması için hazırlık çalışmaları olduğunu inandırıcı bir şekilde anlattı.

Daha sonra sıra eski bir işçi olan Tornacı Emin Sekun'a geldi. Emin Sekun daha İstiklâl Harbi'nin başında, Ankara'da İmalat-ı Harbiye'de genç bir işçi iken, eğitim için Moskova'ya gönderilmişti. Dönüşte birkaç kere tutuklanmış ve salıverilmişti. Çok inatçı idi. Elleri

çok güçlüydü. Nezaret altına alındığı bir sırada kendini falakaya yatırmak isterlerken, hemen bir polisi altına almış, "Bana vurursanız bu arkadaşınızı boğarım" diyerek direnmiş olduğu, bu nedenle kendisine işkence uygulamaktan polislerin genellikle kaçındıkları söylenirdi.

Her şeyi inkâr ederdi. Bize bile Moskova'da eğitim gördüğünü söylemez; Rusça bazı şarkıları, Rusça bilmeden nasıl söylediğini sorduğumuzda, "Bunları ben Çekoslovakya'da öğrendim" derdi. Çok dayanıklı idi. Üç-dört ay Emniyet Müdürlüğü'nün bodrumda olan, içinden lağım geçen hücresinde kaldığı halde bütün ifadesi beş-altı kelimeden ibaretti "Tanımıyorum-Bilmiyorum. Tanımadığım kişiler ve bilmediklerim karşısında ifade veremem."

Yargıç: "Iyi ki adını soyadını bilip söylüyorsun" deyince:

"Eh olacak o kadar, onları biliyorum" diyerek cevap vermişti.

Sonraları bize, Bulgar Komünist Partisi Başkanı Dimitrof'a dair bir hikâye anlattı. Dimitrof'a Marksizmi, diyalektik materyalizmi çok iyi bilen birkaç genç komünisti takdim etmişler. Dimitrof, "Onlara söyleyin, evvela 'neznam'ı ('bilmiyorum'u) öğrensinler" demiş.

Daha sonra son sıralarda oturan Faruk Atay'a sıra geldi.

Faruk Atay son derece bilgili, zeki bir arkadaşımızdı. Fransızca sözlüğün en kenar köşesinde kalmış sözcükleri sorardık, hemen bilirdi. Kerim Sadi'nin akrabası olduğu; onların Troçkist oldukları dedikoduları etrafa yayıldığından aramıza alınmamıştı.

Emniyette içimizden birkaç kişiyi tanıdığını söylemiş, ama bakın şöyle: Örneğin, beni tanıyıp tanımadığını sormuşlar. "Evet tanırım" demiş.

"Nerden?" diye sorulduğunda ise şöyle demiş: "Üniversitede iken devre sonunda Harbiye'de askerlik kampı yapıyorduk. Yanımdaki bir arkadaş uzaktan iki kişiyi gösterdi. Bu Müeyyet Boratav, öteki de İnönü'nün oğlu Ömer İnönü. İkisini de buradan tanıyorum."

Sorgular devam ediyor, hiç kimsenin ifadesinde Faruk'un ismi bile geçmiyordu.

Biz Faruk'u kışkırtırdık, "Bak yargıda ismin bile geçmiyor. Kalk da tahliyeni iste" derdik. O aramızda olmaktan mutlu idi. Direnir, fakat ısrarlarımız karşısında dayanamaz. Ayağa kalkıp yargıçtan söz ister: "Sayın yargıç mahkemede ismim bile geçmiyor, bu nedenle tahliyemi talep ediyorum" derdi. Her seferinde de, sözünü bile bitirmeden yargıç kendisini "Anladık, anladık. Otur, otur" diye azarlardı.

Bir süre sonra, gene Faruk'u sıkıştırır, "Bak bugün yargıç neşeli, belki kurtulursun, tahliyeni iste" diye zorlardık. Nihayet dayanamayıp söz ister, "Sayın yargıcım, mahkemede hiç ismim geçmiyor, beni tahliye edin" derdi ve paparayı yerdi.

En sonunda, hiç ummadığı anda, tahliyesine karar verildi. Bize kızdı, "İyi halt ettiniz" dedi. Hepimize sarıldı. Üzülerek, hatta ağlayarak bizden ayrıldı.

Sorgular bittikten sonra sıra tanıkların dinlenmesine gelmişti. Tanıklar da aleyhimizde pek bir şey söylemiyorlardı. Heykeltıraş Hüseyin Anka doğru söyleyeceğine yemin ederken Batı filmlerindeki gibi sağ elini yukarı kaldırmış, yargıç tarafından "İndir elini; burası Türk mahkemesi" diyerek azarlanmıştı.

Müdafaa tanıklarından Mihri Belli'nin komutanı dinlendi. Alman ordular Türk sınırına dayandığı zaman Mihri, Amerika'daki öğrenimini yarıda bırakarak, hatta

yol parası yetişmediği için gemilerde işçi olarak çalışarak Türkiye'ye gelmiş ve gönüllü süvari teğmeni olarak Bulgar sınırında görev almıştı. Komutanı, kendisinin iyi bir asker olduğunun ve en tehlikeli görevlere kendi isteği ile başarıyla katıldığını anlattı.

Aramızda beş-altı tane Pertevniyal Lisesi öğrencisi arkadaşımız vardı. Onlardan biri olan Safa Yurdanur, lisedeki felsefe ve psikoloji hocamız İhsan Kongar'ı şahit olarak davet etmiş. İhsan Hoca, Emre Kongar'ın babası idi. Ben çok sevdiğim hocamızın rahatsız edilmesi nedeniyle çok üzülmüştüm. Hocamız birkaç kere benim ismimi de tekrarlayarak hepimizi savundu. "Derslerimizde her türlü felsefi, siyasi konuyu serbestçe tartışırdık, bunların hiçbirinde aşırı sol bir düşünceye rastlamadım" dedi.

Sonra sıra maddi delillere geldi. Maddi delil pek yoktu. Birkaç mektup ve bir de bizim ünlü afiş...

Ben bu afiş yüzünden çok dayak yemiştim. Tahsin Berkmen afişi asmak isterken müezzin tarafından görülünce, kaçmak isterken caminin duvarından düşüp yaralanmıştı. Ertesi günü oda arkadaşı Mustafa Göksu beni çağırdı. "Bir arkadaşım tramvaydan düştü, yaralandı, ona bir bakar mısın?" dedi. Ben de gidip pansumanını yaptım ve bazı ilaçlar verdim. Fakat kazanın teferruatını fazla kurcalamadım. Tahsin yakalandıktan sonra halası ve çocukları benim kendisini tedavi ettiğimi söylemişler. Bizler de tutuklanınca, bu afiş işini ilerici gençlerin bir eylemi haline getirmek niyetiyle bana çok eziyet ettiler.

Bu meşhur afişin ne biçim bir şey olduğunu bile bilmiyordum. Bu sıralarda etrafa birtakım dedikodular yayılıyordu. Bazı tutuklananlar olmuştu. Benim çok yakın arkadaşım Fahrettin'in sivil polislerden arkadaşları var-

dı. Onların söylediğine göre, Süleymaniye Camii minaresine kızıl bayrak asılmıştı. Minareye kızıl bayrak... Tüyler ürpertici bir eylem. Bu nedenle ben bütün işkencelere dayandım; "Hiçbir şey bilmiyorum" dedim.

Polisler eylemi etrafa kızıl bayrak - komünist bayrağı diye yaymışlar. Afiş sonraları mahkemeye getirildi.

Üzerinde "Saracoğlu Faşisttir - Faşizm ve Vurgunculukla Mücadele Derneği" yazılı yirmi metre boyunda bir bez idi.

O dönemde Hariciye Nazırı olan Şükrü Saracoğlu Nazilerle alenen işbirliği yapıyordu. Ünlü Alman Dışişleri Bakanı Von Papen ile ilişkisi herkesçe malumdu. Buna dair iç ve dış kaynaklı pek çok belge vardır.

Ben afişin böyle bir yazıdan ibaret olduğunu bilseydim, belki de o kadar eziyete dayanmazdım. Bazı dedikodu ve tahminleri söylerdim. Nitekim, afiş işine karışan Öğretmen Hasan Basri'nin Emniyet Müdürlüğü'nde beşinci kattan aşağı atılması ve ölümü sonunda Saracoğlu'nun Nazilerle işbirliği fazla kurcalanmasın diye herhalde savcı ve yargıçlar bu afiş olayı üzerinde pek durmadılar.

Bu olayla ilgili bizden ayrı birçok kişi emniyete alındığı halde hepsi serbest bırakıldı. Tahsin Berkmen'e bile bu eylemlerden dolayı bir ceza veremediler.

Mahkemede hava gittikçe yumuşuyordu, hatta yargıç ve üyeler bile komik olaylara bizimle beraber gülümseyerek katılıyorlardı. Fakat bizi bir sürpriz bekliyormuş. Bir gün mahkemeye geldiğimizde ön sırada tanımadığımız beş gencin oturduğunu gördük, "Bunlar nereden çıktı?" derken mahkeme heyetinin ve savcının da toptan değişmiş olduklarını gördük.

Beşizler Olayı

Yargılanma başladığı zaman beş genç peş peşe söz alarak, Feshane tütün fabrikalarında birtakım bildiriler dağıttıklarını ve bu bildirilerin ilerici gençlere bağlı olarak, onları desteklemek için dağıtıldığını anlatıyorlardı.

Bildirilerde "kahrolsun faşizm, işçiler birleşin" gibi sözler vardı. Bu eylem de biz Emniyet Müdürlüğü'nde tutuklu iken işlenmişti. İşin ilginç yanı bu gençleri genellikle hiçbirimiz tanımıyorduk.

İçlerinden iki kişi, Muzaffer Özkolçak ve Dündar Baştımar'ı Kuzguncuk'ta komşu oldukları için tanıdıklarını söylüyorlardı. Üç kişi ise hiçbirimizi tanımıyordu.

Bu beş kişi bizden uzak tutuluyor, duruşmalara ayrı olarak getiriliyor, cezaevinde bizden ayrı yerlerde kalıyorlardı. Duruşmalarda ben bunların tam arkalarında oturmakta idim. Devamlı olarak onlara yargıdan çekinmemelerini, kendilerine hiçbir şey yapamayacaklarını cesaret vermek için fısıldıyordum.

Hatta yerli yersiz söz isteyerek yargıca oldukça sert ve çelişkili sorular sorup onlara cesaret vermeye çalışıyordum. Sonunda, bir sonraki celsede beş sanık peş peşe söz isteyip eylemlerinin bizimle hiçbir ilişkisi olmadığını, emniyetteki baskı sonucu bu şekilde ifade verdiklerini söylediler.

Bu ifadelere savcı ve yargıç çok içerlediler, ama beşizler de, biz de ferahladık. Beşizleri de bizim aramıza kattılar, bizim mutlu yaşantımıza onlar da katılmış oldular.

Bu arada ekonomik nedenlerle cezaevinde yemeklerimizi işçi arkadaşımız Süleyman hazırlardı. Bazı arkadaşlar da patates soymak, sebze ayıklamak gibi işlerde ona yardımcı olurlardı. Bir akşam, gececilerden dört arkadaş ranza üstüne oturmuş, tatlı tatlı sohbet ediyorduk.

Beşizlerden biri, Orhan, bizden uzakta bizi dinliyordu. "Orhan gelsene yanımıza, bize katılsana" dedik. O, "Hayır" dedi, "yarınki duruşmada çok büyük sürpriz olacak, onun için sizin yanınıza katılamam." "Boş ver oğlum, sürpriz mi kaldı gel" dedik. Yine gelmedi.

Ertesi gün celseye gittik. Celsede bir duraklama oldu. Bir de baktık, Orhan ayrı bir kapıdan savcı ile birlikte duruşmaya geldi ve söz aldı. Savcıya, mahkeme heyetine saygılarıyla sözlerine başladı ve şöyle dedi: "Emniyette verdiğimiz ifadeler doğruydu, eylemlerimizi bize bunlar yaptırdılar; bana patates, domates ayıklatıp baskı yaptırarak ifadelerini inkâr ettirdiler. Savcıya, yargıca beni uyardıkları için teşekkürlerimi sunarım."

Orhan'ın babası Halk Partisi'nin ileri gelenlerinden imiş. Onun ve savcının telkinleri ile Orhan bu şekilde ifadeyi kabullenmiş. Bu türlü olaylar artık tahammülümüzün sınırını aşmıştı. Bütün salonda itirazlar, protesto

sesleri yükseldi. Gene sürpriz bir olay oldu. Yargıç salonu boşalttı.

Biz dışarıda ne olacak diye merakla bekliyorduk, bir süre sonra tekrar salona alındık. Yargıç birtakım isimler okumaya başladı. Tutukluların yarısından fazlasının tahliyelerine karar verilmişti. Bir sevinç, bir heyecan, birbirine sarılanlar, ağlaşanlar. Kardeşim Can tahliye edilmişti. Bana sarılıyor "Seni bırakıp gitmek istemiyorum" diyordu. Tahsin tahliye edilmediği için çok memnundu.

Yedi-sekiz kişi içeride kalmıştık. Biz de bir sürü manevi yükten kurtulmuş olmanın güvencesi ile halimizden memnunduk. Fakat yargı devam etti. Savcı son iddianamesini okudu.

Son iddianame sanıkları ikiye ayırıyordu: Bilerek bu işe katılanlar, bilmeyerek katılanlar. Bilerek katılanların cezalandırılmalarını, bilmeyerek katılanların beraatlarını talep ediyordu. Beraatları istenilen arkadaşların hepsi, istisnasız: "Biz bu işe bilerek, isteyerek karıştık. Fena bir eylem yapmadığımız, bir suç işlemediğimiz için beraatimizi isteriz" dediler. Abdülbaki Hoca, Kuran'dan ayetler okuyarak, ayrıca hadisler kullanarak Müslüman sosyalizmini anlattı; mahkeme heyeti de yine hayran hayran dinledi.

Sonunda yedi-sekiz kişiye İleri Gençlik Birliği'ni kurup yönetmekten ikişer yıl hapis ve bir sene sürgün cezası; beş-on kişiye de yaşları küçük olduğu için 5 ay, daha büyüklere ise 6 ay ceza verildi.

Kararda çok yanlış, hatta komik uygulamalar vardı.

Örneğin Tahsin'e afiş eyleminde ceza verememişlerdi; fakat cezasız da olmazdı. Bizim toplantılarımıza başka bir Tahsin katılmıştı ve tanık olarak da bunları mahkemede söylemişti.

Bizim Tahsin Berkmen'i o Tahsin yerine İleri Gençlik Birliği'nin kurucusu yaptılar. Tahsin'in İleri Gençlik ile hiçbir ilişkisi yoktu. Fakat Tahsin tutuklamalar onunla başladığı için çok üzgündü. Az ceza alsa çok üzülecekti, onun için bu konuyu fazla üstelemedi. 2 sene ceza aldığı için mutlu bile oldu.

Muzaffer Özkolçak başlangıçta, bazı nedenler ile İleri Gençlik'e alınmamıştı. Fakat 'beşizler'den biri onu uzaktan tanıdığı ve onları bize bağlamak istedikleri için İleri Gençlik Birliği'nin kurucusu olarak 2 sene hapse mahkûm edildi. Muzaffer savunmasında, "Sayın yargıçlar, cezanıza fazla itirazım yok, ama ben İleri Gençlik Birliği'ne katılmak şerefinden bile mahrum edilmişim. Nasıl kurucu olurum?" dedi.

Keza Dündar Baştımar da olsa olsa üye durumunda idi. O da 'beşizler'den birisini tanıdığı için kurucu üye olarak iki seneye mahkûm edildi. Biz cezaları sineye çektik. Bütün bu yargı komedilerini kabullenmeyen bir kişi vardı.

Mihri Belli'nin babası, muhterem büyüğümüz Hayrettin Belli. Hayrettin Bey, İstiklal Savaşı'nda Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne başkanlık etmiş, Millet Meclisi'nde ilk iki dönem milletvekilliği, uzun seneler Gazi Orman Çiftliği'nin müdürlüğünü yapmış, değerli bir hukukçu idi. Bütün işlerini bırakarak, başından sonuna kadar bizim davamızı takip etmiş, olayları incelemiş ve çok mükemmel olarak savunmamızı yapmış, Yargıtay'a temyiz dilekçesini sunmuştu. Yargıtay'da birkaç yakın arkadaşı da vardı.

Yargıtay'ın cezaları esastan bozacağına yürekten inanıyordu. Bizi de ümitlendiriyordu. Yargıtay'daki duruşmalara da katılmıştı. Fakat karar gününden birkaç

gün önce Sıkıyönetim, bütün Yargıtay üyelerini değiştirmiş ve Yargıtay bütün cezaları onaylamış, yalnız teknik bir nedenle 1 yıllık sürgün cezalarımızı 8 aya indirmişti. Bu beklenmedik sonuçtan bir-iki gün sonra Hayrettin Belli Hocamızın üzüntüden sağ tarafına felç geldi, ölümüne kadar olan bir-iki senesini üzüntü içinde felçli olarak geçirdi.

Akşam erken iner mahpushaneye.
İner, yedi kol demiri,
Yedi kapıya.
Birden, ağlamaklı olur bahçe.
Karşıda, duvar dibinde,
Üç dal gece sefası,
Üç kök hercai menekşe...

Ahmed Arif
Akşam Erken İner Mahpushaneye

Dava Bitti

Yargılama bitip cezalarımız belli olduktan sonra, biz de artık cezaevinden çıkacağımız günleri takvimde işaretleyerek ve sürgün olarak gideceğimiz yerler hakkında bilgi edinmeye çalışarak günümüzü geçiriyorduk.

Iki yıla yakın süre tutan cezam tamamlandıktan sonra savcılığa gidip Kozan'a sürgün olarak gideceğime dair bir yazı aldım. Sonra beni cezaevinde daima arayan, kitaplar, hediyeler getiren sevgilim M.yi görmek üzere Ankara'ya gittim. Orada unutamadığım olaylardan biri sevgilimle birlikte Mihri Belli'nin babası Hayrettin Beyi ziyaretimiz oldu.

Mihri de bizimle birlikte hapisaneden çıkmış, ama sürgün cezasını çekmek üzere Anadolu'ya gideceğine Yunan Iç Savaşı'na katılmak üzere Balkanlar'a kaçmıştı. Davamızın sonuçları nedeniyle ağır bir felç geçiren Hayrettin Beye kimse oğlunun kaçak yoldan yurtdışına çıktığını söyleyemiyordu. Hayrettin Beyi ziyarete gittiğimizde

ev kalabalıktı. Beni görünce yanına çağırdı "Gel içeri geçelim" dedi ve Mihri'yi sordu. Ona hiçbir şey söyleyemedim. Sadece "Ben kendi gözlerimle gördüm. Sağlığı yerinde Hayrettin Bey" dedim. Boynuma sarıldı, gözyaşlarının aktığını hissediyor, ama teselli için elimden bir şey de gelmiyordu. Hayrettin Beyin yanından çok üzgün ayrıldım. Bu karşılaşmamızdan bir-iki yıl sonra öldü. Mihri de Yunan İç Savaşı sonrasında, uzun yıllar kaçak olarak yaşamak zorunda kaldı.

Ankara'da M. ile birkaç güzel gün geçirdikten sonra sürgün yerim Kozan'a gitmek üzere Adana trenine bindim. Beni geçirmeye M. ile beraber birkaç solcu arkadaşı da gelmişti. Tren hareket etti, beni alkışla uğurladılar.

Kompartımanda yanımda doktor olduğunu öğrendiğim bir bey oturuyordu. Adam bana nereye, niçin gittiğimi sormaya başladı. Ben de tıp talebesi olduğumu ve gidiş nedenini olduğu gibi anlattım. Adam "Sen epey çile çekmişsin, ama Kozan'da daha fazlasını çekeceksin, oranın gençleri koyu milliyetçidir" dedi. Ben "Bakalım, gidince görürüz" dedim.

Kozan'a giderken uzaktan tanıdık olan İçişleri Bakanlığı Zat İşleri Müdürü'nden Kozan Kaymakamı'na, bana kolaylık göstermesi için bir yazı almıştım. Ayrıca bir de Kozan'da Başhekim olarak görev yapan Dr. Galip Urak'a yazılmış bir tavsiye mektubu almıştım. Her iki mektup da cebimde idi.

Kozan'a varınca bir otele yerleştim. Ertesi gün Galip Beyi görmeye gittim. Doktor beni görüp tanıyınca çok memnun oldu. "Ben de burada yalnız olduğum için çok sıkıntı çekiyordum, sen bana yardımcı olursun" dedi. Hakikaten sonraki günlerde hastanede kendisine yardımcı olmaya başladım.

Bazen ameliyatlarda ona asistanlık ediyor, bazen de hastalara eterle narkoz veriyordum. Okuldayken yaz aylarında yetenekli asistanlara yardımcı olduğum için cerrahi ve narkozda epey pratiğim vardı. Galip Bey çok yetenekli bir operatördü. Hatta birçok hasta ona ameliyat olmak için Adana'dan gelirdi. Benim yardımımdan da çok memnundu.

Hastanede idare memuru Burhan isimli bir gençle arkadaş olmuştuk, onun vasıtası ile Kozan'ın ileri gelen gençleri ile çabucak arkadaş oldum. Artık her içki âlemine, toplantıya beni de davet ediyorlardı. Bu arada iki ilginç olay olmuştu. Hastaneye genç ve güzel bir hemşire tayin edilmişti. O sözlü olduğunu söylediği için ve benim de Ankara'da devamlı mektuplaştığım bir sevgilim olduğundan ilişkimiz yakın bir arkadaşlık sınırında idi.

Kozan'ın zengin ailelerinden birine mensup bir genç bizim hemşireye asılmış, hatta evlenme teklif etmiş. Hemşire o genci terslemiş. Hastanede yatan topal bir adam, "Hemşire bizim genç doktorla kırıştırıyor, onun için sana yüz vermedi" demiş.

Genç adam da Adana Cumhuriyet Savcılığı'na benim komünist olmama rağmen hastaneden himaye gördüğümü, yararlandığımı içeren bir dilekçe vermiş. Adana'dan iki savcı gelip hakkımda soruşturma yaptı. Aleyhimde hiçbir bulgu bulamadılar.

O günlerde hastanede gönüllü olarak çalışıyordum. Hatta harçlığımı bile ağabeyim gönderiyordu. Bazen evlere iğne yapmaya gider, birkaç lira kazanırdım. Buna rağmen Başhekim gereksiz söylentiyi önlemek için bir süre hastaneye gelmememi rica etti. Ben de kabul ettim.

Fakat bir süre sonra Galip Bey izinli olarak Ankara'ya gitti, yerine yaşlı biri olan sıtma savaşı doktorunu

tayin ettiler. Galip Bey gitmezden evvel Menenjit Tüberkülozlu bir çocuğa Lomber Ponksiyon (belinden iğne) yapıp içeri streptomisin veriyormuş. Tesadüf o çocuk da beni ihbar eden adamın yeğeni imiş. Galip Bey aileye, "Doktor beye rica edin, bu iğneyi ancak o yapabilir" demiş. Geldiler, benden özür dilediler; rica ettiler. Ben "Çocuğun ne kabahati var, yaparım" dedim. Galip Bey gelinceye kadar iğnesini her gün yaptım.

Galip Bey izindeyken hastanede on beş-yirmi tane ameliyatlı hasta vardı. Yaşlı Sıtma Savaş doktoru bana geldi "Senden bir ricam var, ben ameliyatlı hastalardan anlamam, ne olur benim yerime sen bak, yazılacak yazılar, imzalanacak evrak varsa sen yaz; bana gönder, ben imzalarım" dedi. Ve dediklerini uygulamaya başladık.

İkinci ilginç olay, suç mu sevap mı, bilemiyorum. Galip Bey yokken hastaneye doğum yapmak üzere Kozan'ın ileri gelenlerinden birinin gelinini getirdiler. Çocuk ters gelmişti. Hemşire ile ben doğumu yaptırmaya uğraşırken uzak bir köyden doğum yapamayan yaşlıca bir kadın bir kağnı ile getirildi. Doğum esnasında yaşlı kadın öldü, fakat çocuğunu sağ çıkarabildik. Zengin kadının çocuğu da ölü olarak doğdu.

Hemşire bana, ben ona hiç konuşmadan baktık, sağ doğan çocuğu zengin gelinin koynuna koyduk, ölü çocuğu da ölü kadına. Zengin aile sevinçle gelinlerini ve çocuğu aldılar. Fakir köylüye de eşini ve ölü çocuğu verdik. Köylü üzülmedi. "Zaten bu karıdan hayır yoktu. Ne yapalım kader böyleymiş. Köyde üç yetişkin kızım var, onlarla yaşarım" diyerek cenazelerini alıp gitti.

Ölen kadının çocuğunu köylüye verse idik, belki de zaten köye gidinceye kadar çocuk ölecekti.

İkinci suç veya sevabım da şu: Bir gün hastanede yoğun bakımda nöbetçi iken yirmi günden beri bitkisel hayatta yaşayan yaşlı bir hasta ile ilgileniyordum. Yoğun bakıma alınması gereken yaralı, genç ve güzel bir kız getirdiler. Yoğun bakımda kıza uygulanacak ikinci cihazlar yoktu.

Hemen yaşlı adamın cihazlarını alıp genç kıza taktım. Bitkisel hayattaki adam öldü; fakat genç kız düzeldi. Birkaç gün sonra da sağlığına kavuştu.

Kozan'da 8 aylık sürgün cezamı tamamladıktan sonra arkadaşlara veda edip, o sıralarda DTCF'den uzaklaştırılmaya çalışılan Pertev Ağabeyimin hukuk savaşı verdiği Ankara'ya geldim. Ankara'da dostları görüp, sevgili M. ile de bir hafta tatlı günler geçirdikten sonra İstanbul'a geldim.

İlk işim üniversiteye kaydımı yaptırmak üzere genel sekretere başvurmak oldu. Fakat o sıralarda üniversite yönetim kurulu değiştiği için kaydımı bir türlü yaptıramıyordum. Halbuki okulu bitirebilmem için iki ufak stajını kalmıştı. Bunun üzerine bir gün davamıza da karıştırılmak istenen (bundan kendisinin de haberi vardı) Adnan Adıvar'a başvurdum. Adnan Adıvar ve eşi Halide Edip Adıvar ile Pertev Ağabeyim vesilesiyle tanışırdık aslında. Adnan Bey önce beni birkaç profesöre gönderdi. Onlardan da birkaç tatlı sözden başka bir sonuç çıkmadı.

Durumu Adnan Adıvar'a anlattım. Eşi Halide Edip Adıvar bir gün saçlarımı okşayarak "Bak bu çocuğun çektiği acılar nedeniyle genç yaşta saçları ağarmış. Haydi benim hatırım için Sıddık'a git" dedi. Sıddık Sami o zaman rektördü.

Bazı nedenlerle Adnan Adıvar ile aralarında dargınlık varmış. Adnan Adıvar karısının ricasını kıramadı. Beni alıp Sıddık Sami'ye götürdü. Sıddık Sami, Adnan Adıvar'ın kendisini görmeye geldiğini öğrenince odasından fırladı. "Aman efendim ziyaretiniz bizim için ne şeref" diyerek yerlerde yuvarlanırcasına bizi karşıladı.

Birkaç hoş beşten sonra Adnan Adıvar benim durumumu anlattı. Rektörün de olaylarımızdan biraz haberi vardı. "Şimdi, şimdi efendim, hemen hallederiz" dedi. Ve bir iki yere telefon ettikten sonra bana, "Yarın kaydını yaptırabilirsin" dedi.

Ertesi gün kaydımı yaptırdım. Fakat tahsilime üç sene ara verdiğim için askerlik erteleme yazısını veremiyorlardı. Bu sefer beni askerlik için arayan polislerle başım derde girdi. Bu nedenle çok kez eve gidemiyor, arkadaşlarımda kalıyordum.

İki stajımdan birini vermiştim. Fakat ikincisi ve son stajını olan çocuk hastalıkları stajı problemli idi. Zira klinik şefi biraz aksi, biraz da haklı idi. Zira Dahiliye - Hariciye gibi stajlar iki ay olduğu halde, Çocuk Hastalıkları on beş gündü. Hoca on beş günde Çocuk Hastalıkları stajı olmaz diye diretiyor, fakat diğer branşlarda emsal olur diye kabul ettiremiyordu. Hoca, on beş günlük staja devam edenlerin hepsini on beş gün sonundaki imtihanlarda hem azarlıyor hem de on beş gün daha devam etmeye mecbur kılıyordu.

Ben bu şartlar altında imtihana pek de hazırlanamadan staja başladım. Benimle staj yapan öğrencilerden birçoğu ikinci on beş günlük süreyi tamamlamaya çalışıyorlardı. Hoca öğrencileri sıraya dizer, en sona da asistanlarını yerleştirirdi. Zor bir soru sorar, bilemeyenleri

biraz da hakaret içeren sözlerle azarlardı. Bir gün asistan bir hastanın anamnezisini (hastalık öyküsünü) uzun uzun okuyordu. Ben okunanları pek dinlemiyordum. Sonra asistanın okumasını durdurdu. Ve öğrencilere hastanın hastalığının ne olduğunu sordu. Her kafadan bir teşhis çıkıyordu.

Benim gözlerim bir ara hastanın karnındaki dalak ve karaciğerin büyüklüğünü belirten kırmızı çizgilere takılmıştı. Sıra bana gelince, hastanın hastalığının lösemi olduğunu söyledim. Hoca ismimi işaretledi ve öteki arkadaşlara verdi veriştirdi.

Bir-iki gün sonra uzun zaman ishal çeken ufak bir çocuğu derse getirdiler. Hoca çocuğun hangi ilaçla tedavi edilebileceğini sordu. Arkadaşlar bazı ilaçlar söylediler. Birisi de "Loudanun veririz" dedi. Hoca "Peki kaç damla Loudanun verilecek?" diye sordu. Öğrencilerin kimi beş damla, kimi on damla diye cevap veriyorlardı. Sıra bana gelince, "Hiç verilmez" dedim. Hoca "Neden?" diye sordu. "Loudanun'da opium (afyon) vardır. Bir yaşından aşağı çocuklara afyonlu ilaç verilmez" dedim. Diğer arkadaşlar gene paparayı yediler.

İmtihandan bir gün evvel, arkadaşlar hocayı tavlamak için çiçekler almışlar, pastalar filan yaptırmışlardı. Derse menenjitli bir çocuk hasta getirilmişti.

"İçinizde kim buna lomber ponksiyon (bel kemiğine iğne) yapabilir?" dedi. Hiç kimseden ses yok, benim Kozan'da bu konuda antrenmanım olduğu için, "Ben yaparım" dedim ve kolayca ponksiyonu yapıp içeri gerekli ilacı verdim. Hoca "Aferin, getirin Müeyyet'in imtihan kâğıdını" dedi. Ve bir pekiyi yazıp bana verdi. Ben

teşekkür edip arkadaşların şaşkın bakışları arasında klinikten ayrıldım.

Biraz sonra başasistan arkamdan koşarak geldi. "Hoca seni asistan olarak yanına almak istiyor" dedi. Ben bazı sakıncalar olduğunu söyleyerek teşekkür edip teklifi reddettim.

Bu aralarda askerlik aramaları biraz gevşemişti. Emekli Albay Doktor ve Mazhar Osman'ın arkadaşı olan dayım, benim problemlerden Mazhar Osman Hoca'ya biraz bahsetmiş. Hoca da "Benim de asistana ihtiyacım var, bizim kliniğe gelsin. Ben böyle politik şeylere aldırmam, bizim kliniğe gelebilir" demiş.

Böylece Bakırköy Akıl Hastanesi Psikiyatri Kliniği'ne asistan oldum.

Fahri asistan olduğum, ücret almadığım için cumartesi-pazar hariç bütün hafta klinikte kalırdım. Bu bakımdan hastalarla daha yakından ilgilenme fırsatı doğardı.

Üst katta kadınlar bölümünde bir orgeneralin kızı olan uzun boylu güzel bir hanım kalıyordu. Manik depresifti, mani hastalığına müptela idi. Kendisiyle ilgilendiğim için bana çok yakınlık gösterir, elbiseler, pijamalar dikeceğini vaat ederdi. Hatta bu durumu Mazhar Osman'a da bildirmiştim. Hanımın kocası da bir albay idi.

Bir gün yukarıda birtakım sesler, feryatlar duydum. Hemen yukarı koştum. Baktım ki bu hanım servisin ufak boylu, narin bir hemşiresini boğazından yakalamış, boğmak üzere. Bir elinde de koca bir demir çubuk vardı. Yaklaşmak isteyen öbür hemşireleri "Vururum, kırarım" diye korkutuyor, onların yaklaşmalarını engelliyordu. Ben yavaş yavaş yaklaştım, "Hani bana elbiseler, göm-

lekler dikecektin, beni çok severdin" deyip oyalayarak atıldım, elindeki demiri aldım. Diğer hemşireler de koşarak neredeyse boğulmak üzere olan Şefkat isimli hemşireyi kurtardılar.

Mazhar Hoca durumu öğrenince, genç hanımın ağır hastaların olduğu bir koğuşa naklini emretti.

Bir süre sonra albay olan kocası üzüntü içinde bana geldi.

"Karım çok kötü durumda, hiç yemek yemiyor, açlıktan ölecek, lütfen ilgilenir misiniz?" dedi.

Kocası ile beraber hanımın yattığı koğuşa gittim. Hanım bir deli gömleği giydirilerek yatağa bağlanmış durumda idi. Bu gömlek uzun kollu bir gömlektir. Gömlek hastaya ters giydirilir. Uzun kolları arkadan bağlanıp ayaklar da çarşafla bağlanarak hasta yatağa tespit edilir. Hanımın yanaklarını okşayıp birkaç tatlı söz söyledikten sonra bağlarını gevşettim. Fakat hemen yakındaki hemşirelere saldırmaya kalkıştı. Tekrar bağlarını sıkılaştırdım. Yemek vermek istedim. Kesinlikle ağzını açmıyordu. Hemşirelere "Neden gavaj (burundan boru sokularak beslenme) yapmıyorsunuz?" dedim. "Boru nefes borusuna kaçar da boğulmasına neden olur diye korkuyoruz" diye cevap verdiler.

O günden sonra ben her gün gelip gavaj yoluyla, burundan mideye giden bir boru sokup bir litre sütü bir huni vasıtasıyla hastaya vermeye başladım. Bu arada birkaç elektroşok da yaptım. Bir süre sonra hasta düzeldi. Yemek yemeye başladı. Sonra Mazhar Hocamın müsaadesi ile kliniğimize aldık.

Hatırladığım ikinci olay ise gene bir albaya aitti. Psikoz manik depresif hastası idi. Çok mütecaviz idi.

Ayrıca etrafa, öncelikle de staja gelen öğrenci kızlara aşırı iğrenç laflar söyleyerek tacizde bulunuyordu. Bunun üzerine ben hastayı yatağa bağladım. Konuşmasın diye ağzına da bir bant koydum.

Mazhar Hoca vizitede durumu görünce bana sordu, ben de nedenini anlattım. "Hastayı bana getirin" dedi. Hastalar, Hoca'yı tanır ve sayarlardı. Albayı çözüp hocanın odasına götürdüm. Hoca, hastaya "Siz kültürlü bir askersiniz, yaptıklarınızı size hiç yakıştıramıyorum" gibi tatlı sözlerle yaklaştı. Hasta bir müddet dinledikten sonra hocaya küfürlerle karışık öyle ağır laflar söyledi ki hoca, sonunda dayanamadı, hastanın ağır hastaların kaldığı koğuşa nakledilmesini emretti.

Yemekhaneye giderken o koğuşun önünden geçiliyordu. Albay pencerelere tırmanıp bize küfürler yağdırıyordu. Ben o koğuşun önünden geçemez oldum. Yolumu değiştiriyor, dolanarak yemekhaneye gidiyordum. Bir süre sonra baktım ki hastanın mani nöbeti geçmiş, "Aman doktorcuğum, canım doktorcuğum beni bu delilerin arasından kurtar" diyerek benden af diliyor, yalvarıyor.

Hocaya, "Hasta düzelmiş, eski yerine alalım mı?" diye sordum. "Biraz daha akıllansın, biraz daha kalsın" diye cevap verdi. Bir süre sonra hastayı kliniğe aldık ve daha sonra nöbeti geçtiği için taburcu oldu. Hatta çıkarken "Hayatımı kurtaran doktoruma sevgilerle" başlıklı bir kitabını da bana hediye etmişti.

Mazhar Osman psikiyatrinin en saygın hocalarından biri olmanın ötesinde gerçek bir hümanistti.

Mesela, Almanya'dan gelen genç asistanlar Türkiye'deki ilk lobotomi (beyindeki hareket merkezinin bağ-

larının kesilmesi işlemi) uygulamalarını Mazhar Hoca'dan izinle Bakırköy'de yapmışlardı. Bir gün psikoz koğuşunda sabah vizitesi sırasında lobotomi uygulanmış ve pencerenin pervazında kuş gibi tünemiş sallanan hastalar gördük. Mazhar Hoca, "Bunların nesi var, niye böyle durgunlar?" diye sordu. Lobotomi operasyonunu anlatınca, "Söyleyin o asistanlara, bir daha bu işi yapmasınlar, ben insanlığını kaybetmelerini istemiyorum hastalarımın" dedi. Bir daha da o yıllarda Bakırköy'de lobotomi yapılmadı.

1949 senesi böylece geçti.

Bir gün Mazhar Osman Hoca izinli iken ona vekâlet eden Prof. İhsan Şükrü Aksel, telaşlı bir şekilde "Seni iki sivil polis odanda bekliyor, gel bakalım ne istiyorlar?" diyerek beni odasına çağırdı.

Ben de "Yeni bir olayla mı karşılaşacağım?" diye biraz endişe ile odasına gittim. Polisler "Sizi askerlik işlemleri için aradık" dediler. Ben "Asistanlık nedeniyle askerliği ertelenen pek çok arkadaşımız var, beni niye arıyorsunuz?" dedim. Polisler, "Merkez Komutanlığı ile durumu görüşelim, sizi evinizden ararız" deyip gittiler.

Benim durumumda olanlar yedek subay okuluna giderken, orada durumları incelenir ve bir kısmı er veya çavuş olarak kıtalarına gönderilirdi. Bu nedenle belki gerekir diye bazı kitaplar ve iç çamaşırları bulunan küçük bir bavul hazırlamıştım.

Birkaç gün sonra polisler eve geldiler. "Emri aldık, sizi doğrudan doğruya kıtaya sevk edeceğiz" dediler ve beni Sirkeci'de asker kaçaklarının kaldığı bir koğuşa götürdüler. Böylece "sakıncalı piyadelik" başladı.

Eğitimimi tamamlayamamış, ama bir büyük beladan kurtulmuştum.

Zira biz 1944 tevkifatında içeri düştüğümüzde, dışarıda kalmış birkaç arkadaşımız Türkiye Yüksek Tahsil Gençliği Derneği'ni kurmuşlardı. Bu derneğin üyeleri ve TKP'ye yakın olduğu bilinen iki yüz kadar aydın kişinin tutuklandığı 1951 tevkifatında birkaç gün farkla bana dokunmadılar. 51'de tutuklanan pek çok arkadaşım 2 yıl hapis yatmak zorunda kaldılar. Ben ise, bu yıllarda ağır koşullar altında da olsa hem askerliğimi yapmış, hem de mesleğimde deneyim kazanma fırsatı bulmuş oldum.

Sakıncalı Piyade

1949'un son günlerinde polis nezaretinde Sirkeci'de asker kaçaklarının kapatıldığı karakola getirildim. Büyükçe koğuşta üç-dört sıralık ranzalar ve otuz-kırk kişi vardı. İçeri girince bir çingene er, bana alt katta bir yer gösterip "Burada yatacaksın" dedi. Ben adamı ittim, "Sen karışma, ben istediğim yerde yatarım" dedim.

O sırada üst ranzalardan beni tanıyan biri, "Ağabey gel benim yanımda boş yer var, orada yatarsın" diyerek beni çağırdı. Oraya çıktım, o çocuk burada beklediklerini, on beş-yirmi gün bile bekleyenler olduğunu söyledi.

Beş-altı gün sonra benimle beraber dört kişinin ismi okundu: Bir Çingene, bir Kasımpaşalı şoför, bir Üsküdarlı arabacı, bir de iki sene sınıfta kaldığı için askere çağrılan kolej öğrencisi... Üç tane çerkez muhafız bize kelepçe takmaya davrandılar. Kolejli genç hemen atıldı. "Bu ağabey doktor, ben de öğrenciyim, bize kelepçe tak-

mayın" diye ricada bulundu. Bunun üzerine ikimize kelepçe takmadılar, diğerlerine taktılar. Kasımpaşalı şoför ve arabacı elleri kelepçeli olduğu halde, "Ağabey bavulu sana taşıtmayız, biz taşırız" diyerek çantayı aldılar. Hakikaten bütün yol boyunca çantayı hep onlar taşıdılar. Erzurum'daki üçüncü orduya sevk ediliyorduk.

Hep beraber trende bize ayrılan bir kompartımana bindik. Vagonda iri yarı Çerkez muhafızlar bizim şoföre ve arabacıya takılıyorlardı. Şoför "Elleri kelepçeli iken sataşmak kolay, çözün kelepçeyi de biraz kapışalım bakalım" dedi.

Çerkez muhafızdan biri Kasımpaşalı şoförün kelepçesini çözdü ve el ense etmeye başladı. Şoför birden atılıp muhafızı belinden yakaladı ve kaldırdığı gibi yarı beline kadar açık duran pencereden sarkıttı. Öteki muhafızlar müdahale etmeye kalkışınca, "Yaklaşmayın yoksa arkadaşınızı aşağı atarım" diye haykırdı. Bunun üzerine muhafızlar geri çekildiler. Şoför pencereye sarkıttığı muhafızı, "Şimdi hepimizin kelepçesini çözeceğine yemin et, seni içeri alayım" dedi. Muhafız "Tamam, çocuklarımın ölüsüne yemin ederim, kelepçeleri çözeceğim" dedi ve içeri alındı. Herkesin de kelepçeleri çözüldü.

Tren istasyonlarda durdukça bizim arabacı ve şoför aşağı inip yiyecek içecek bir şeyler alıyorlardı. Bir süre sonra paralarının bittiğini anladım. Her istasyonda ben onlara 2.5 lira veriyordum. Tam tren kalkarken kucaklarında yiyeceklerle trene atlıyorlardı. Ben "2.5 lira ile bu kadar yiyeceği nasıl alıyorsunuz?" diye sorunca, "Eh olacak o kadar, biz İstanbulluyuz, kazıklanacak değiliz ya, biraz da biz onları kazıklıyoruz!" diye cevap veriyorlardı.

Erzurum yolunda illerden geçerken genellikle muhafızlarımız değişiyordu. Bu arada askeri konaklarda kalıyorduk. Yerde yatıyorduk. Genellikle yerler taştı. Eğer tahta olursa "Bu gece yaşadık" diyorduk. Benim kalın kaplı kitabım (John Steinbeck'in *Gazap Üzümleri*) işe yarıyordu. Yastık olarak başımın altına koyuyordum, gelecekte de bu durumlarda yanıma kalın kaplı bir kitap almayı alışkanlık haline getirmiştim. Hem boş zamanlarımda okumaya hem de yastık olarak kullanmaya yarıyordu.

Bazı istasyonlarda kara vagonlara (yük vagonları) biniyorduk. Bu vagonlarda rahatça uzanıp başımın altına kalın kitabı koyarak uyuyabilmek olanağı oluyordu. En sonunda Erzurum'a vardığımızda taş üzerinde uyumaya alışık olmayan kolejli genç hastalandı ve hastaneye kaldırıldı.

Erzurum askeri konak komutanı yanıma bir muhafız verip beni ordu komutanlığına gönderdi. Her yerde olduğu gibi orada da durumumu öğrenen subaylar, evvela yakın ilgi gösteriyorlar, sonra benim hakkımdaki yazıyı okuyunca tavırları değişiyordu. (O yazıda ne yazıldığını bir türlü öğrenemedim.)

Yanımdaki muhafızla tekrar askeri konağa giderken hiç unutmam, yolda yedek subaylığını yapmakta olan Aydın Boysan'a rastladım, yanında da birçok subay vardı. O zamanlarda durumumu bilen birçok arkadaşla karşılaşınca, ya beni görmezlikten gelir veya yollarını değiştirirlerdi. Halbuki Aydın, beni görünce, koştu, boynuma sarıldı. "Geçmiş olsun" dedi. Arkadaşları ile beraber kaldıkları lüks otele gittik. Bana kahve vs. ik-

ramda bulundular. Bir isteğimin olup olmadığını sordular ve dostça ayrıldık.

Askeri konağa gelince yanımdaki asker, olanları komutanına anlattı. Komutanın da bana karşı tavrı değişti. Yatacak bir yer gösterdi. Birkaç gün sonra komutan bir yazı yazıp beni Sivas'taki kolorduya gönderdi. Yolculuk daha bitmemişti. Oradan Merzifon'a tümene sevk edildim. Merzifon'daki konak komutanı beni nereye yatıracağı konusunda bir hayli tereddüt ettikten sonra tümenin önüne bir çadır diktirdi, başına da bir muhafız koyup orada kalacağımı bildirdi.

Gündüzleri çadır sıcak oluyor ve ben çadırın gölgesine uzanıyordum. Bu arada da çeşitli nedenlerle oraya sürgün edilen bazı er ve çavuşlar yanıma gelip geçmiş olsun diyerek benimle dertleşiyorlardı.

Bu arada yanımdaki paralar bitmek üzere idi. Kalacağım yer belli olmadığı için evden para da getirtemiyordum. Sonra aklıma geldi. Bizim gençler derneğinden arkadaşım Dr. Ekrem Ataman, Merzifon'da olabilirdi. Çünkü babası Merzifon Askerlik Şubesi başkanı idi. Ona haber gönderdim.

Ertesi gün geldi. Nöbetçi subayın yanında görüşüyorduk. Bana karşı çok soğuk davranıp, "Geçmiş olsun kardeşim" gibi bazı sözcükler söyleyip ayrıldı. Bu duruma çok üzülmüştüm. Halbuki yanılmıştım. Gece çadırımı biri tıkladı. Baktım gelen Ekrem'di, boynuma sarıldı, beni öptü. Orada er olarak askere alırlar endişesi ile öyle davrandığını söyleyip özür diledi. Her gece uğradı. Bana para ve güzel yiyecekler getirdi.

Bir hafta sonra gene yol göründü. Yanımda bir muhafızla Havza'ya gittik. Yanımda oldukça bol para vardı.

Bir aydır yıkanmamıştım. Havza'nın güzel kaplıcaları vardı. Orada bir güzel yıkandım. Sonra Havza'nın en lüks oteli ve lokantasına gittik, güzel yemekler yedim ve bir küçük şişe rakı da içtim. Sonra tek yataklı bir oda tuttum. Yumuşacık yatağa yattım. Fakat uyu uyuyabilirsen, taş üzerinde güzel güzel uyuyan ben bir türlü uyuyamıyordum.

Sonra kalın kaplı kitabı başımın altına koyup yerde uyumaya çalıştım. Otel müdürü veya çalışanları beni bu halde görseler herhalde deli zannederlerdi.

Ertesi gün Sivas'a tümene vardık. Birkaç gün sonra Zara'ya 36. Piyade Alayı'na sevkime karar verilmiş. Tren yolculuklarım bedava yapıyorduk. Zara'ya kamyonla gidecektik.

Yanıma da iki muhafız, iki de hava değişiminden gelen hasta katılmıştı. Muhafızlar hepimizin kamyon parasını vermezsek Zara'ya (60 km) yayan gideceğimizi söylediler. Diğerlerinde para yoktu, mecburen hepsinin parasını ben ödedim. Zara'ya varınca muhafızlar dönüş parası istediler. "Beni nasıl yürütecektiniz, haydi bakalım, biraz da siz yürüyün!" diyerek onları başımdan savdım.

Sürgün Alayı

Bir buçuk ay Orta ve Doğu Anadolu'da dolaştıktan sonra, 1949'un son günlerinde hava değişiminden dönen iki veremli asker ve üç muhafızla birlikte son durak olan Zara'ya, 36. Piyade Alayı'na geldik.

Muhafızlar beni alay komutanına götürdüler ve içindeki yazıları bir türlü öğrenemediğim kapalı zarfı Albaya verdiler. Albay zarfı açıp yazıyı okudu ve bir süre düşündükten sonra, alay tabibini çağırıp "Sana bir yardımcı göndermişler, birlikte çalışırsınız" diyerek beni alay tabibine teslim etti.

Doktor benden bir sınıf aşağıda olan genç bir yüzbaşı idi. Birlikte alay revirine gittik. Bir çavuşa "Arkadaşa yatması için iyi bir yer gösterin diyerek" beni başından savdı. Yatacağımız yer on-on iki erin gecelediği ufak bir oda idi. Bana köşede bir yer gösterdiler. Yere serilmiş ot yataklar ve üzerimizde ince bir battaniye ile geceyi geçiriyorduk.

Fakat buraya gelene kadar o kadar kötü yerlerde gecelemiştim ki burası bana oldukça rahat geldi. Revir alay komutanlığının alt katında idi. On beş-yirmi hastanın yattığı büyükçe bir koğuş, iki ufak oda, bir de muayene odası olan büyükçe bir odadan ibaretti. Muayene odasının bir duvarında içinde türlü tozlar ve bitkiler olan büyükçe dolap ve raflar vardı. Burası eczane olarak kullanılıyordu.

Evvela alay doktoru ile birlikte çalıştık. Sonra zamanla ben yavaş yavaş bütün tıbbi işleri üzerime almaya başladım. Eczanedeki toz ilaçlar ve bitkilerden çeşitli ilaçlar, şuruplar, merhemler yapıp hastaları tedavi etmeye çalışıyorduk. Gün geçtikçe bana karşı olan güven artıyordu. Erlerden başka subaylara, subay aileleri ve çocuklarına da bakıyordum.

Örneğin bir subayın iki çocuğundan kız olanı astımlı idi. Ona eczanedeki otlar ve tozlarla nefes açıcı, astım nöbetlerini hafifletici şuruplar yapıyordum. Rahatsızlığı bazen tamamen geçiyor veya hafifliyordu.

Senelerce sonra bu kızın Kasımpaşa'da kuyumculuk yapan kardeşine rastladım. O da kardeşine mektubunda benden bahsetmiş. Kız kardeşi bir mühendisle evli imiş. Amerika'da yaşıyorlarmış. Ağabeyine mektup yazmış. "Astımım için doktor amca bir şurup yapardı, bana çok iyi gelirdi, rica et de o şurubun reçetesini bana yollayın" diye istekte bulunmuş. Hem senelerce evvel yaptığım o şuruba neler koyduğumu unutmuştum hem de her türlü tıbbi olanağın bulunduğu Amerika'ya buradan reçete göndermenin saçmalığını düşünerek bu isteği gülerek karşıladım.

Ben geldiğimde alayda bir diş tabibi vardı. Bir süre sonra ayrıldı. Dişleri ağrıyan erlerin çürük dişlerini kerpetenle çekmek bize kalıyordu.

Alaya geldiğim zaman sonbahardı. Sivas çevresi ve Güneydoğu'dan yeni erler gelmeye başladı. Çoğu Kürt kökenli olan bu erler, perişan bir halde idiler. Fakat gene de başlangıçta yarı Kürtçe, yarı Türkçe şarkılar söyleyerek halay çekiyorlardı. Aralık ayında birden bire kış ve kar bastırdı. Daha evvel hiç kar görmemiş olanlar bile vardı. Neye uğradıklarını şaşırdılar, bir kısmı kaçmaya kalkıştı. Dağlarda birkaç gün dolaşıp yarı donmuş olarak geri gelenler oldu. Kışın eksi 20-25 derecede talime çıkıldığı günler oluyordu. Sabah vizitesine çıkanlar gittikçe çoğalıyor, bazen yüz-yüz elli kişiyi buluyordu. Talimin başladığı 8-8.5 saatine kadar bunları muayene etmek, hastaları tedaviye almak, hasta olmayıp hastaymış gibi yapanları ayırmak kolay değildi.

Viziteye çıkanlara sıhhiye çavuşlarımız derece koyup ateşlerini avuçlarına yazarlardı. Bazı açık gözler avuçlarını yalayıp 36.5'i 39 yapmaya kalkışırlardı. Bir ara birkaç askerde kanlı ishal görülmüş ve bunlar yatırılarak tedaviye alınmıştı. Bunu görenler ishal şikâyetiyle gelmeye başladılar. Bunlara oturak verip, "Abdestini yap getir" dediğimiz oluyordu. Abdestlerini suyla sulandıranlara rastlıyorduk. "Gaitam kanlı çıkıyor" şikâyeti ile gelen bir erin burnundaki bir kâğıt gözüme çarptı. Kâğıdı alınca burnu kanamaya başladı. Çivi ile burnunu zedeleyip gaitasına kan akıttığını öğrendik.

Sık sık epilepsiyi taklit eden histeri nöbetlerine rastlanıyordu. Hakiki hastadan bunları ayırmada psikiyatri kliniğinde edindiğim tecrübeler bana yardımcı oluyordu.

El ve ayak parmaklarında donuklara sık sık rastlıyorduk. Donan parmakların tırnaklarını tedavi için sökmek gerekiyordu.

Bu gibi işlerde ve ufak tefek cerrahi müdahalelerde öğrencilik yıllarımda tatil aylarında çeşitli hastanelerde yaptığım gönüllü çalışmalar ve Kozan'da sürgünde iken oranın operatörü Galip Beyle birlikte yaptığım çalışmalar bana yol gösteriyordu.

Bütün bu olumsuzluklara alayda bilhassa kış aylarındaki çok kötü koşullar neden oluyordu. Erlerin üst başlarının, ayakkabılarının kötü oluşu, eksi 15-25 derecede talime çıkmaları, gece soğuk koğuşlarda ince bir battaniye ile yatma zorunluluğu hastalanma ve donukların sebebi idi.

Benden sonra sürgün olarak Zara'ya gelen yazar Mehmet Kemal, *Sürgün Alayı* isimli kitabında bütün bu yaşam koşullarını aktarır. Ayrıca benim yüzlerce erin hayatını nasıl kurtardığımı biraz efsaneleşmiş olarak anlatır.

Artık benim ufak bir odam, odada karyola, ufak bir masa, birkaç sandalye ve bir de soba vardı. 1951 baharına doğru askeri doktor yüzbaşı bir kursa katılmak üzere izinli olarak alaydan ayrıldı. Doktor olarak bir ben kalmıştım.

Bu sıralarda Sivas'taki alayla ortak olarak bir askeri manevra problemi de ortaya çıktı. Tek doktor ben olduğum için, sağlık problemlerinin düzenlenmesi gibi maddeleri karara bağlamak gerektiğinden, er olmama rağmen subay toplantılarına ben de katılıyordum.

Nihayet manevra için Hafik ilçesine doğru hareket başladı. Alayda hiçbir motorlu araç yoktu, subaylar atla,

erler yaya olarak gidiyorlar, gerekli yiyecek ve eşyalar arabalarla taşınıyordu. Bizim sıhhiye takımında bir sağlık arabası vardı. Arabayı iki katır çekiyordu. Bu katırlar hele kış günlerinde baş belası idi. Kaldıkları ahırlarda idrarlarını yere yaparlar; donan idrarlara yatıp yapışma gibi olaylar olmasın diye başlarında daima nöbetçi asker bulunurdu.

Bu askerler, katırların beslenme ve tımar işlerine de bakarlardı. Koğuş, revir nöbetinden ayrı bir de katır nöbeti erleri çok sinirlendirirdi. Katırları arabaya koştular. Arabacının yanında da ben oturuyordum. Katırlar yiyip içip azdıklarında onları tutan erler dizginlerini bırakınca katırları zapt etmek mümkün olmuyordu.

Ben bir çare bulmuştum. Gölgelik bir yerde konaklayıp katırları bir ağaca bağlıyor, bir-iki saat alayın yol almasını bekledikten sonra katırları arabaya koşup salıveriyorduk. Bu arada bizim sıhhiye erleri koşarak arabanın arkasına (ağırlık fazla olsun diye) atlıyorlardı. Dört nala koşan katırlarla alaya yetişiyorduk. Bir seferinde alaya çok yaklaştık. Katırları durduramayız da bir kazaya sebep olabiliriz düşüncesi ile arabacıya, arabayı yandaki sürülmüş tarlaya saptırmasını söyledim, o da dediğim gibi yaptı. Araba ile tarlada dönmeye başladık.

Alay komutanı uzaktan bizi görmüş. Veteriner ve alayın arabacısı ile geldiler. Bizim erler arabadan atlayıp katırları tuttular. Albay "Ne halt yiyorsunuz böyle!" diyerek sıhhiye erlerini haşladı. Ben sükûnetle durumu anlattım, ama galiba inandıramadım.

Bunun üzerine alayın arabacısı ile veteriner doktor arabaya bindiler. Bizim erler katırları bırakınca katırlar gene fırladılar, az daha araba devriliyordu. Bizim erler

koşup gene zorla katırları tuttular, Albay "Ne haliniz varsa görün!" diyerek uzaklaştı. Biz de eski yöntemlerimizle onları takip ettik. Akşama doğru katırlar epey yoruldukları için uslandılar. Ondan sonra normal yolculuğa başladık.

Hafik yakınlarında çadırlar kuruldu. Bana da bir sıhhiye çadırı tahsis edildi. Yolda hastalananları veya ufak tefek yaralananları tedavi ediyordum. Orada üç-dört kişinin de dişini çektim. Yüznumara olarak kullanılsın diye yirmi-otuz çukur kazdırdım. Askerler bu çukurları pek beğenmedikleri için, bizim çukurlar dolmadan manevra sona erdi.

Dönüşte yaralıları ve hastaları arabamıza doldurduk. Katırlar da kâfi derecede yorgun oldukları için uslu uslu yürüyorlardı. Ayrıca bu kadar hengâme içinde arabamızın bir tekerleği kırıldığından, tekerlek yerine bir sırık bağlanmıştı. Bu sırık da firen vazifesini görüyordu. Üç tekerlekli modern ambulansımızla tekrar, alayımıza sağ selamet vasıl olduk.

Zara'da pazar günleri bir-iki arkadaşla beraber Kızılırmak kenarına giderdik. Ucunu sivrilttiğimiz sopaları mızrak gibi kullanarak balık avlardık. Bunları pişirip meze yaparak şarap içerdik. Sesi çok güzel olan Adanalı bir arkadaşın yanık şarkılarını dinlerdik.

Gene böyle bir pazar günü âlem yaparken koşarak bir asker geldi. "Doktor bey, koş, albayın oğlu çok hasta" diyerek beni çağırdı. Asker önde, ben arkasında koşarak albayın evine vardık. Albayın on sekiz-yirmi yaşlarında çok yakışıklı bir oğlu vardı. Başka bir rahatsızlığı nedeniyle çocuğu muayene ederken onun saralı olduğunu anlamış, anne ve babasını bu hastalığın çok

ciddi olduğu, tedaviye muntazam devamının gerekli olduğu konusunda uyarmıştım. Aile ise çocuklarının hastalığını etraftan saklıyorlardı.

Eve vardığım zaman, benden evvel gelen alay doktoru yüzbaşının çocuğa birtakım iğneler yapmaya çalıştığını gördüm. Halbuki çocuk çoktan vefat etmişti. Gece yüzükoyun yatarken sara nöbeti başlamış ve çocuk boğulmuş olmalı idi. Durumu açıklamak bana düştü. Anne ve baba perişan durumda idiler. Onları biraz teselli etmeye çalıştıktan sonra arkadaşlarımın yanına gittim.

Biraz sonra aynı asker gene koşarak geldi. "Albayın oğlu düzeldi" diye bağırıyor, beni tekrar eve çağırıyordu. Böyle bir şeyin olanaksızlığını bilmekle beraber, koşa koşa eve vardım. Meğerse askere "Albayın hanımı bayıldı" demişler, o ise "Albayın oğlu ayıldı" diye anlamış. Albayın hanımını biraz tedavi ettikten sonra evden ayrıldım. Böylece bizim pazar eğlencemiz de yarıda kalmış oldu.

Ertesi gün cenaze kalkarken albay, "36. Piyade Alayı beni de götürün" diyerek feryat ediyordu. Sonra emekliliğini istedi ve alaydan ayrıldı.

Mesleğim nedeniyle alayda herkesle aram çok iyi idi. Sıcak, temiz bir odam olduğu için talim saatleri dışında köy enstitülerinin yüksek kısmı olan Hasanoğlan okulu mezunu bazı er veya çavuş arkadaşlar bana gelirler, sohbet ederler, bazen de benim sobanın üstünde yumurta, sucuk gibi yemekler hazırlarlar, beraber yerdik. Bazı geceler nöbetçi subaylar da ahbaplık etmek için bana uğrarlardı.

Bu arada yeni Zara sürgünlerinden Feridun Berkal adında bir er de bana yanaşmak istedi. Bu eri gözüm hiç

tutmamıştı. Bizim arkadaşlardan hiçbiri de tanımıyordu. Bu nedenle bu ere pek yüz vermedim. Hiçbir hastalığı olmadığı halde kendisini Sivas'a hastaneye sevk etmemi istiyordu. Ben ona, "Hepimiz ilk geldiğimizde burada sıkıntı çektik. Biraz gayret et. Kendini komutanlarına sevdir; senin de sıkıntıların azalır" diye nasihatte bulundum.

Birkaç gün sonra gene geldi: "Jilet yuttum sıkıysa şimdi hastaneye gönderme bakalım, o zaman sana gösteririm" diye beni tehdit etti. Bunun üzerine bu eri alay doktoru yüzbaşıya gönderdim ve durumu da anlattım. Yüzbaşı ere bir-iki tokat atmış, sonra da bir problem çıkar endişesi ile Sivas'a sevk etmiş.

Ben bu olayı çoktan unutmuştum. Son günlerde vücudumda bir kırgınlık hissediyordum, akşamları ateşim yükseliyordu. O sıralarda alaya iki tane yedek subay doktor atanmıştı. Onlar ısrar ettiler, "Ağabey sen çok yorulmuşsun, biraz istirahat et, biz işleri idare ederiz, bir müşkülatımız olursa sana danışırız" dediler. Ateşim birtakım ilaçlar almama rağmen bir türlü düşmediği için ben de mecburen yatak istirahatına çekildim.

Bir gün odama yakalarında kırmızı işaret bulunan iki subay girdi. Biri elini uzattı. Ben bu subayları beni muayeneye gelen doktorlar zannettim, nabız yoklaması yapacaklar diye elimi uzattım. Subay gülümseyerek elimi sıktı. Meğerse bunlar askeri hâkimlermiş. Bana "Nasılsınız? Geçmiş olsun" gibi nazikçe hatır sorduktan sonra, odamda bavulumu filan açarak ufak bir arama yapıp gittiler.

Revirin kapısında da iki asker nöbet tutuyordu. Ben uzun süre ne olup bittiğini bir türlü anlayamamıştım.

Bütün bu olayların jilet yuttuğunu iddia edip Sivas'a giden Feridun Berkal'ın bir iftirasından doğduğunu çok sonra öğrenebildim.

(Bu önemsiz olaydan sonra o kadar tatsız meselelerle karşılaştım ki anılarımın bu bölümüne gelince olanları yazmak için on beş gün elime kalemi alamadım.)

Yargıçların gelişinden iki-üç gün sonra ateşim düştü. Kendimi iyi hissettiğim için yataktan kalktım. Fakat etrafımdakilerin bana karşı çekingen davranışları, her zaman bana gelen arkadaşlardan hiç kimsenin bana uğramaması beni şaşırtıyordu. Nitekim birkaç gün sonra alay tabibi yüzbaşı yanıma geldi. "Çok üzgünüm, ama alay komutanının emri, seni Havan Bölüğü'ne veriyorlar" dedi. Sebebini sordum. "Ben de bilmiyorum" diye cevap verdi.

Birkaç ay evvel şöyle bir olay olmuştu. Vizite sırasında veya rastlantı olarak karşılaştığım, elinde, kolunda, vücudunda sakatlık olanları veya boyu 1.50 cm'den düşük olanları askerlik yapmalarında sakınca olup olmadığını tespit için Sivas Askeri Hastanesi'ne gönderiyordum. Bir gün çavuşlar iri yarı bir askeri, "Bu ere hiç laf anlatamıyoruz. Talimleri de yapamıyor" diyerek bana getirmişlerdi.

Asker idyo ve debil derecesinde geri zekâlı idi. Onu da Sivas'a göndermeye karar vermiştim. Fakat alay tabibi, "Sana kalsa alayda hiç asker bırakmayacaksın" diyerek teklifimi uygulamadı. Çavuşlara "Madem öyle mutfağa verin, ahçılara yardım eder" diyerek askeri geri yolladı.

Bir süre sonra çavuşlar, bu eri "Geceleri altını ıslatıyor" diyerek tekrar getirdiler. O sıralar kış bütün şidde-

tiyle devam ediyordu. Yaptığım muayenede erin bacaklarında hafif donuk belirtileri de gördüm. Dr. Yüzbaşının da onayını alarak askeri, Sivas'a gönderdim. Hastaneye yatırılmış ve bir bacağında donuk nedeniyle kangren tespit edilmiş ve bacağı kesilmiş. Bunun üzerine tahkikat açılmış. Fakat çavuşların benim lehimde konuştuklarını öğrenmiştim.

Alay tabibine; Havan Bölüğü'ne sevk edilme kararının bu bacağı kesilen er soruşturmasıyla ilgili bir olay olup olmadığını sordum. "Hayır, o mesele çoktan kapandı" diye cevap verdi.

Bir ara alay komutanı ile görüşmeyi düşündüm. Fakat alay komutanı izinde idi. Yarbay ona vekâlet ediyordu. Bir süre önce bu yarbayla, rahatsız olan emir erine istirahat verdiğim için, aramızda bir tartışma olmuştu. Bu nedenle aramız pek iyi değildi.

Havan Bölüğü komutanı, bütün bölük komutanlarının en aksisi idi. Nitekim ben bölüğe gelmeden evvel biraz uzun olan saçlarımın kesilmesini emretmişti. Saçlarım kesildi. Havan Bölüğü'nde beni Bölük Komutanı Yüzbaşı karşıladı. Bana bir ayrıcalık uygulamayacağını, ancak bölüğün kurallarına uymak zorunda olduğumu hatırlatıcı bir konuşma yaptıktan sonra, "Sen piyade talimlerini pek bilmiyorsun, evvela onları öğrenmen gerekli" diyerek, bir çavuşu bu iş için görevlendirdi.

Bir hafta bu çavuşla sağa dön, sola dön, yat, kalk gibi talimler uyguladık. Halbuki biz üç sene lisede, iki yıl üniversitede, askerlik ders ve kamplarında bu gibi talimleri uygulamıştık. Neyse bir hafta sonra bu işlem sona erdi ve ben havan topunun arkasına geçtim.

Aslında bu işler, bana sıhhiye takımı ve sağlık revirindeki pek çok sorumluluğu olan çalışmalarımdan çok daha kolay geliyordu. Hatta genel bilgilerim diğer erlerden kat kat üstün olduğu için başarılı da oluyordum. Nitekim hakiki mermi ve kurşunlarla yaptığımız atışlarda ben birinci oldum. Hediye olarak da bir çaydanlık takımı kazandım, onu da bölüğe hediye ettim.

Bu arada zor bir olayla karşılaştım. Alay, Suşehri'ne doğru zorunlu bir yürüyüşe çıkarıldı. Yürüyüş gidiş dönüş 40 kilometreyi buluyordu. Sözde gidişten sonra alay kamp kurup bir gün sonra geri dönecekti. Fakat gidiş yerimize varıldığı zaman, hava bozdu, şiddetli bir yağmur başladı. Plan bozuldu, biraz dinlendikten sonra hemen geri dönüş başladı.

Biz gençliğimizde spor için, zevk için böyle yürüyüşler yapardık. Fakat epey hamlaştığım için çok zorlandım. Pek çok asker yığılıp yollarda kaldı. Ancak birkaç gün sonra alaya gelebildiler. Bir ara yanımdan atla geçen Ermeni asıllı yedek subay doktor kendi atma benim binmemi, kendisinin bir süre yürüyebileceğini teklif etti. Ben teşekkür ederek teklifini reddettim ve inatla yürümeye devam ettim. Sonunda bitkin bir halde alaya döndük. Bacaklarım o kadar ağrıyordu ki birkaç gün yüznumarada güçlükle oturup kalkabildim.

Talimler bittiği zaman, yüksekçe bir yerde olan bölüğümüzde bir sette oturup aşağıyı seyrederdim. Çocuklarını, eşlerini tedavi ettiğim subayların çoğu benimle yüzleşmemek için başlarını öne eğerek önümden geçerlerdi.

Bu şekilde bir ay geçti. Bir ay sonra alay komutanımız izinden dönmüş. Benim durumumu öğrenince çok

üzülmüş ve benim talime çıkarılmamam için emir vermiş. Ben de talim zamanlarında bölükte veya bölüğün bahçesinde kitap okuyarak veya biraz İngilizce çalışarak günlerimi geçiriyordum.

Bu arada bizim huysuz bölük komutanımızın çok sevimli ve kibar olan eşi, kız çocuğunu alarak evini terk etmiş. Bölük komutanı altı-yedi yaşında olan oğluna asker elbisesi giydirip atının arkasına alarak bölüğe getiriyor ve benim yanıma bırakıyordu. Bu çocuk oldukça zekiydi. Ben de kendisiyle ilgilendim, epey eğitim verdim. Bilmem eğitiminde etkim oldu mu? Bu çocuk sonradan ünlü bir sanatçı oldu. Birçok güzel filmde başrol oynadı (Hakan Balamir).

Günler böyle geçerken sürpriz bir olay oldu. Genelkurmay'dan ortaokul mezunu erlerin yirmi iki ayda terhis edilebileceğine dair bir emir gelmiş. Tabii üniversite mezunları için bir kayıt yoktu.

Neyse benim de bu emirden yararlanmama karar verilmiş. Hiç ummadığım bir zamanda bölük komutanı terhis edildiğimi bildirdi. Belki vazgeçerler diye nüfus kâğıdımı alıp bir kamyona atlayarak Sivas'a vardım.

Ama daha çilem bitmemişti.

O sıralarda kardeşim Can, Malatya'nın Doğanşehir ilçesinde hükümet tabibi olarak görev yapıyordu. Onun da başı dertte idi. Eşi Faika, bir bakıma bizim İleri Gençlik'in bir devamı olan İstanbul Yüksek Tahsil Öğrenci Derneği'nin kurucularından olduğu için tutuklanıp İstanbul'a gönderilmişti.

Ben de Can'ı aylardan beri görmemiştim. Askerden terhis olanlara bir kâğıt (sülüs kâğıdı) veriyorlardı. Tren

yolculuğu bedava idi. Bu fırsattan istifade ile Doğanşehir'e uğrayıp Can'ı görmeye karar verdim.

Tren Malatya'ya gidiyor, oradan aktarma gerekiyordu. Trende benim durumumda olan bir çavuşla arkadaş olduk. Malatya'ya gece saat 12'de vardık. Gecelemek için bir otelde oda tutup eşyalarımızı koyduk. Bizim arkadaş çavuş, "Karnım çok acıktı, gidelim bir çorba içelim" diye tutturdu.

Biz çorba içeceğimiz bir lokanta ararken bir subay ve iki astsubayla karşılaştık. Subay bizi çağırıp "Ulan, bu saatte sokaklarda ne dolaşıyorsunuz?" dedi. Ben hiç konuşmuyordum. Bizim ahbap çavuş derdimizi anlatmaya çalıştıysa da subay dinlemedi. Astsubaylara "Atın bunları içeri!" diyerek emir verdi.

Bizi yerlerde yatan bir sürü erin bulunduğu büyükçe bir koğuşa götürdüler. Ne yapalım? Biz de yerde yatanların arasında kendimize bir yer ayarlayarak yattık ve uyuduk. Ertesi sabah bir yüzbaşı bizi karşısına dizdi. Herkese suçunun ne olduğunu soruyor, hafif suçluları bir tarafa ayırıyordu.

Bize sıra gelince, çavuş arkadaş akşamki durumu anlattı. Ben subayın nasıl tepki göstereceğini bilmediğim için doktor olduğumu, hâlâ anlamadığım takibatı filan anlatıp işleri iyice karıştırmayayım diye, konuşmalara hiç karışmıyordum. Bizi de hafif suçluların tarafına geçirtti.

Bir astsubayı çağırdı. "Bunlara alayın bahçesini iyice sulattırdıktan sonra bırakabilirsin" dedi. Hep beraber alayın bahçesine gittik. Ellerimize birer tahta kova verdiler. Bahçenin yanından geçen dereden kovalara su doldurup oldukça büyük olan bahçeyi sulamaya başla-

dık. Kovalar boşken bile oldukça ağırdı. Bir süre sonra sulamaya katılan askerler, "Kollarımız koptu, daha fazla dayanamayacağız" diye isyan ettiler. Ben onları gayrete getirmeye çalışıyordum. Sonunda astsubay halimize acıdı ve bizi serbest bıraktı.

Ertesi gün Doğanşehir'e Can'ın yanına gittim. Kollarım öyle ağrıyordu ki sakal tıraşımı bile Can'ın yardımı olmadan yapamıyordum. Üç-dört gün orada kaldıktan sonra İstanbul'a doğru yola çıktım.

Adapazarı Askeri Kampı, 1938
Sol başta Aydın Boysan, sağ başta Müeyyet Boratav

Sekiz Yıl Süren Soruşturma

İstanbul'da beni bir sürpriz bekliyordu. Birkaç gün istirahattan sonra, askere gitmeden evvel asistan olarak çalıştığım Bakırköy Psikiyatri Kliniği'ne gittim, işe başladım. Ben askerde iken hocamız Mazhar Osman vefat etmiş, yerine Prof. İ. Ş. Aksel geçmişti.

Evvela beni iyi karşılayan yeni hocamızın tavrı birkaç gün sonra değişti. Bana karşı çekingen ve soğuk davranıyordu. Yanına gidip sebebini sormak zorunda kaldım. "Evladım," dedi, "senin hakkında bir takibat, soruşturma varmış. Bu nedenle yönetim kurulu senin asistanlığını kabul etmiyor. Mazhar Hoca olsa bu problemi belki hallederdi, ama benim bir şey yapmak elimden gelmiyor. Bunun için üzülüyorum."

Ben "Benim yüzümden sizin zor durumda kalmanızı istemem, klinikten ayrılıyorum" dedim.

Tabii boş durmak olmazdı. Bazı arkadaşlarım doktor olarak çalışmak üzere Almanya'ya gitmişlerdi. Ben

de pasaport almak üzere Emniyet Müdürlüğü'ne müracaat ettim. Gene mahut soruşturma ve geçmişim nedeniyle pasaport alamadım. Almanya'da çalışma hayalim de suya düştü.

Senelerce evvel dedem İskenderun'da kadı iken bir han satın almış. Biz küçükken ninem, "Her gün kırk deve gelir, kırk deve giderdi" diyerek masal gibi o hanı anlatırdı.

Hatay bize geçtikten sonra bir ara işsiz kalan dayım, "Gidip şu hanı bir görelim, nasıl bir yermiş?" diyerek İskenderun'a gidiyor ve hanı buluyor. Han bu arada güzel bir otel haline gelmiş. Oteli o günkü para ile sekiz bin liraya satmış. Bu paradan bin lira da annemin payına düşmüş. O bin lira ile Kasımpaşa'daki muayenehanenin bulunduğu binayı satın aldık. Geçenlerde cebimi karıştırırken elime bin lira geçti. Parayı çöpe atarken gülmeye başladım. Yanımdaki arkadaş niye güldüğümü sordu. "Bu binayı dükkânları ile birlikte vaktiyle bin liraya almıştım. Şimdi binlik çöpe atılıyor, ona güldüm" dedim.

Buranın orta katını muayenehane yaptım. Birkaç lira ücretle çoğu fakir olan hastalara bakmaya başladım. Bu arada ayrıca ufak bir iş de buldum.

Otuz yaşıma gelmiştim. Annem bir an evvel uygun biriyle evlenmem için ısrar edip duruyordu. Bir gezintide, bir arkadaşımın akrabası sevimli bir kızla tanıştım. Orta halli bir ailenin tek kızı idi ve üniversitede sekreter olarak çalışıyordu. Kısa sürede anlaştık. Nişanlandık. Evlenip muayenehanemin üst katında oturacaktık.

Bir gün kızcağız telaşla bana geldi. Üzgündü. Üniversitedeki sivil polisler benimle nişanlandığını öğrenince kıza, benim hakkımda soruşturma yapıldığını,

yakında tutuklanacağımı söylemişler. Ben askerde iken birçok arkadaşım çeşitli nedenlerle (Emekçi Partisi, İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği, Türkiye Gençler Derneği vs. kurucusu veya yöneticisi olarak) tutuklanmışlardı.

Bunlarla doğrudan bir ilişkim olmamakla beraber, o bir türlü anlamadığım soruşturma nedeniyle belki tutuklanabilirdim. Bunları anlattım. Kızcağız dedi ki: "Bir insan birisiyle evlenir, bir süre sonra eşi felç olur, ne yapalım kaderimmiş diye katlanılır, ama herhalde bir insan eşinin felç olacağını bile bile onunla evlenmez değil mi?"

Ben de ona hak verdim, "Öyleyse dostça ayrılalım" dedim. Ve nişan yüzüklerimizi birbirimize verip üzülerek ayrıldık.

1951'in son günlerinde bir arkadaşın yardımı ile Viyana'da bir iş buldum. Pasaport vermediler, gidemedim.

Bir süre sonra bir akrabam aracılığıyla Dr. Fazıl Şerafettin Birge ile tanıştım. Fazıl Bey uzun süre Halk Partisi müfettişliği ve son dönemde de CHP'nin Tekel Bakanlığı'nı yapmıştı. Bizim geçmişimize ait birçok bilgiye de sahipti. Yakacık Sanatoryumu'nun bilimsel yetkilisi idi.

Beni asistan olarak Yakacık Sanatoryumu'na aldı. Bakanlıklarda pek çok yakın arkadaşı vardı. Araya girerek, imtihana girmemi ve asistan olmamı sağladı.

Sanatoryumun sürekli asistanlarından biri olarak çalışıyordum. Bazen bana yardımcı olacak bir doktor bulunuyordu. İşlerim çok yoğun olmakla beraber ben halimden memnundum. Hem sevdiğim bir işte çalışıyor hem de pek çok tecrübe ve bilgi sahibi oluyordum.

Bu arada eşim Meliha ile tanıştım. Evlendik; şahitliğimizi de hocam Fazıl Bey yaptı.

Sanatoryum'da geçen tatlı günlerimizi Rıfat Ilgaz *Yokuş Yukarı* kitabında anlatır. Fakat bir süre sonra Sanatoryum mal sahipleri ile anlaşmazlık nedeniyle kapandı. Gene Fazıl Beyin yardımıyla Haydar Paşa Göğüs Hastalıkları Hastanesi'ne tayinim çıktı.

Yakacık Sanatoryumu'nda edindiğim tecrübe ve bilgiler nedeniyle orada da başarılı olarak çalışıyordum. Hastane başhekimi ve servis şefim tarafından seviliyordum. Hastanede benden başka beş-altı asistan daha vardı. Herkes maaş alıyor, bir tek ben ücretsiz olarak çalışıyordum.

Başhekim bir gün bana şöyle dedi: "Herkes maaş alıyor. Niye sana hâlâ maaş bağlanmamış? Bu ara Ankara'ya gideceğim, bu işi halletmeye çalışacağım." Ben sesimi çıkaramadım. Ankara'ya gidip döndükten sonra, "Ankara'da bakanlığa gidip durumu görüştüm" dedi. "Dosyanı çıkarıp baktılar. Sen askerliğini yapmamış görünüyormuşsun ve hakkında da bir takibat varmış. Bu nedenlerle asli kadroya ahnmıyormuşsun dediler."

Ben,"Aman hocam, askerliğimi yaptım" dedim ve durumu anlattım: "Takibat sözcüğünü kaç senedir duyuyorum; ama ne olduğunu ben de bilmiyorum. İyisi mi hiç karıştırmayalım. Şurada uzmanlığımı tamamlamam için beş-altı ay kaldı. Maaş filan da istemiyorum, bir kazaya uğramadan şu uzmanlığımı tamamlayayım"

O da, "Sen bilirsin" diye cevap verdi.

Bu sıralarda korktuğum da başıma geldi.

6-7 Eylül olayları nedeniyle hiçbir alakam olmadığı halde tutuklandım. Hatta 6 Eylül günü hastanede nöbetçi idim. Gene malum soruşturma nedeniyle bir iş başıma geldi diyemeyeceğim, çünkü benimle beraber aralarında Aziz Nesin, Kemal Tahir, Avukat Muzaffer

Amaç, Prof. İlhan Berktay, Hasan İzzettin Dinamo vs. gibi pek çok yazar ve ilim adamının bulunduğu elli solcu da tutuklanmıştı. Kim bilir onların da hakkında ne gibi soruşturmalar vardı.

Bu konularda Aziz Nesin'in *Salkım Salkım Asılacaklar* ve Hulusi Dosdoğru'nun *6-7 Eylül Olayları* isimli kitaplarında bol bol bilgi bulabilirsiniz.

Bizi olayları tertip ve tahrik iddiası ile tutuklamışlar ve Harbiye Kışlası'nın yanında bizim için özel olarak hazırlanan tek katlı bir cezaevine yerleştirmişlerdi. Halbuki olayları tertip edenlerin Menderes Hükümeti olduğu Yassıada Mahkemeleri'nde tespit edildi ve ilgililer bu nedenle ceza da yediler.

Üç ay Harbiye Cezaevi hücrelerinde kaldıktan, elimize suçsuz olduğumuza dair bir yazı verdikten sonra yılbaşında salıverdiler.

Ertesi gün hastaneye gittiğimde unutamayacağım bir olay oldu. Hastane kapısından girdiğimde 20-30 m kadar ileride solunum yolu hastalıkları bölümünde sırasını bekleyen on beş-yirmi hasta arasında benim Yakacık Sanatoryumu'nda hastam olan Ümran isminde çok güzel genç bir kız da vardı.

Kız benim kapıdan içeri girdiğimi görünce bir sevinç çığlığı atarak var gücüyle koşup boynuma sarıldı ve bayıldı. Çok hasta olan kızı güçlükle ayıltabildik.

Sanatoryum'dan sonra da hastanede de benim servisimde olmadığı halde, onu sık sık yoklar ve moral vermeye çalışırdım. Zaman zaman ağzından kan gelirdi. Hemşirenin haber vermesi üzerine yardımcı olmak için her gidişimde, "Allah müstahakını versin bu kanamaların, her seferinde sizi rahatsız ediyorum" diye özür dilerdi.

Yakacık Sanatoryumu'nda iken onu sık sık yakışıklı bir genç ziyarete gelirdi. Kim olduğunu sorduğumda, "Arkadaşım" diye cevap verirdi. Zannedersem ilişkileri arkadaşlıktan ileri idi. Çünkü sanatoryum ücretlerini de bu gencin ödediğini öğrenmiştim. Son zamanlarda gelmez olmuştu. "Niçin?" diye sorduğum zaman, Ümran ellerimi tutarak" "O artık beni terk etti, siz beni bırakmayacaksınız değil mi doktor bey?" diyerek cevap verdi. Ben "Beraber oldukça seni yalnız bırakmam" diyerek söz verdim.

Son günlerde Ümran'ın durumu gittikçe ağırlaşıyor, ben mümkün olduğu kadar onu teselli etmeye çalışıyordum. Nöbetçi olduğum bir gece hemşire gelerek hastanın fenalaştığını haber verdi. Hemen gittim.

Gözleri kapalı bitkin bir halde yatıyordu. Bir gün evvel şiddetli bir kanama geçirmişti. Tansiyonu hemen hemen alınmıyor, kalp sesleri güçlükle duyuluyordu. Elini tuttum, yanağını okşadım. Bir ara hafifçe gözlerini açtı, "Gene sizi rahatsız ettim" der gibi gülümsedi. Elimi tutan eli gevşedi ve Ümrancık hayata gözlerini kapadı.

Altı ay kadar daha Haydarpaşa Göğüs Hastalıkları ve Cerrahi Merkezi'nde çalıştıktan sonra dahiliye stajımı yapmak üzere Beyoğlu Belediye Hastahanesi'ne geçtim. Oraya gittiğimde Dahiliye Servisi'nde beş-altı tane asistan daha vardı. Sonra birer-ikişer ayrıldılar. Serviste bir genç doktor hanımla ikimiz kaldık.

Nereye gitsem yoğun işler, hem de karşılığında hiçbir ücret ödenmeksizin beni buluyordu. Günaşırı gece nöbeti tutuyor, çok zaman hiç uyumadan sabah vizitesi için gece yatan hastaların hazırlıklarını tamamlamaya çalışıyorduk. Daha gündüzden bütün yataklar dolduğu için çok kere gece gelen önemli hastaları battaniye sererek yere veya masa üstlerine yatırmak zorunda kalıyorduk.

Yıllar geçti gitti. Sonunda sürgünlerden, hapishanelerden, bitmeyen tahkikatlardan fırsat bulup stajlarımı tamamladım. Göğüs hastalıkları uzmanı olarak diplomamı aldım. Verem Savaş'ın mülakatını kazandım. Kısa süre merkezde çalışıp, otuz yedi yıl başhekimlik yapacağım Zeytinburnu Verem Savaş Dispanseri'ni kurmakla görevlendirildim.

Sene 1959. Bir gün gene iki sivil polis geldi ve beni savcılıktan çağırdıklarını söylediler. Sebebini sorduğum zaman, "Biz de fazla bir şey bilmiyoruz. Galiba sizin için bir soruşturma varmış" dediler.

O sırada karım hamile ve düşük tehlikesi nedeniyle istirahat halinde olduğundan, üzülmesin diye ona bile bir şey söylemeden yanıma kalın bir kitap alarak ertesi gün savcılığa gittim. (Antremanlıydım. Böyle durumlarda yanıma kalın bir kitap almayı alışkanlık haline getirmiştim. Kitap boş zamanları değerlendirmeye, ayrıca yerde yatmak zorunda kalırsam yastık yerine başımın altına koymak gibi birtakım işlere yarıyordu.)

Savcılıkta beni bir odaya aldılar. Köşede genç, güzel güler yüzlü bir hanım yargıç oturuyordu. Bana kibarca oturmam için yer gösterdi. Gülerek elindeki daktilo ile yazılmış birtakım yazıları okuyordu.

Sonra bana dönüp, gülümseyerek "Siz 1951 senesinde Zara'da askerlik yapmışsınız değil mi?" dedi. Ben de "Evet" diye cevap verdim. "Bazen odanızda bazı arkadaşlarınızla yumurta, pastırma filan yermişsiniz" dedi. Bende boynumu bükerek "Belki yemişizdir" diyerek cevap verdim.

Yargıç gene gülümseyerek, "Biraz geç olmuş ama, gene de geçmiş olsun, bu men-i muhakeme kararının

bir nüshasını size veriyorum, okursunuz, belki ileride lazım olur, saklayın" diyerek elindeki yazıların bir kısmını bana verdi.

Sonra yanındaki zabıt kâtibine benim lehimde birtakım yazılar yazdırıp imzalattıktan sonra elimi sıkıp tekrar geçmiş olsun diyerek kapıya kadar gelip beni yolcu etti.

1951 yılında başlayıp 26 Mart 1959 yılına kadar aleyhimde hiçbir ifade, delil, hatta ima olmadığı halde Erzurum'dan Viyana'ya kadar uzayan, başıma birçok iş açan, bu soruşturma, Korgeneral Enver Aka imzalı bir men-i muhakeme kararı ile böylece bitmiş oldu...

Bir de küçük not düşmek istiyorum:

Nâzım Hikmet'in kız kardeşi Saniye Yaltırım'ın anlatıp Aydın Aydemir'in yazdığı *Nâzım* isimli eserine göre, 1951 yılında Nâzım'ın açlık grevi sonucunda çıkan bir af yasası ile hapisten çıktıktan bir süre sonra evine gelen bir sivil polis vasıtası ile askerlik yoklaması ve muayenesi için Kadıköy Askerlik Şubesi'ne davet edilir. Elli yaşında kalbinden ve akciğerlerinden rahatsız olmasına rağmen sevk edildiği Haydarpaşa Askeri Hastanesi Sıhhi Kurulu'nca "sağlam" kararı verilir ve Nâzım Hikmet askerliğini yapmak üzere Sivas'ın Zara ilçesine sevki kararlaştırılır (s. 331).

İşte bu sırada ben Zara'da er doktor olarak çalışmakta olduğum için, Nâzım eğer gelirse tabii olarak kendisine yakınlık gösterecek ve sağlığı ile ilgilenecektim. Neyse ki Nâzım bu yaşta ve durumda sürgün alayına gidemeyeceği kararına varıp yurtdışına kaçtı. Aksi halde benim soruşturmama bir de Nâzım Hikmet'le ilişkilerim ilave edilecek ve belki de men-i muhakeme kararı bir süre daha uzayacaktı.

Sansaryan Hanı Hücrelerinde Yaşam

1944 senesinde Sirkeci'deki Sansaryan Hanı, İstanbul Emniyet Müdürlüğü idi. 5. kat Siyasi (1.) Şube idi.

Üst kata seksen sekiz basamakla çıkılır. Merdivenin sonunda bir müracaat odası, sonra bir koridor, koridorun iki yanında bürolar, sonunda bir kapı ve hücrelerin bulunduğu bölüme girilirdi.

Burada L şeklindeki bir koridorun yanlarında on dokuz adet hücre ve bir de sorgu odası vardı. 1 No.lu oda takriben 4x4 m ebadındaki sorgu odası idi. Antalya Ambarı'nın üstüne bakan iki demir parmaklıklı penceresi vardı.

Bunun yanındaki 2-3-4-5 numaralı hücrelerin ufak birer pencereleri vardı. 5 no.lu hücre biraz büyükçe idi. Bu hücrenin karşısında demir parmaklıklı pis bir yüznumara vardı. Yüznumaraya bitişik 6 no.lu hücre vardı.

12 Mart döneminde kısa bir süreliğine bir kez daha gittiydim. Ufak tefek değişiklikler vardı. En önemlisi de bu yüznumaraya bitişik 6 no'lu hücreyi koridoru biraz genişletmek için kaldırmışlardı.

Sonra koridor sağa sapıyordu. Orada karşılıklı on iki hücre vardı. 7 no.lu hücrenin tavanı biraz alçaktı. Ayakta zor durulurdu. 8-9-10-11 ve 13-14-15-16-17-18 no.lu hücreler yaklaşık 2x4 m ebadında idi. Hiçbirinde pencere yoktu. Kapılarında bir gözetleme deliği vardı.

Kapının üstündeki telli deliğe içeriyi aydınlatmak için ampul konmuştu. Ampulün anahtarı dışarıda idi. Hücrelere giriş kapısının karşısında 19-20 no.lu hücreler vardı. Bunlar 40x40 cm ebadında idi. "Tabutluk" diye adlandırılırdı.

Ben 1944 yılında Tıp Fakültesi son sınıfında idim. Ekim ayında Çapa Hastanesi'nde staj yapıyordum.

Bir akşamüstü iki sivil polis memuru beni evden alıp 1. Şube'ye götürdüler 9 no.lu hücreye koydular. Birkaç gün tutulup bırakılırım ümidiyle yanıma kalınca bir tıp kitabı almıştım.

Hücre karanlıktı. Kenarda tahta bir karyola vardı. Bir süre sonra karyolaya uzanıp, başımın altına kalın kitabımı koyarak uyumaya çalıştım. Sırtımda birtakım yanmalar hissettim. Kaşıyınca ıslaklıklar meydana geliyordu. Geceyi böyle geçirdim. Ertesi sabah kapının üstüne ufak bir lamba taktılar. Hücre aydınlanınca sırtımın kan içinde olduğunu gördüm. Karyolada yüzlerce tahtakurusu vardı ve ben böyle acayip tahta kurusunu ilk defa görüyordum. Arka tarafları şişti. Dokununca patlıyor ve kan akıyordu. Bütün gece bunlar kanımı emmişlerdi. O gün bu tahta kurularıyla savaşla geçti.

Duvarlar da kan içindeydi. Oraları da mümkün olduğu kadar kazıdım. Bir gün sonra ince bir yatak ve yorgan serdiler ve sorgular başladı. Anlaşılan buradaki misafirliğim oldukça uzayacaktı. Ben aybaşındaki imtihanlarıma nasıl yetişebileceğimi hayal ederken bu kapkara hücredeki yaşamım tam üç buçuk ay sürdü.

Hücrenin arka tarafındaki delikten zaman zaman pis kokulu bir su akıyordu. Benden sonra bu hücrede bir ay kadar şair Ahmed Arif kalmış. Arif, *Milliyet* gazetesinde çıkan anılarında bu akan suyun zehirli bir sıvı olduğunu ve özellikle akıtıldığını, bir ay sonra delirerek tedavi için akıl hastahanesine gönderildiğini anlatıyor.

Benim kanıma göre bu su hücremin arkasında bulunan fotoğrafhaneden geliyordu. Orada film banyoları için kullanılan ilaçlı su bu delikten geçerek aşağıya kanalizasyona akıtılıyordu. Ben hücremdeki pis kokunun aylardır yıkanamadığımız için kendimizden kaynaklandığını zannederek bayağı sıkılıyordum.

Sonraları başka hücreleri görünce durumu anladım. Bu hücrede kalan birçok arkadaş zamanla sinir bunalımları geçirerek tedavi için akıl hastanelerine gönderilmişler (Arif Damar, Şevki Akşit vs.).

Bugünlerde F Tipi Cezaevlerinden, ölüm oruçlarına neden olan tecrit hücrelerinden bahsediliyor. Bu hücrelerde yüznumara, hatta duş olması bir konfor olanağı olarak anlatılıyor. Halbuki yüznumaranın hücrede oluşu bir konfor değil, işkence aracıdır.

Yüznumaranın dışarıda oluşu zaman zaman ihtiyaçları için hücre dışına çıkarak insana kısmen de olsa bir değişiklik ve dışarı ile temas olanağını sağladığı için direncini artırmada yararlı oluyor kanısındayım.

Hücrelerin polis nöbetçileri iki-üç saatte bir değişirlerdi. Ben bunların değişme saatlerini hesap ederek gündüzleri mümkün olduğu kadar fazla yüznumaraya gitmeye çalışıyordum.

Bir de kendime bir nevi hipnoz uyguladım. Gündüzleri yemek saatleri dışında saat 15-16'ya kadar uyuyor, eğer mevcutsa saat 15'ten sonra bir süre gazete veya kitap okuyor. Gece saat 3-4'e kadar uyumuyordum.

Çünkü sıkı sorgulamalar dışında, gece nöbet tutan polislerin bir kısmı bize karşı iyi davranırdı. Bunların birçoğu da cezalı olduğu için gece nöbetine konmuşlardı. Gece 12'den sonra bazıları, birbirimizle konuşmamamız koşuluyla kapılarımızın önüne çıkıp çömelmemize izin verirlerdi. Bazıları salonun ortasındaki sobada çay demleyip bize de ikram ederlerdi.

Ben Bolu doğumluyum. Bir ara Bolulu bir polisle tanıştık, ahbap olduk. Bana istediğim hücreyi açıp konuşabileceğimi söyledi. Çok kere 6 no.daki Cezmi'nin hücresini açıp onunla ahbaplık ediyordum.

Bir gece, bana 2 no.lu hücreyi aç diye işaret etti. Hücreyi açınca üç aydır görmediğim kardeşim Can ile karşılaştım. Can daima çok dürüst idi. Beni görünce çıkıştı. "Niye benim hücreme giriyorsun? Birbirimizle konuşmamızın yasak olduğunu bilmiyor musun?" Ben ona sarıldım öptüm. Sonra kendisi için en önemli soruyu sordu. "Tırnak makasını ne yaptın?" Tırnak makasını birlikte kullanıyorduk. Can için tırnak makası İleri Gençlik davasından daha önemli idi.

Polisler elli üniversiteli genci aylarca yan yana bırakınca, bunların birbiriyle iletişim kurabileceklerini düşünememişlerdi. Nitekim evvela gözleme deliğini iğne

ile aralayarak yüznumaraya gidip gelenlerin kimler olduğunu, kimin hangi hücrede kaldığını öğrenmeye çalıştık. Bazen arkadaşlar duvarı mors işaretleri ile tıklayarak yanındaki hücrelerle ilişki kurmuş.

Mihri Belli hem cesur hem de becerikli bir arkadaştı. Hücreye girişimin ikinci günü kapıma tık tık vuruldu. Kapımın altından bir kâğıt atıldı. Kâğıtla yüznumaranın demir parmaklığının ufak bir şeması ve demir parmaklığın hangi arasına ufak bir mektup yazıp sıkıştıracağım ve gelecek cevabı oradan alabileceğim yazılı idi.

Ben bu yöntemi çok kullanmadım, şu an için anlatmak istemediğim Sefa arkadaşımızın çözülmesine kadar, bu yöntemle birçok arkadaş birbiriyle haberleşti. Hatta ifade vermemekte direndiği için bir haftadır, ciğerlerinden hasta olduğu halde 19 no.lu tabutlukta kalan Ferit arkadaşımıza Mihri yüznumaradan gelirken yalancıktan düşüp tabutluğun altından Ferit'e, oradan çıkmak için ifadesinde (zaten polislerce bilinen) bazı bilgileri söyleyerek kurtulabileceğini yazan ufak bir mektup atmış. Böylece Ferit de tabutluktan çıkabildi.

Sansaryan Hanı'nda 8 ay 20 gün kaldım. Umudumu kaybettiğim günler oldu. Belki hasta olurum, revire kaldırırlar diye bir iğneyi pisliklere bulayıp kolumdaki atardamara bile soktuğum vakidir. Ama nafile gayretlerdi, hasta bile olamadım.

Ama bu süre içinde, en ağır koşullarda bile insanın mutlu olabileceğini de ilk kez orada öğrendim. Uzun süre tabutluklar da dahil olmak üzere küçük hücrelerde ikamet ettikten sonra, bir gün hücre kapısı açıldı ve bir polis dedi ki, "Toplan bakalım 14 numaralı hücrede yer açıldı. Seni oraya alacağız."

Neredeyse mutluluktan uçacak gibi oldum. Çünkü o 14 numaralı hücrenin tahta karyolanın üstüne çıkınca dışarıyı görebildiğiniz bir küçük penceresi vardı.

Sonraki bir-iki ay nispeten kolay geçti. Saatlerce o küçük pencereden Sansaryan Hanı'nın karşısındaki binaya ve gökyüzüne bakardım. Hatta son birkaç haftada, karşı hanın en üst katındaki bir konfeksiyon atölyesindeki bir genç kadın ile dinlenme saatlerinde pencereden işaretleşmeye başlamıştık.

Bugün, Sansaryan Hanı ile ilgili en mutlu zamanlarımı o genç kadının dinlenme saatlerinde pencereye gelmesini beklediğim dakikalar olarak hatırlıyorum.

İşkenceden Acı Tatlı Hatıralar

Bizim dönemimizde işkence tekniği şimdiki kadar modern (!) değildi. Genellikle geleneksel falaka ve bazen küfür yumruk kullanılırdı.

Milliyet gazetesinin *Büyük Larousse Ansiklopedisi*'nde, falaka uzun uzadıya anlatılıyor. Eskiden eğitim amacıyla da kullanıldığı, Ahmet Rasim'in çocukluk ve gençlik anılarında canlı ayrıntılarla belirtiliyor. Ayrıca Osmanlı Devleti büyüklerinin de suçluları konuşturmak veya cezalandırmak için yanlarında falakaları ve falakacı başları ile denetime çıktıkları anlatılıyor.

Yalnız 1944 ve takip eden yıllarda şimdi yasal olarak uygulanamayan iki yöntem vardı;

1- Bir önceki bölümde anlattığım "Tabutluk"lar,

2- Süresiz gözaltında tutabilme.

O zamanlar bir-iki sene bile hücrede gözaltında, sorguda kalanlar olmuştu. Şimdi ise mahkeme kararı ile

sorgu ve gözaltı iki-dört gün sürebiliyor. Ve sonra sanık, doktorlar tarafından sağlık muayenesinden geçiriliyor. Bunların tamamen uygulanıp uygulanmadığı, bazı gazete haberlerine, İHM kararlarına göre biraz şüphelidir. Karakollarda veya Emniyet Müdürlüğü'nde vuku bulan ve senelerdir sürüp giden, hâlâ sonuçlanmayan ölüm davaları bunun kanıtıdır.

Ben iki gün tabutlukta kaldım. Bizimle yakın tarihlerde Turancılıktan tutuklanan Reha Oğuz Türkkan ve bazı kimseler "Tabutluk"un tepesine ayrıca (işkenceyi artırmak için) 500 mumluk bir ampul de takıldığını söylüyorlar. Ben oradayken normal bir ampul vardı.

Falakaya gelince; çok iğrenç bir yöntem. Aslında ben boşu boşuna falakaya yatırıldım. Biz tutuklanmadan önce Süleymaniye Camii minarelerine asılan bir afişten bahsediliyordu. Oda arkadaşım Fahrettin'in üniversiteden bir-iki sivil polis arkadaşı vardı. Onlar Fahrettin'e "Komünistler Süleymaniye Camîi'nin minarelerine komünist bayrakları asmışlar" diye birtakım havadisler vermişler, o da bana bunları nakletmişti. Gene bu konuda başka bazı tutuklamaların olduğunu öğreniyorduk. Benim bu havadislere hiç aklım ermiyordu. Cami minaresine komünist bayrağı asmak hiç olacak iş miydi? Asacak başka yer bulamamışlar mıydı?

Bu sıralarda bir gün evimizin karşı köşesindeki, halasının evinin bir bölümünde kalan İleri Gençlik Birliği'nden arkadaşım Mustafa Göksu bana geldi. "Bizim evde beraber kaldığımız arkadaşım tramvaydan düşüp yaralanmış, bir bakar mısın?" dedi. Ben de gidip baktım. Biraz pansuman yaptım. Bazı ilaçlar tavsiye ettim. İsmini bile sormadım. Mustafa Göksu'nun odasında yaptı-

ğımız bir toplantıda, Mustafa sözleştiği bir arkadaşı Fatih tramvay durağından alıp getirmek için gitmişti.

Bu genç (Tahsin Berkman), ev sahibi olduğu için, Mustafa gelinceye kadar bir köşede oturmuş. Mustafa gelince bize "Allahaısmarladık" diyerek odadan ayrılmıştı. Yani kendisinin İleri Gençlik Birliği ile hiçbir alakası yoktu.

O sıralarda, galiba 19 Mayıs'ta İsmet İnönü tutuklanan Turancıların aleyhinde ve İstiklal Savaşı'nm ilk yıllarındaki Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki dostluktan vs. bahseden bir konuşma yapmıştı.

Mustafa'nın odasındaki toplantıda bu konuları konuşuyorduk. Hatta bu konularla ilgili ve İnönü'yü desteklediğimizi belirtmek için üniversite gençlerinin bir toplantı düzenlemesi için üniversite talebe birliği başkanına bir temsilci göndermeye karar vermiştik. O zamanlar öğrenci dernekleri bağımsız değildi. Derneğin başkanı bir doçentti. Teklifimize "Biz gençliğin devlete bağlılığından eminiz, böyle bir toplantıya gerek yok" cevabını vermiş.

Afiş olayını yapanın Tahsin olduğu anlaşılıp tutuklandıktan sonra, Tahsin'in halasının çocukları, o yaralı iken benim gelip onu tedavi ettiğimi söylemişler. Polisin kanaati afiş meselesini İleri Gençlik Birliği'nin düzenlediği doğrultusunda idi. Bunu itiraf etmem için bana işkence yapıyorlardı.

Falakaya gelince; ayakları kalın bir sopaya iplerle bağlayıp yerde yatan sanığın tabanlarına çeşitli sopalarla var güçleriyle vuruyorlar, sorular soruyorlar.

Bir süre sonra şişen ayakları tuzlu bir kovaya sokuyorlar. Sonra yürümesini söylüyorlar. Sanık yürüyemez-

se yere düşüyor. Yerde sürükleniyor. Bu arada hevesli olanlar ayrıca sanığı tekmeliyorlar, küfrediyorlar vs.

Bu davranışlar uygulayıcının hevesine göre değişiklik gösteriyor. Mesela çok gaddar olan Komiser Rüştü şiş olan tabanlara sivri uçlu bir sopa ile bastırıyor, sürtüyor; o da ayrı bir acı veriyordu. Kayan sopayı ayaklarımın arasında o kadar sıkıştırmışım ki komiser sopayı çekerken derin yaralar oluşmasına neden olmuş.

1949 senesinde Bakırköy Akıl Hastanesi'nde uzmanlık stajı yaparken histeri hakkında bir araştırma yaptım. O araştırmanın sonuçlarına dayanarak yazdığım makalede, kişilerin büyük acılara değişik tepkiler gösterdiği anlatılmıştır. Bu yazıda hipnoz yapılarak birçok şahısın en ağır acılara karşı hiçbir reaksiyon göstermeden katlandıkları çeşitli örneklerle gösterilmiştir.

Ben de Haydarpaşa Göğüs Hastalıkları Hastanesi'nde bir operatörün hipnoz yaptığı bir hastaya hiç anestezi yapmadan konuşarak, gülerek mide ameliyatı yaptığını gözümle gördüm.

Bana da uzun uzun işkence yaptılar. Bu işkenceye kendimi hipnotize etmeye çalışarak dayanmayı denedim.

Etrafa yayılan ve benim de duyduğum afişle ilgili haberlerde caminin minaresine komünist bayrağı asıldığı anlatılıyordu. Böyle bir olayı benim kafam bir türlü almıyordu. Halbuki aylarca sonra söz konusu afişi askeri mahkemede gösterdiler. Bu, 5-10 metre boyunda üzerinde "Saracoğlu Faşisttir, Faşizm ve Vurgunculukla Mücadele Derneği" yazılı büyük bir bez parçası idi. Ben afişin böyle bir şey olduğunu bilse idim belki o kadar dayanmaz; afiş hakkında pek fazla bir şey bilmemekle beraber, bazı duyduklarımı ve tahminlerimi söyleyebilirdim.

Çünkü o zamanlarda Saracoğlu hakikaten Nazi Almanyası ile yakın ilişkiler içindeydi, hatta işbirliği yapıyordu. 9.9.1998 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde Deniz Kavukçuoğlu o zaman Dışişleri Bakanı olan Şükrü Saracoğlu'nun Von Papen ve Nazi Almanyası ile yakınlığını ve görüşmelerini, konuşmalarını, belgeleri ile yazıyor.

Bize yapılan işkenceler sonraki senelerdekilere göre daha basitti. Sonraki yıllarda bu konuda büyük ilerlemeler (!) oldu. 22.12.97 Umur Talu ve 17.3.2002'de Can Dündar bunları *Milliyet*'te tafsilatı ile, hatta fotoğrafları ile anlatıyorlar. Erkek ve kızları çırılçıplak soymak, cinsel organlara tacizler, hatta cop sokmalar, elektrik vermeler. (Bir sanığa "kaç defa zıplayacaksın say bakalım" demişler. 1256'ya kadar saymış, sonra bayılmış.) Filistin askısına asılanların kolları çalışmadığı için yemeklerini arkadaşları yediriyormuş. Daha daha neler...

Bunların bir bölümünü Tarık Akan anlatıyor, *Milliyet*'teki yazısında. "Yazdım, rahatladım" diyor.

"Yara acısı geçer, gönül acısı geçmez" diye bir ata sözü var. Ben bu satırları ancak üç-dört günde yazabildim. Çünkü o günleri düşünür ve yazarken hâlâ acı çekiyorum.

İşkencenin iki çeşidi var; 1- Kısa süreli ağır işkence, 2- Süresiz hafif görünümdeki işkence. Bu ikinci gruba Tabutluk, hücre hapsi, susuz ve uykusuz bırakma gibi türler girer. Bunlar süresiz, sonu belli olmadığından birincilerden bile ağırdırlar.

Gece 12'ye doğru, işkenceciler herhalde yoruldular. Bir polise, beni hücreme götürmesini söylediler. Ayaklarım o kadar şişti ki, ayakkabılarımı değil, çoraplarımı

bile giyemedim, ayaklarımın yanlarına basarak yüzümü yıkamak için musluğa gittim.

Aynada yüzümü görünce ağlamakla karışık bir gülme krizi geçirdim. Yanımdaki polis durumu anlamıyor, "Yediğin dayak az geldi galiba" diyordu. Yüzüm yerlere sürünmekten simsiyahtı. Dayakta bağırmamak veya sorulara cevap vermemek için ellerimi yüzüme kapatıyordum. Ellerimi yüzümden çekerlerken, herhalde tırnak atmışım, yüzümde birçok tırnak yarası vardı.

Yüznumaraya gidemedim. Herhalde o işi falaka sonrasında veya yerde tekme yerken halletmişim. Hücreye gelince polis halime acıdı galiba. Bir şey isteyip istemediğimi sordu. Nerden aklıma geldi, bilmem; işkembe çorbası istedim. Polis söylene söylene gitti. Hakikaten bir tas işkembe çorbası getirdi. O çorbanın tadını ömrümce unutamam. Sonra yorgunluktan bitkin düşüp yatıp uyumuşum.

Ertesi günlerde ayaklarımın yanına basa basa yüznumaraya gidiyordum. Bir hafta - on gün sonra ayaklarımın şişi indi. Fakat tabanlarım simsiyahtı. Ondan sonraki günlerde tabanlarımın derisini soymaya koyuldum. Soyulan derilerin altından pespembe kendi tabanlarımın derileri çıkıyordu.

Can Yücel, Adana cezaevindeki anılarını anlatıyor. Bir gün kaldıkları koğuşta cezaevi görevlileri tarafından genel bir arama yapılmış. Bir sanığın yastığının altında birtakım kuru kabuklar bulunmuş. Görevliler bunları esrar zannederek alıp götürmüşler. Meğerse bunlar falaka sonucu soyulan taban derileri imiş.

Ben de sonradan düşündüm. Soyulan ayak derilerimi işkence kanıtı olarak mahkemeye götürseydim bir faydası olur muydu?

Hiç zannetmem. Çünkü işkenceler savcının bilgisi ve önerisi ile uygulanıyor idi. Ben taban derilerini göstersem, ya zapta geçmez veya tıbbi kuruldan bunlar keçi, koyun derisidir diye bir yanıt gelirdi.

Mihri Belli *Milliyet*'te çıkan anılarında anlatıyor. Afiş konusu için Tahsin'e çok işkence yapmışlar, konuşturamamışlar. Sonunda "İkinci kişiyi sormayacağınıza söz verin; ben yaptım diye itirafta bulunacağım" demiş. Emniyet amiri, "Söz veriyorum ikinci isim için sana bir şey yapmayacağız" demiş. İyi kalpli Tahsin de afiş olayını kendisinin yaptığını itiraf eden gerekli açıklamayı imzalamış.

Bu sefer polisler Tahsin'in iki küçük yeğenini getirmişler. "Söz verdik ikinci isim için sana bir şey yapmayacağız. Ama sana yaptıklarımızın aynısını yeğenlerine uygulayacağız" demişler. Bunun üzerine Tahsin dayanamamış, ikinci kişinin Mihri Belli olduğunu söylemiş. Mihri Belli tutuklanıp Birinci Şube'ye getirildikten sonra Tahsin bu ifadesinden döndü ise de polisi de, yargıçları da pek inandıramadı.

Ayrıca Saracoğlu'nun Von Papen ve Nazilerle yakın ilişkisi ve öğretmen Hasan Basri'nin birinci Şube'de ölümü gibi olayların fazla kurcalanmadan kapatılması düşüncesi ile olacak, mahkemede de afiş olayı üzerinde pek durmadılar. Tahsin'e de bu olaydan dolayı hiç ceza vermediler, hatta afiş olayı ile tutuklandığını öğrendiğimiz birçok kişiyi mahkemeye bile vermediler. Üzerinde o kadar gürültü koparılan bu olay kapandı gitti.

İşkence insanın onurunu zedeleyen bir şeydir. Yerlerde sürüklenirsin, vururlar, tekmelerler, kan revan içinde kalırsın. Ama bugün üzerinden elli yıldan fazla zaman geçmiş. Bize de sadece acı tatlı hatıralar kaldı.

Ben ve arkadaşlarım yıllarca o hücrelerden geçtik. 44 ve 51 tevkifatlarında, 6-7 Eylül'de, 12 Mart'ta ne zaman bir rejim sıkıntısı yaşansa bizi toplarlardı. Kiminde işkenceler de yaşadık, kiminde o kadar ehemmiyetsiz nedenlerle tutuklandık ki sadece misafir edip yolladılar. Arkadaşlarımızla da üstünden uzun süreler geçse bile geri kalan daha çok tatlı hatıralarımızı konuştuk. Bol bol güldük. Ama gülümsemelerimizin arasında her zaman bir sıkıntı da vardı.

Hatıralarımda bu iki duygunun da yeri vardır.

İki misal vermek istiyorum. Birincisi tatlı hatıralardan.

44 tevkifatından sonra yargılanma bitmiş, cezamı çekmiş idim. Kozan'daki sürgün de bitip İstanbul'da uzmanlık eğitimimi yapıyordum. Bir gün arkadaşlarla buluşmuş, eğleniyor idik. 1948'de Tıbbiye'ye giren Sevinç Özgüner, o aralar kurulmuş olan Yüksek Tahsil Gençliği Derneği'nin kurucularından idi. Sofrada otururken bir ara Sevinç kulağıma eğilip dedi ki, "Müeyyet, falakaya yatırdıklarında insanın bacakları açıkta kalır, peki bir pijama filan veriyorlar mı?"

Ben de sarhoş kafa, gülüp gülüp, "Tabii istersen pijama, istersen pantolon veriyorlar" demişim. Şimdi, o an ne dediğimi hatırlamıyorum bile. Sonra ben sürgün alayında asker iken, Yüksek Tahsil Gençliği Derneği "Nâzım Hikmet serbest bırakılsın" kampanyası açmış. Tabii iki gün sonra polisler evini basıp Sevinç'i tutuklamışlar.

Bir polis "Eşyalarını al, gidiyoruz" demiş. Sevinç de nasılsa falakaya yatırırlarsa giyecek bir şey veriyorlar deyip yanına bir kazak bir etek alıp siyasi şubenin yolunu tutmuş.

Sahiden Sevinç'i almışlar falakaya. "Yat bakalım şuraya" dediklerinde, Sevinç şüphe ile, "Eee bana pijama vermeyecek misiniz?" diye sormuş. Polisler de basmışlar sopayı. Bir yandan da "Demek pijama da istiyorsun ha!" diye diye dövmüşler.

Sevinç her sofraya oturduğumuzda sırtıma bir de yumruk vurarak bunu anlatırdı. "O kadar dövdüler beni, sana öyle bir kızmıştım ki hiçbir acı hissetmedim" derdi. "Onlar vurdukça ben de sana söyleniyordum. Rezil ettin beni." Güler geçerdik.

Bugün bile, Sansaryan Hanı'ndan en acı hatıralarımdan biri ise, beklemediğim anda yediğim bir tokat olmuştur.

1. Şube'de aylarca kaldım. Bana en ağır gelen şey, ne "Tabutluk"larda çektiğim çileler ne de falaka olmuştur. Sorgumuz uzun süredir devam ederken bir gün polisler hücreme geldiler. Beni Başkomiser Parmaksız Hamdi'nin çağırdığını söylediler. Parmaksız Hamdi bizim soruşturmamızı yürüten komiser idi. Kılık kıyafeti düzgün, zeki bir adamdı.

Beni karşısına oturttu. "Neden direniyorsun oğlum? İtiraf etmeden seni buradan çıkartmayacağız. Bak, tıbbiyede okuyorsun, iyi bir ailen var, onları da üzmüşsün" gibi uzun bir sohbet yaptı. Ben de onun uzun konuşması, samimi tavırları nedeniyle biraz derdimi anlatmaya çalıştım. Bizim bir suçumuz olmadığını, bir gizli örgüt üyesi olmadığımızı, üniversite talebesi olarak ülkede olup bitenlerle ilgilendiğimizi anlatıyordum.

Sonra, Parmaksız Hamdi beni dinlerken bir sigara yaktı. Bana da "Bir sigara içmek ister misin?" diye sordu. Hücrede zaman zaman sigara aldırabiliyorduk. Ama her

zaman değil. Onca falaka ve işkenceden sonra bana iyi davrandığını gördüğüm bu başkomiserden bir sigara istemeye karar verdim.

Aldığım sigaradan daha bir nefes çekmiştim ki, Parmaksız Hamdi sol kulağıma çok şiddetli bir tokat indirdi. Sigara bir tarafa gitti, ben bir tarafa uçtum. Daha ne oldu demeden, Parmaksız Hamdi kapının önünde bekleyen polislere, "Götürün bunu, atın hücreye, aklı başına gelsin" diye bağırdı.

O kadar işkence yaşamış idim. Bana en ağır geleni ise, Parmaksız Hamdi'nin vurduğu o tokat oldu.

Sonraki birkaç günüm çok kötü geçti. O işkence ortamında, güven duyabileceğimi zannettiğim, kendimi yakın hissettiğim birinin, kimisi biraz sadist tabiatlı olsa da aldığı emirleri uygulayan basit falakacılardan hiçbir karakter farkı taşımadığını görmek beni sahiden sarsmış idi.

İleri Gençlik Birliği

1943 senesinde ağabeyim Pertev Naili Boratav ve arkadaşları Adnan Cemgil, Behice Boran vs. *Yurt ve Dünya* isimli bir dergi çıkarıyorlardı. O sıralarda faşist Almanlar bütün Avrupa'yı ve Sovyetler Birliği'nin bir bölümünü işgal etmişler, hatta Yunanistan'ı zapt edip bizim sınırlarımıza bile dayanmışlardı.

Almanların kazandıkları zaferlerin etkisiyle Türkiye'de çoğunluk, *Tan* gazetesinden gayri hemen hemen bütün gazeteler Almanlardan yanaydı. Avrupa'da genellikle komünistlerin yönetiminde direniş hareketleri vardı. Üniversitede de gençler genellikle Nazilerden yanaydı. Bir kısım genç tarafsız veya ilgisiz, ufak bir azınlık da, ki bunların çoğu komünist sempatizanı idi, Almanlara karşıydı.

Yurt ve Dünya da faşizme karşı bilimsel bir dergi idi. O sıralarda biz on üniversiteli öğrenci, Batı Anadolu'da

yirmi günlük bir gezi yapmıştık. Genellikle Köy Enstitüleri ve Halk Evleri'nde kalıyorduk.

Bu arada Savaştepe Köy Enstitüsü'nde bir hafta kalmış, oradaki öğrencilerle çok iyi anlaşmış ve arkadaşlık kurmuştuk. *Yurt ve Dünya*'da bu geziye ait iki yazım da çıkmıştı.

Öğrenciler okumaya çok meraklı idiler. Benim yazılarımdan sonra *Yurt ve Dünya*'nın abone sayısında bir hayli artma olmuştu.

İşte bu derginin dağıtımı ve tanıtılması için yardımcı olabilir düşüncesi ile, ağabeyim o zamanlar üniversitede Prof. Neumark'ın asistanı olan Mihri Belli ile tanışmamızı istedi.

Mihri Belli ile bu suretle tanıştık. Bir süre sonra Mihri Belli, üniversitede bağımsız ve anti-faşist bir dernek kurmak amacıyla bir toplantıya önayak oldu. Bizden de Kemalist antifaşist gençlerle temas kurmamızı önerdi.

O zaman bu düşüncede bir grup yoktu. "Genç komünist sempatizanlarını bulun" dese işler kolaydı.

Ben Mihri'nin önerisini arkadaşlarıma anlattım, evvela şüphe ile karşıladılar; sonra ikna olabildiler. Böylece elli kadar gençle anlaşmaya vardık. Fakat elli kişinin bir odada toplanıp konuşmasına imkân olmadığı için muhtelif gruplara ayrıldık. Her grubun temsilcisi bir araya gelip değişik konuları tartışıyordu.

İşte 1944 tevkifatında, Birinci Şube'de toplam 8 ay 20 gün süren soruşturmanın, ardından yaşadığımız hapishane ve mahkeme aylarının, sürgün cezamızın, sakıncalı piyadeliğimizin, 6-7 Eylül, 12 Mart gibi ülkede komünist avına çıkıldığı günlerde sabıkalı elli-altmış ismin tutuklanma alışkanlıklarının özeti bu idi.

1949 bir kır gezisi sonrası Kanlıca'da dinlenirken.
Soldan itibaren Nihat Sargın, Turan Güveli, Turgut Pura, Müeyyet Boratav, Can Boratav, Faika Sanul, Yıldız Başımar

Üniversiteye giderken, 1944.
Soldan itibaren: Can Boratav, Cezmi Ulucan, Müeyyet Boratav

Edremit'te bir tatil günü, Ağustos 1959.
Soldan itibaren: Cezmi Ulucan, Müeyyet Boratav, Mustafa Göksu

1944 İleri Gençlik Birliği tevkifatının 50. özgür kalma yıldönümünde yapılan toplantı, 1996. Sağ baştan itibaren: Nuran Bozer, Tülin Damar, Müeyyet Boratav, İsmet Selimoğlu, Can Boratav

Tophane Askeri Cezaevi

Emniyet Müdürlüğü'nde sorgusu bitenler kısım kısım Tophane Askeri Cezaevi'ne gönderiliyorlardı.

En sona yönetici olduğu kabul edilen bizler Mihri Belli, Mustafa Göksu, Safa Yurdanur, Nuri İyem ve ben gönderildik. Gönderilmezden evvel Parmaksız Hamdi, savcının muhakeme açma kararnamesini Mihri Belli'ye yüksek sesle okuttu. Fezlekenin bizi desteklediği ileri sürülen ifadelerdeki Demokrat Partili ünlü kişilere (Adnan Adıvar, Halide Edip, Rauf Orbay vs.) ilaveten, Mihri kendiliğinden Adnan Menderes'i de ilave etti. Parmaksız Hamdi telaşla "Yok yok, o yok" diye haykırdı.

Cezaevinde birbirimizle konuşmayalım diye, adi mahkûmların kaldıkları çeşitli koğuşlara dağıtılmıştık. Diğer mahkûmlar muayyen saatlerde bahçeye çıktıkları halde, bizi çıkartmıyorlardı. Bu çok ağırımıza gidiyordu.

Mahkemeden cezaevine iki sıra halinde gidip geliyorduk. Bir defasında yanımda yürüyen kardeşim Can'a, "Nasılsın iyi misin, bir şeye ihtiyacın var mı?" diye sordum. O yine malum dürüstlüğü ile "Konuşmak yasak niye konuşuyorsun?" diye çıkıştı.

Hapishane müdürü onun konuşmasını duyunca ceza olarak 24 saat taş odaya attı. Rıfat Ilgaz da *Karartma Geceleri* adlı kitabında yakalandıktan sonra her tarafı taş olan penceresiz bu odada birkaç gün kaldığını anlatıyor. Mahkemelerdeki ifadelerimiz alındıktan sonra hepimizi bir koğuşta topladılar.

İşte o zamandan sonra cümbüşlü eğlenceli günler başladı. Bir ara kardeşim Can, Tophane Cezaevi'nde, ben Sirkeci'de Birinci Şube'de idim. Annem her gün ikimize de yemek getirirdi.

Bir gün, Sirkeci'den Tophane'ye tramvayla yemek götürürken biletçi "Hanım nereye gidiyorsun?" diye sormuş. Annem Tophane yerine "Trabzon'a" diye cevap vermiş. Biletçi "Hanım bu tramvay hiç Trabzon'a gider mi?" demiş. Annem üzüntü içinde, "Evladım, başıma gelenler senin başına gelse tramvayı Trabzon'a değil Rize'ye kadar bile götürürdün" diye cevap vermiş. Neyse sonraları bu yemek problemini kendimiz hallettik.

Tophane Askeri Cezaevi, 20 Ağustos 1946
Diğer hükümlülerle birlikte oturanlar arasında orta sırada soldan ikinci
Müeyyet Boratav

Tophane Askeri Cezaevi, 9 Eylül 1946.
Görüş günü, sol başta Müeyyet Boratav

Tophane Askeri Cezaevi, 18 Ağustos 1946.
Diğer hükümlülerle birlikte oturanların sağ başta Müeyyet Boratav,
Sağdan ikinci Mustafa Göksu

Cezaevinde Yaşam

Mahkemeye elli kişi verilmiştik. Bunlardan otuzu tutuklu, yirmisi tutuksuz yargılanıyordu. Otuz tutuklunun yirmisini on sekiz-yirmi bir yaşlarında gençler oluşturuyordu.

Yedi-sekiz kişi çoğu eski yönetici olan bizlerdik, üç kişi de kırk-elli yaş civarında idi. Bunların en genci Mihri Belli'ydi. Aramızda bir hocamız vardı; Türk ve divan edebiyatı Profesörü Abdülbaki Gölpınarlı. Yaşı bizden büyük üçüncü kişi de Tornacı Emin Sekun idi.

Emin Usta, İstiklal Savaşı'nın başında on altı-on yedi yaşında iken Ankara'da orduya silah cephane hazırlamaya çalışan "İmalat-ı Harbiye" isimli bir işyerinde çalışıyormuş. Eğitim görsün diye Sovyetler Birliği'ne, Moskova'ya gönderilmiş.

Birinci Dünya Savaşı sıralarında Rusya'ya sığınan pek çok Türk varmış. Sovyetler Birliği kurulunca bunları toplu halde Türkiye'ye iade etmişler. Bunların arasında olan Emin Sekun da çok genç olduğu için Bursa'da yatılı bir eğitim okuluna yerleştirilmiş. Emin Usta ser-

best hayata alışık olduğu için orada sıkılmış. Okuldan kaçmış. Ondan sonra iş hayatı, TKP'ye giriş, tutuklanma, cezaevleri vs.

Sorgular bitip otuz tutuklu birlikte bir koğuşa yerleşince derhal bir günlük yaşam programı yaptık. Saat 7'de uykudan kalkış, 8'de kahvaltı, 9-12 bahçeye çıkış, volta atma, 12-13 öğle yemeği, 13-16 ders-istirahat, 16-19 eğlence, şarkılar, 19-20 akşam yemeği, 21-21.30 yatma.

Gençler yönetim kuruluna gene eski yönetici olan bizleri seçtiler. Halbuki yönetim programını en çok bizler ihlal ederdik.

Örneğin gençler gece 9-9.30 saatlerinde yatıp uyudukları halde biz gecenin 2'sine, 3'üne kadar oturup çene ederdik ve tabii sabah da kalk saatinde kalkamadığımız için sabah jimnastiğine de katılamazdık ve gençler tarafından eleştirilip azarlanırdık.

Cezaevinde ancak pek iptidai toplumlarda uygulanan ortak yaşam (komünal) düzenini kurmuştuk. Otuz tutukludan çok azının hali vakti yerinde idi. Çoğunluk orta halli idi. Bir kısmının ne ziyaretçisi ne de en ufak bir geliri vardı. Biz ziyaretçilerin haftalık ziyaretlerinde getirdikleri bütün yiyecekleri bir arada topluyorduk. Getirilen harçlıkları da ben alıyordum. Bu yöntemle kimin ne kadar parası var, kimin yok belli olmuyordu. Bu suretle fakir arkadaşların mahcubiyetleri önlenmiş oluyordu.

Yemek saatlerinde uzun bir sofra kurardık ve karşılıklı geçip yemeklerimizi yerdik. Eğer getirilen yemekler yetmez ise paralarımızla yeni yiyecekler alır, yemeklere ilave ederdik. Yatakhane ufaktı, yatakları yan yana dizer

ve yatardık. Fakat yatak sayısı yetmediği için bir kısmımız bir yatakta iki kişi yatardık.

Örneğin ben iki-üç ay Nuri İyem'le birlikte yatmıştım. Günlük işlerimizi (temizlik, yemek, alışveriş vs.) önceleri kendimiz yapmaya çalışmıştık, fakat öncelikle orta yaşlı ve yaşlılar bu işleri pek beceremedikleri için sonraları "meydancı" denilen yardımcılar tutmuştuk.

Cezaevlerinde hali vakti yerinde olanlar günlük işlerini yapsın diye "meydancı" dedikleri yardımcı kişileri tutarlar. Buna mukabil adamın yaptığı işlere karşılık yiyecek ve biraz da para verirler.

Bizim meydancımız evvela Kefo isimli bir Kürt, sonra da İngilizlerin baskısı ile Yunanistan'dan kaçan EAM ve ELAS'lı bir mülteci idi. Kefo, Maslak'ta bir hanıma tecavüzden tutuklanmıştı. "Kadına bir şey yaptın mı?" diye sorduğumuzda, "Vallahi bir şey yapmadım, ama daş gibiydi" derdi. Anlaşılan yalnızca kadının memesini ellemiş.

Bir araya geldiğimizde evvela "Entarisi ala benziyor, şeftalisi bala benziyor" gibi halk şarkıları söylerdik. Sonraları devrimci şarkılar söylenmeye başlandı. Elimde 1975 Türkiye İşçi Partisi tarafından bastırılan "Koro Çalışmaları Üzerine, Seçme Marşlar, Türküler" başlıklı ufak bir kitapçık var. Burada bizim söylediğimiz Marşlardan yalnız ikisi var.

Hatırlansın diye aşağıya yazacağım "Jandarma" ve "Hayat denilen Kavgaya girdik" gibi marşların bir kısmını biz Mihri Belli, Emin Sekun ve komünistlerin İngilizler tarafından bastırılmasından sonra Türkiye'ye iltica eden EAM ve ELAS'la işbirliği yapan bazı Türklerden öğrendik herhalde. Bunların besteleri herhalde yabancı, ama güftelerini kim Türkçeye çevirmiş belli değil.

Ünlü *Enternasyonal*'i Valâ Nurettin'in Türkçeye çevirdiği söylenir. Fakat ben küçükken ağabeyimin Fransa'dan gelen arkadaşlarının söylediklerinde ilk iki satırının başka olduğunu hatırlıyorum. Hangisinin aslına uygun olduğunu bilmiyorum. Bu devrimci marşları aşağıya yazıyorum.

Enternasyonal
Uyan artık uykundan uyan
Uyan esirler dünyası
Kılıcımız ve çelik kalkan
Kavgamız ölüm kavgası
Mazi ta kökünden yıkılsın
Biz başka bi âlem isteriz
Bizi hiçe sayanlar bilsin
Bundan sonra her şey biziz
Bu kavga en sonuncu kavgamızdır artık
Enternasyonal'le kurtulur insanlık
Ağa paşa bey sultan hiç kimseye bilmeyiz hak
Bizi kurtaracaksa ancak
Kendi kollarımızdır
İsyan yangınını körükle
Zulmü zulmetlere savur
Gücünün bütün kuvvetiyle
Tava gelen demire vur

Benim çocukluğumdan hatırladığım ilk iki satır ise, "Kalk ey lânetle damgalamış / aç ve susuz mazlum dünya" şeklinde idi.

Jandarma
Ay ışığı Jandarmanın
Süngüsünü yakıyor
Mahpus yoldaş pencereden
Jandarmaya bakıyor
Ve diyor ki o
Jandarma biz .....tiz[2]
Biziz yalnız dost sana
Kurtuluşun bizimledir
Elini uzat bana
Jandarma sen ah bir bilsen
Sana ne iş verdiler
Zabit belki bir gün sana
Köylünü süngüle der

Anan karın çocukların köyünde aç kaldılar
Ne Allah'tan bir ümit var
Ne hükümetten yardım

Hayat Denilen Kavgaya Girdik
Hayat denilen kavgaya girdik
Demir adımlarla yürüyoruz
Biz bu karanlık yolun sonunda
Doğacak yıldızı görüyoruz
Dağları aşıyor bak yakınlaşıyor
Kızıl yıldıza hep koşun
Bu bir rüya değil
Bu bir hülya değil

---

[2] (.....) yerini düşüncesine gene herkes duruma göre komünistiz-sosyalistiz veya Kemalistiz diye söylerdi.

Yıldızıdır kurtuluşun
Kara deryada bir fenersin
Senin ışığında yürüyoruz
Biz bu karanlık yolun sonunda
Doğacak güneşi görüyoruz
Fabrikalarda biz tarlalarda biziz
Biziz hayatı yaratan
Din farkı bilmeyiz
Dil farkı bilmeyiz
Doğduk sanki bir anadan
Anamız amele sınıfıdır
Yurdumuz bütün cihandır bizim
Hazırlandık son şanlı (kanlı) kavgaya
Başta bayrağımız sosyalizm (Leninizm)
Bayrağını yükselt
Daha daha yükselt
Yükselt bayrağını yukarı
Bugüne vuralım
Yarını kuralım
Kaldıralım sınıfları

Yirminci Yüzyıldan Anılar

Annemle babam yirminci yüzyılın başlarında evlenmişler. O zaman babam yirmi sekiz yaşında, annem on altı yaşında imiş. Kardeş çocukları olmalarına rağmen, babam çarşaflı olan annemi hiç görmeden ailenin isteği üzerine evlenmiş. Annem ve babam, genç yaşlarında Balkan Harbi, Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı gibi üç büyük sosyal hadisenin ortasında kalmışlar.

Mülkiye'yi bitirir bitirmez babamın Anadolu'ya tayini çıkmış. İşin ilginç yanı, annemin babası İskenderun kadısı, babamın babası Konya kadısı olmalarına rağmen damatlarının İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlere tayini için hiç talepte bulunmamışlar. Ayrıca annemin (Sıdıka Hanımın) beş kuzeninden dördü Temyiz üyesi, bir tanesi de Adliye Nazırı imiş. Buna rağmen, kimi zaman tren ile, kiminde kağnı sırtında, Balkanlar'dan Anadolu'nun dört bir yanına kadar görevli olarak dolaşmışlar. Nadiren de İstanbul'da ailemizin çoğunluğunun yaşadığı Şehzadebaşı'nda ikamet ederlermiş.

Babam Abdurrahman Naili, otuz üç sene Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli ilçelerinde kaymakamlık yapmış. Bu yolculuklarda iki erkek ve bir kız kardeşim doktorsuzluk ve bakımsızlıktan ölmüşler. Erkek kardeşimin biri Pertev Ağabeyimden dört-beş yaş büyüktü. O zamanlar çok yakınımız olan Orhan Şaik Gökyay'la aynı yaşta imiş. Annem Orhan Ağabeye ölen ağabeyimin adıyla "Münir oğlum" diye hitap ederdi.

Annemin bir tek kızı olmuş. O da Bolu'da doktorsuzluk nedeniyle difteri hastalığından ölmüş. Adı Hilkat'mış, beş yaşında imiş. Annemle teyzem onun fotoğrafını çıkarıp zaman zaman ağlarlardı. Ölmezden bir-iki saat önce üzgün olan annemle babamı, "Anneciğim üzülmeyin, bakın ne güzel nefes alabiliyorum" diyerek teselli etmeye çalışmış.

Balkan Harbi sırasında babamı şimdi Bulgaristan'ın sınırları içinde olan Darıdere isimli bir ilçeye atamışlar. Pertev Ağabeyim orada doğmuş. Balkan Harbi çıkınca annem çocukları alıp Selanik'ten son vapurla İstanbul'a kaçmış. Babam görevi nedeniyle Bulgaristan'da kalmış. Bulgarlar bütün Bulgaristan'ı, hatta İstanbul'a kadar bütün Rumeli'ni zapt etmişler. O sıralarda İstanbul'a esir edilen subay ve büyük memurları Bulgarların öldürdükleri haberleri geliyormuş. Annemler ve bütün akrabalarımız üzüntü içinde imişler.

Babam çok dürüst bir kişiydi. Balkan Harbi çıkmazdan önce Darıdere'de Türk ve Bulgar köylüleri arasında bir mera yüzünden ciddi bir anlaşmazlık çıkmış. Babam tahkikat için oraya gitmiş. Bakmış ki Bulgar köylüleri haklı. Türk köylüleri azarlayarak merayı Bulgarlara vermiş.

Bulgarlar Darıdere'yi de ele geçirince ellerine kelepçe vurup cezalandırmak üzere babamı bölge komutanı-

na götürüyorlarmış. Yolda o köyün papazına rastlamışlar. Papaz: "Hayrola kaymakam, nereye gidiyorsunuz?" diye sormuş. Babam da: "Bilmem ki götürüyorlar işte" demiş. Papaz da onlarla beraber gelmiş.

Komutanın yanına varınca papaz, komutana "Bu kaymakam bey çok dürüst ve iyiliksever bir kişidir" demiş ve mera hikâyesini anlatmış. Bunun üzerine komutan, babama serbest olduğunu, istediği yere gidebileceğini bildirir bir yazı vermiş ve serbest bırakmış. Babam da kendisinden ümitlerini kesen ailesinin yanına İstanbul'a gelmiş.

Yaşlılık yıllarında annem arada bir Pertev Ağabeyimin oğlu Korkut'la eşi Çiğdem'in evlerinde kalırdı. Babamın Balkan Harbi'nden dönüşünü onlara şöyle anlatmış: "Ben Naili Beyden (babama daima 'Naili Bey' diye hitap ederdi) ümidi kesmiştim. Bir gün kapı çalındı. Evden biri 'Kim o?' diye seslendi. 'Açın, ben Naili' der demez, heyecan ve utancımdan kıpkırmızı oldum. Ötekiler kapıyı açarken hemen yukarıya kaçtım. Hamama girdim. Mis gibi yıkanıp aşağıya Naili Beyin yanına öyle indim."

Birinci Dünya Savaşı sırasında Kayseri'nin ilçesi Dereli'de kaymakammış. O sıralardaki Ermeni katliamları o ilçede de sürüyormuş. Yakınları, çocukları öldürülen Ermenilerin feryat figanlarına annem dayanamamış. Babam görevinden istifa edip İstanbul'a gelmişler.

Birinci Dünya Savaşı sonunda babamı Bolu'nun bir ilçesi olan Mudurnu'ya tayin etmişler. Mudurnu'nun bütün çevresi padişah yanlıları ve gerici Çerkezlerin elinde imiş. Buna rağmen babam, hemen Ankara hükümetini tanımış. İsyancılarla karşı karşıya kalmış.

Bir süre sonra isyancılar Mudurnu'yu da ele geçirmişler. Ellerinde büyük çiviler çakılmış koca bir tahta, "Kaymakama yatak hazırladık" diyerek bizim evi basmışlar.

Annem yanına iki jandarma alıp kapıya dikilmiş, "Beni öldürmeden evime giremezsiniz" diyerek direnmiş.

Annemi çok seven ve sayan Mudurnu'nun ileri gelenleri isyancıları yatıştırmışlar ve bir süre sonra Bolu'ya kaçmışlar. Annemler de Bolu'ya gelmişler. Fakat sonra Bolu da isyancıların eline geçmiş. Babam Bolu'dan da kaçmış, annemler Bolu'da kalmışlar.

Bizim ev bir cami karşısında meydanlık bir yerde imiş. İsyancılar o caminin duvarında pek çok Türk askerini öldürmüşler. Annem pencereden bunları görüyormuş, yaralı bir asker yerde kıvranıp ayağa kalkmak istiyormuş. Annem pencereden askere, "Yere yat, kıpırdama!" diye bağırıyormuş, fakat askere bir türlü durumu anlatamıyormuş. İsyancılar o askerin de ölmediğini fark edince gidip onu da öldürmüşler.

Bir süre Halit Bey isimli bir albayın komutasında milli kuvvetler Bolu'yu isyancılardan temizlemişler. Halit Bey şehit olan askerlerimizi görünce, "Bolu'yu yakın" diye emretmiş. Halit Bey babamı çok severmiş. Babam "Şimdi suçluları cezalandıralım, Bolu'yu birkaç gün sonra yakarız" demiş. Halit Bey de babamın ricasını kabul etmiş.

Birkaç gün sonra babam, "Suçluları cezalandıralım. Bolu'yu yakıp da ne olacak? Bir sürü suçsuz fakir fukara sokakta kalacak" demiş. Halit Bey de babamın bu doğru sözlerini kabul etmiş. Bolu yakılmaktan kurtulmuş.

Sene 1922. Annem ölen kız çocuğunun acısını bir türlü unutamıyormuş. Kız çocuğu olur ümidiyle İstiklal Savaşı'nm bu hengâmesi içinde, otuz sekiz yaşında beni doğurmuş. Doğduğum günlerde İstiklal Savaşı İç Anadolu'nun batı bölgelerinde tüm şiddetiyle sürüyormuş.

Halit Bey, babama "Şimdi nereye Kaymakam olmak istiyorsun?" diye sormuş. Babam gene Mudurnu'yu istemiş. Halit Bey "Onlar sana neler yapmak istediler. Niye

gene orayı istiyorsun?" diye sormuş. Babam, "Yaptıklarıyla kaldılar. Ben orayı seviyorum ve pek çok da dostum var" diyerek direnmiş. Halit Bey, "Ama suçluları cezalandıracaksın" diye tembih etmiş. Babam "Peki" demiş.

Bir süre sonra Mudurnu'ya gidince, cezaevindeki isyancıları karşısına almış. "Beğendiniz mi yaptıklarınızı? Haydi hepiniz evinize gidin. Bir daha böyle işlere karışmayın" diyerek bırakmış.

Bu olaylardan sonra babam on sekiz sene Mudurnu'da kaymakamlık yaptı. Kardeşim Can orada doğdu. Kaymakam Hanım (annem) üzülür diye hiçbir tatsız olay olmaz, olsa bile aralarında halledelerdi. Cezaevi bile genellikle bomboştu.

Babam emekli olduktan sonra yazları bazen Mudurnu'ya giderdik. Bizi davul zurna ile karşılar ve uğurlarlardı. Bir de Abant'ta bize ev tahsis etmişlerdi.

Konya, 1936.
Müeyyet, Pertev ve Hayrünnisa Boratav.
Anneleri Sıdıka Boratav'ın kucağında torunu Korkut Boratav

İstanbul Şehzadebaşı, 1932.
Can, Pertev, Müeyyet Boratav kardeşler, Babaları Naili Boratav.
Hayrünnisa Boratav, Koca Nine (Fıtriye Türegün) ve kızlarından Zehra Türegün
(Müeyyet Boratav'ın teyzesi)

Mudurnu, 1931.
Pertev Naili Boratav, Müeyyet Boratav, Şule Türegün (Pekin)
Ayaktakiler Samim ve Nusret Türegün (Müeyyet Boratav'ın kuzenleri)

İlk Eşi Meliha Koşukavak ile 1959 yılı Verem Kongresi'nde Dolmabahçe Sarayı'nda

Çocukları Ali, Ferhat ve ilk eşi Meliha Koşukavak ile 1967 yılında Polonezköy'de piknikte

Çocukluk Yıllarımdan 80'lere...

Çocukluğumuz Mudurnu'da geçti. Kardeşim Can hem uslu hem de çok dürüsttü. Ben istemesem bile, "Ben deeee..." diye bana katılırdı. Ben arkadaşlarla yaramazlık yaptığımda Can bizi uzaktan seyreder, bazen de anneme ispiyonlardı. Ben annemden azar veya dayak yiyince ona da birkaç tokat patlatırdım. Annem "Sırtına vurma, sonra verem olur" derdi. O da aynen, "Sırtıma vurma, sonra verem olurum" derdi.

Küçüklüğümün eski anıları annemden yediğim birkaç sembolik dayak. Mesela, bir keresinde hacılar hacdan dönmüşlerdi. Dükkânların önü, getirdikleri hurma paketleri ile dolu idi. Ben, jandarma komutanının oğlu, bir de başkâtibin oğlu oralardan bir miktar hurma çalmıştık. Dere kenarına gidip hurmaları yiyorduk. Can'a da verdik, o "Haram, ben yemem" diyerek direndi. Ben zorla ağzına tıkmaya kalkınca ağlayarak eve anneme gitti.

Olanları anlatmış. Annem, "Gel oğlum bir şey yapmayacağım" diye beni kandırdı. Eve gidince bir temiz

dayak yedim. Öteki arkadaşlar korkudan bir hafta evden çıkamamışlar. Ben dişimi sıkarak ağlamadım. Biz hurmaları çalarken dükkân sahipleri bizi görmüşler. Fakat Kaymakam'ın ve Kumandan'ın çocukları olduğumuz için ses çıkarmamışlar, olanları babama söylemişler.

Akşam babam elinde bir kesekâğıdı hurma ile eve geldi. "Müeyyet sen hurmayı çok seversin, sana hurma getirdim" dedi. O zaman ben hüngür hüngür ağlamaya başladım. Annem de, "Hınzır oğlan, o kadar dövdüm ağlamadı da şimdi ağlıyor" diyerek kıçıma bir-iki terlik daha yapıştırdı.

Kardeşim Can çok uslu ve dürüst bir çocuk olduğu halde, kabullenmese bile, her olayda beni takip ettiğinden İleri Gençlik Birliği'nin mahkemesinde yaptığı mantıklı, biraz uzunca konuşmalar nedeniyle benimle beraber o da tutuklandı. Halbuki iki-üç kişi dışında onun gibi Dernek'te üye durumunda olanlar tutuklanmamış, ya tutuksuz sanık ya da şahit olarak yargıya katılmışlardı.

1928 yılında ilkokula başlamak üzere İstanbul'a geldim. Beyazıt'ta 5. okula devam ediyordum. Çok çalışkan bir öğrenciydim. Yetmiş beş sene sonra Ayvalık'ta bir kahvede otururken yanımıza yaşlı bir adam geldi. "Senin adın Müeyyet mi? Bir de kardeşin Can vardı. İlkokulda aynı sınıfta idik. Sen bütün problemleri kolayca çözerdin, onun için seni unutamadım, hatırladım" dedi. Ortaokula geçince matematikte biraz zorlandım.

O zamanlara ait bir anım da Atatürk'le ilgili. Atatürk iki defa yanağımı okşadı. Birincisi İzmir'in çok tanınmış avukatı Hayati Amcam, İran Şahı Rıza Pehlevi ve Atatürk bir masada oturuyorlardı. Biz çocuklar da yandaki masada idik. Kalkarlarken Atatürk, amcama "Bunlar kim?" diye sordu. Amcam "Kızım ve yeğenim" diye

cevap verdi. Atatürk benim gülerek yanağımı okşadı. İkincisi, 1934-1935 yıllarında olacak. Biz çocuklar Florya'da yüzerken Atatürk oradaki deniz köşkünden inip denize girdi. Biz hepimiz onun yanına koştuk. Atatürk gene benim yanağımı okşadı. Şimdiki yazarların başına böyle bir şey gelse iftiharla yazılarında veya televizyonda bunu anlatırlar.

Atatürk'ün karnı biraz şiş, bacakları ince idi. Sonradan doktor olunca, onun hastalığının o zamanlarda başladığını düşünmüşümdür. Etrafındaki doktorlar da belki bunu fark etmişler, fakat korkudan kendisine söylemeye cesaret edememişlerdir, herhalde.

1933 yılında ilkokulu bitirip Pertevniyal Lisesi'nin orta kısmına başladım. Matematik derslerinde biraz zorluk çekiyordum. O zaman ağabeyimin arkadaşı olan ünlü matematikçi Cahit Arf, bana biraz matematik dersi verdi. Seneler geçtiği halde onun öğrettiklerini hiç unutamıyorum. Hatta lise öğrencilerine ders bile verebiliyorum.

1935 yılında Korkut'a hamile olan ve aynı zamanda çalışan yengeme doğumda yardımcı olmak için annemle beraber Konya'ya gittik. O sıralarda ağabeyim de bir imtihan kazanarak Almanya'ya gitmişti. Evin erkeği on üç yaşındaki ben olmuştum. Yengemin doğum sancıları tuttu, fakat bir türlü doğuramıyordu.

Ben sıkıntıdan bisiklete binip Konya-Beyşehir arasındaki yokuşu çıkıp dönüyor; doğum olmayınca tekrar yokuşu çıkmaya davranıyordum. Üçüncü turdan sonra susayıp bir ayva satın almıştım. Yengemin karşısında ayvayı yerken o da istedi, verdim. Ayvayı yerken ayva boğazına kaçtı, öksürüp zorlanırken Korkut dünyaya geldi. Sonraları yengem, "O ayvanın tadını bir türlü unutamam" derdi.

Yıllarca sonra otomobille Konya-Beyşehir yokuşunu çıkarken araba biraz zorlandı, teklemeye başladı. Ben yanımdaki oğlum Ferhat'a, "Korkut doğarken ben bu yokuşu bisikletle üç defa çıktım" deyince, Ferhat, "Atma baba, atma!" dedi.

1936 senesinde Konya'da ortaokulu bitirdim. Yengem de Almanya'ya ağabeyimin yanına gidince, annem ve Korkut'la beraber İstanbul'a döndük. Tekrar Pertevniyal Lisesi'ne kaydoldum. Son sınıfa geldiğimizde on beş-on altı yaşında idik; fakat hâlâ çocukluktan kurtulamamıştık.

Gördüğümüz filmlerin taklitlerini yapardık. Mesela Tarzan filmi görmüşsek iplerle ağaçlarda ya da Şehzadebaşı Kemeri'nin tepesinde sallanırdık. Fatih'teki mahalle arkadaşlarımızla "Bakalım önce kim pes edecek ve aşağı atlayacak?" diye elektrik direğinin tellerine asılır dakikalarca elektrik direkleri arasında sallanırdık.

Bir gün *Şeyh Ahmet* isimli bir film görmüştük. Aydın Boysan, Şeyh Ahmet olmuştu. Edebiyat sınıfına sığınan Cüce Mümtaz'ı kaçırmaya çalışıyordu. Bir sürü gürültü patırtı... O zaman müdür muavini olan İhsan Kongar geldi. Sınıf yöneticisi olduğumuz için Aydın'la bana "O gürültü edenler kimlerdi?" diye sordu. Biz de "Kimse gürültü etmedi" dedik. Kulağıma mı inanayım yoksa size mi?" diyerek elindeki cetvelle avcumuza bir kaç kere vurdu.

Seneler sonra ben Yakacık Sanatoryumu'nda çalışırken emekli olan, çok sevdiğimiz İhsan Bey de ses sanatçısı olan kardeşini görmek üzere Yakacık'a gelmişti. Ben de onu sanatoryuma davet edip rakı ikram etmiştim. O zaman avcumuza yediğimiz cetvelleri hatırlattım. O da elini uzatıp, gülerek, "Sen de benim avcuma birkaç tane vur da ödeşelim" dedi.

Bizim çocukluğumuzda çoğu Yüksek Muallim mezunu olan Nihal Atsız, Orhan Şaik, Muvaffak Şeref, Sabahattin Ali ve ağabeyim bir grup arkadaş idiler. Tatil günleri uzun yürüyüşler yaparlardı. Bazı günler Orhan Ağabeyin dizine, sırtına oturur, onun bitmek bilmeyen "Tüysüz Vezir" hikâyesini dinlerdik. Annem Orhan Ağabeyi çok severdi. Ona ağabeyimden evvel ölen bir oğlunun ismi ile hitap edip "Münir oğlum" derdi.

O zamanlar Pertev Ağabeyimin arkadaşları olan Nihal Atsız'ın etkisi ile komünist olarak tanınan Sabahattin Ali'yi göstererek "Bu komünistleri hep keseceğiz" derdik. 1933'te Almanya'da Naziler iktidara geçince yollar ayrıldı. Hatta Almanya dönüşü mahkemeye verilen ağabeyimin davasında şahit olarak dinlenen Orhan Şaik, "Pertev sol ve komünist sempatizanıdır" dediği için araları açılmıştı. Ben ağabeyime, "Sen o davada beraat ettin. Orhan Ağabeyin sözü ile bir ceza görmedin ki niye dargınlık çıkarıyorsun?" diye karşı çıkmıştım.

O zamanlar sağ-sol tartışmaları olur, fakat hakaret kavga filan olmazdı. Almanlar bütün Avrupa'yı istila edip bizim sınırlarımıza dayandığı zaman sağcılarla iddiaya girerdik. "Stalingrad, Leningrad'ı Almanlar alacaklar mı alamayacaklar mı?" diye. Ben bu iddialar sayesinde beş-altı sinema bileti kazanmıştım.

Elli kadar solcu arkadaş Almanlar bize saldırırsa direnmek için örgütlenme çalışmaları yapıyorduk. Turancılar da Alman zaferiyle Orta Asya Türkleri bağımsız olursa, onları Türkiye ile birleştirmek hayaliyle örgütleniyorlardı. 1944'te Saracoğlu hükümeti evvela Turancıları, sonra da bizleri tutukladı. Aylarca Emniyet Müdürlüğü'nde kaldık. Sonra yapılan Tophane Cezaevi'ne sevk edildik. Turancılar üst katta, biz alt katta kalıyorduk.

Sonradan Turancıları bıraktılar. Bizi mahkemeye verip bir kısmımızı mahkûm ettiler. Sürgüne yolladılar.

O yılları, bu anılarımı kaleme alırken kısaca anlatmaya çalıştım. Sakıncalı piyadeliğim de bittikten sonra, hesapladım; Kozan'daki sürgün günlerimi de katarsam, tam beş yıl boyunca, hakkımdaki tahkikatlar neticesinde kadroya alınmadan, hiç maaş almadan çeşitli hastanelerde doktorluk, asistanlık yapmışım.

1953 yılında Kasımpaşa'daki muayenehaneyi açtım ve ancak o zaman geçimimi temin edebilmeye başladım. Tabii hastanelerdeki ücretsiz asistanlık zamanlarım dışında.

1958 yılında yanlarında asistanlık yaptığım hocalarımın da tavsiyesiyle Verem Savaş Derneği'ne kabul edildim. Bakanlığa bağlı değildi, zat işleri tahkikat sonuçları geç geliyordu. O nedenle soruşturma sonucu gelmeden benim kadromu yapmışlardı. Hakkımdaki o uzun ve tuhaf gerekçeli tahkikat 1959'da sonuçlandı. Eğer biraz ellerini çabuk tutsalarmış belki Verem Savaş'a da kabul edilmeyecekmişim. Ben de Verem Savaş'ta kırk yıl boyunca başhekimlik yapmayıp kendime başka işler aramak zorunda kalacakmışım.

Halbuki Verem Savaş, Zeytinburnu Dispanseri'nde altı-yedi hemşiremizle beraber günde ortalama iki yüz hastaya baktık. Yılda nereden bakılsa elli bin kişi eder. Kırk yıl boyunca her yıl bir kısmı tarama, bir kısmı tetkik, bir kısmı da hasta olan elli bin muayene. Yıllarca tek aracımız halk arasında "ayna" adı verilen radyoskopi cihazları idi. Dispanser'de bazen tek başıma günde ortalama iki yüz kişiyi radyoskopik muayeneden geçirmişimdir. Bugün genç doktorlara o çalışmalarımızı anlattığımda, suratıma "Herhalde bunamıştır, hatırlamıyor" diye bakıyorlar.

Çok şüphe edenlere daha da hayret etmeleri için, 1960'ların ortasında, Bakırköy Akıl Hastanesi'nde yatan üç bin hastanın tümünü bizim on kişilik ekibin iki hafta gibi bir süre içinde tüberküloz taramasından geçirdiğimizi anlatıyorum.

Demek ki hakkımdaki tahkikatı biraz daha sürdürseler veyahut Verem Savaş Derneği polis soruşturmasını biraz daha ciddiye alıyor olsaymış bu hastalara da bakamayacakmışım. Nitekim, sonraki yıllarda Verem Savaş Derneği'nde de hakkımda pek çok kez ihbar olmuştur. Ama Verem Savaş'ın kurucusu askeri tabip Tevfik Sağlam Hocamız bunların hiçbirine itibar etmedi. Beni korudu. Tevfik Beyin ardından Verem Savaş Derneği'nin başkanlığını yapan Refik Saydam da benim çalışmalarımı takdir etmiş, zaman zaman hakkımda çıkartılmaya çalışılan karalamalara mani olmuştur. Bu sayede, ben de fakir insanların hastalığı olan verem ile savaşta kendimce iyi bir rol üstlenmiş oldum.

1960'larda, 70'lerde bizim arkadaşların mesleki yönleri ön plana çıktı, çoğumuz siyasi konulardan biraz daha uzak kaldık. Arkadaşlarımızdan bazıları edebiyat, bazıları ilim ya da sanat alanında şöhret sahibi insanlar oldular. O yıllarda Kasımpaşa'daki muayenehanemin üst katına Sevinç yerleşti. Bir diş muayenehanesi açtı. Pek çok arkadaşımız özellikle akşamüstlerine doğru benim ya da Sevinç'in muayenehanesinde toplanırdık. Kasımpaşa'dan topluca Beyoğlu'na akşam yemeğine çıkardık.

1970'lerde, yani 12 Mart dönemi evvelinde ve sonrasında bazı üniversiteli genç solcular da bizi ziyarete, hasbıhale gelirlerdi.

Silahlı çatışmalar, birbirini öldürmeler 1972'den sonra ve Amerika ile Rusya arasındaki Soğuk Savaş nedeniyle vuku buldu. Babası Adnan Cemgil'e sevgi ve saygı duyduğumuz Sinan (Cemgil) ve arkadaşları da o yıllarda öldürüldü.

Ben o yıllarda Zeytinburnu Verem Savaş Dispanseri'nde başhekim idim. Dispanserin bulunduğu bölge sağcı ülkücülerin elinde idi. Uzaktaki Telsiz Mahallesi'ndeki solcular ise dispansere bile gelmeye korktuklarından ben evlerine hemşirelerimle ilaçlarını yollardım.

Bir gün ev ziyareti için dispanserin civarındaki bir eve hemşirelerimi yollamıştım. Önlerine iki ülkücü çıkmış. "Sizin doktorunuz da solcu imiş, onun da hesabını göreceğiz" demişler. Hemşireler "Biz o bölgeye gitmeyiz" dediler.

"Gidin o ülkücülere, 'Doktor bey sizinle görüşmek istiyor, dispansere gelin' deyin" dedim. Ülkücüler benim korkup bu şekilde konuştuğumu sanmışlar, iki orta yaşlı kişi dispansere geldi. Ben "Siz kimsiniz?" dedim. "Biz Komünizmle Mücadele Derneği üyesi gençleriz" dediler.

Polis emeklisi iki kişi idiler. "Pek gençliğiniz kalmamış; ama neyse. Komünistlik yoksulluktan, fakirlikten doğar. Bakın biz burada ne iş görüyoruz? Hastaları bedava tedavi ediyoruz. Fakirlere yiyecek dağıtıyoruz. İmkân olursa ev kiralarını ödemeye çalışıyoruz. İşte komünizmle mücadele böyle olur; gelin siz de bize yardımcı olun" dedim. Bu sözlerime bir cevap veremediler.

Bunlardan birinin gözü Dispanser'in bayrak direğine takıldı. Bayrağın asıldığı direğin ipi koptuğu için bayrağı asamamış; askeri birlikten yardım istemiştik. Ülkücüye, "Hah aferin, bizim müstahdem bayrağı asamadı, siz asın" dedim. İkisi uğraştı bir direğe tırmana-

madılar. Ufak bir çocuk çağırdım; çocuk tırmanıp bayrağı direğe astı. "Bakın gördünüz mü? Bayrağı bir direğe bile asamadınız. Beni öldürerek mi komünizmi önleyeceksiniz?" dedim. Utanarak gittiler.

Ben hem yönetim kurulu ve onur kurulunda uzun yıllar görev aldığım İstanbul Tabip Odası'nda hem de Verem Savaş Dispanseri'nde tabii olarak sağ-sol ayrılığı yapmaz, herkese aynı davranışta bulunurdum. Yalnızca Zeytinburnu'nda Orta Asya'dan gelen göçmen Türklere ve anne-babalarına ülkücülerin ellerine düşmemeleri için nasihatte bulunurdum.

1980'lere böyle geldik. Yarım asırdır tanıştığımız Mihri Belli, Şaban Ormanlar, Vecdi Özgüner gibi bazı arkadaşlarımız o yıllarda Türkiye Emek Partisi'ni kurdular. Pek çoğumuz ise 12 Mart öncesinde önemli bir çıkış yapan Türkiye İşçi Partisi ile bazı münasebetlerimiz haricinde bir siyasi faaliyet içinde yer almadık. Nitekim, TİP yöneticileri de bizi İleri Gençlik Birliği ve TKP davalarından sabıkalı olduğumuz için üye kaydetmediler.

1980'lere doğru bir gün muayenehaneme orta yaşlı bir adam geldi. Geçti karşıma oturdu. Ağzını açmıyor, yüzüme bakıyordu. Ben de şikâyeti nedir diye sordum. Tüberküloz idi. Muayene ettim, ilaç verdim, tavsiyelerde bulundum. Tam dönüp çıkacaktı, durup "Doktor Bey" dedi; "ben karakola bağlı bir sivil polisim. On yıldır sizi takip ediyorum. Bana senin için 'Komünisttir, sürekli takip edeceksin' dediler. Bu kadar süre takip ettim. Benden önce de başka bir sivil polis seni takip ediyormuş. Karakolda hakkında kalın bir dosya var. Çoğunluğu da benden önceki polis arkadaşımın raporları. Ben ise bu on yıl boyunca, sizi sadece bir kere

Tarlabaşı'nda genç komünistlerin toplantısında gördüm. Onun dışında hiçbir şüpheli hareketinizi de görmedim. Bu arada çok yardımınızı işittiğim için de o olayı rapor etmedim. Kendime, 'Bir daha yaparsa rapor ederim' dedim. O toplantıya neden katıldınız?" diye sordu.

Gerçekten de doğruydu, küçük oğlumun arkadaşlarının 1978 seçimleri sırasındaki bir toplantısına merak ettiğim için gitmiştim. Tabii, ona bunu söylemedim. "Allah allah, hatırlamadım" dedim. Başımdan savdım. Fakat buna da şaşırdım. Nasıl bir tehditmişim ki Kasımpaşa'da, Zeytinburnu'nda doktorluk hayatım boyunca gizliden gizliye sürekli takip edilmişim.

1980 ilkbaharında bir gün bana bir telefon geldi. Telefonda genç bir ses, "Doktor Bey, ben ülkücü bir gencim. Biz sizi severiz. Kesin tehlike var. Birkaç gün muayenehane ve dispansere gitmeyin, rica ederim" dedi. İki-üç gün muayenehane ve dispansere gitmedim.

İşte o günlerde evinin kapılarını kırıp Sevinç'i (Dr. Sevinç Özgüner'i) kız çocuklarının gözleri önünde vurup öldürdüler. Eşi Vecdi'yi de ağır bir şekilde yaraladılar. Arkadaşımız İlhan Berktay'ın arabasına bomba koydular. Kasımpaşa'da bizden biraz daha genç olan arkadaşımız Dr. Kemal İşler'i belinden vurdular, felçli kaldı. Benim muayenehanemin karşısında Halk Partili iki kişiyi kurşunladılar.

Türk solu faşizmin örgütlü silahlı güçleriyle karşı karşıya idi. O günlerin gerçek öykülerini ve anılarını da bizden sonraki kuşaklar anlatacaktır.

Haydarpaşa Göğüs Hastalıkları Hastanesi, 20 Haziran 1956

Marmara Adası'nda tatilde, 12 Ağustos 1963.
Müeyyet Boratav oğulları Ali ve Ferhat ile

Fransa Cap d'Ail, 1976.
Pertev Naili Boratav, gelini Jacqueline, torunları David ve Sarah ile

Kumburgaz,
Ağustos 1971.
Dr. Sevinç Özgüner
ile birlikte

Topkapı Sarayı. Pertev Naili Boratav için düzenlenen bir ödül töreni, 1995

Cunda Adası'nda yaz tatili, 1997. İsmet Hanım, Ali ve Fatma Onay ile birlikte

Zeytinburnu Verem Savaş Dispanseri'nin kurulduğu yıllarda hemşireleriyle birlikte, 1960

1997, Zeytinburnu Verem Savaş Dispanseri'nde son gününde hemşireleri ve doktorlarla birlikte

2006. Can Boratav'ın 80. doğum günü.
Soldan itibaren Meral Erbasat, Hale (Bolak), Ferhat, Fatma ve Müeyyet Boratav, İsmet Selimoğlu; Ali, Yeşim (Denizel), Mualla Boratav

2004, bir aile toplantısı
Soldan itibaren ayaktakiler: Alı Boratav, Korkut Boratav
Oturanlar: Yeşim (Denizel), Fatma, Korkut, Müeyyet,
Çiğdem, Mualla, Zeynep, Can Boratav

Müeyyet ve Can Boratav, 1 Ocak 2006

Ekler

"Hikâyemi Dinler misin?"

Tarih Vakfı
Dr. A. Müeyyet Boratav ile yapılan mülakat
Tarih Vakfı Projesi / 19.10.2003

Biz, konuştuğumuz herkese önce genel bir soru soruyoruz: İnsan hakları sizce ne demek?

İnsan hakları, insanın istediği gibi yaşayabilmesi olması lazım. Aslında insan hakları denilince hemen onun karşıtı geliyor akla, yani insan haklarının ihlali, insan haklarının yasaklanması, insan haklarının yasaklanmadığı halde yapılamaması gibi durumlar geliyor akla. Siz gelmeden evvel de şöyle başlıklar çıkarmıştım. İnsan hakları bir kere ikiye ayrılıyor: bireysel insan hakları ve toplumsal insan hakları. Yani bireysel insan hakları bir insanın yapabileceği şeyler, yapmak istediği şey-

ler, yapmasına engel olunan şeyler. Bir de toplumsal insan hakları var. Tek başına yapabileceğiniz, ama toplu olarak yapamayacağınız şeyler. Diyelim ki Etiler'den Taksim'e yürüyebilir, ama toplu halde yürümeye kalktığınız zaman engellenebilirsiniz. İzin almak gerekiyor. İzin verilmezse toplu halde yürüyemezsiniz. Bu da toplumsal insan haklarına giriyor.

İnsan hakları denilince, evvela akla düşünme özgürlüğü geliyor. Halbuki bu sözcük birazcık tuhaf. Yani olmayan bir şeyi söylemek gibi oluyor. Çünkü düşünce özgürlüğü herkeste var. Herkes istediği şeyi düşünebilir, ona kimse karışamaz. Nasıl karışacak ki... Ama düşündüğünü söylemek ve yazmak isteyince kısıtlamalar geliyor. İstediğini düşünebilirsin, ama her düşündüğünü söyleyemezsin, yazamazsın.

Şimdi burada tuhaf bir şey var. Bazı insanlar düşündüğünden dolayı yargılanıyorlar yahut da dışlanabiliyorlar. Yani insana diyorlar ki, hiçbir şey yapmadığı halde, yasalara aykırı, bu adam solcu diyorlar, sağcı diyorlar. Ama kanıt yok ortada. Örnekleri var bunun, diyelim ki Sabiha Sertel solcuydu, yazılarında filan. Ama kocası Zekeriye Sertel liberal bir düşünceye sahipti. Halbuki, onu da solcu kabul ediyordu toplum. Bir ara yurtdışından gelmek istedi, geri çevirdiler, "bu solcudur" diye. Halbuki solcu filan değil, Sovyetler'e gittikten sonra karısı ölünce, onu bağlayan bir şey kalmadığı için geri döndü.

Yani bazen düşünce nedeniyle seyahat hürriyetine bile müdahale ediyorlar.

İnsan hakları uygulamalarında farklı ayrımlar da var. Bir kere yöresel olarak uygulanıyor. Yani bazı yörelerde insan hakları kısıtlanıyor. Diyelim ki batıda bir kız bir

oğlan arkadaşıyla istediği gibi, sarmaş dolaş gezebilir. Ama öyle yöreler var bir kızın erkekle gezmesi kısıtlanıyor. Orada insan haklarına müdahale var.

Bir de yurt çapında insan haklarına müdahale söz konusu. Türkiye'de yasak olan şeyler, bazı şeyler dünya çapında yasak değil. Diyelim ki mesela İngiltere'de, Hollanda'da gerçekten erkekle erkeğin evlenmesinde sakınca yok. Ama mesela Türkiye'de bu mümkün değil. Bu eşcinsellik hikâyeleri... Batı'da derslerde okutulur. Ama mesela bu konu memleketimizde iyi karşılanmayan bir şey. Ben bir ara Tabipler Odası Onur Kurulu başkanlığı yaptım. Orada bu konu söz konusu oldu, şimdi bir doktor transeksüellere ameliyat yapıyor, yazar Nazlı Ilıcak zannediyorum, bunu eleştiriyor. O doktorun dosyası geldi bize. Travestilere ameliyat yapıyor, kadım erkek veya erkeği kadın haline getiriyor diye.

Bize fotoğraflar getirildi, bu travestilerin fotoğrafları. Ameliyat olmazdan evvelki fotoğrafları, olduktan sonraki fotoğrafları. Bakıyorsunuz ameliyat olmazdan evvel berbat bir şey. Ama ameliyat olduktan sonra, fotoğraflardan bile belli kadının kendisine güveni gelmiş, üstüne de bir güzellik gelmiş. Ben dedim ki, "Bu, bütün dünyada yapılan bir operasyon, bu yüzden cezalandırmaya gerek yok."

Biraz da sizin hikâyenizi dinlesek.

Şimdi benim insan hakları bakımından hayatımda çok şeyler geldi başıma, çok, çok şeyler geldi. Yani saymakla bitmez. Sadece benim değil, arkadaşlarımın da başına çok şeyler geldi.

Almanların bütün dünyaya hâkim olduğu dönemdeydi. Herkes Almanlardan yana. Çoğu kimse. Bir yan-

da da tarafsızlar var. Bir de faşizme karşı çıkanlar var. Şimdi o günlerde faşizme karşı çıkanlar, yani 1943-44'te bir avuç insan. Üniversitede diyelim ki elli-elli beş kişilik bir çevre.

Kimler vardı onların içinde?

İşte bizim eski arkadaşlar... Daha doğrusu Mihri Belli bize dedi ki faşizme karşı çıkan arkadaşları antifaşist, Kemalist ilkeler çevresinde toplayalım, bir örgüt kurmaya çalışalım. Biz o zamanlar şaşırdık. Mesela deseydi ki sosyalist, komünist gençleri toplayın, bulurduk. Halbuki antifaşist ve Kemalist olacak. Bu, zordu. Böyle antifaşist olsun yani komünist olmasın da antifaşist olsun filan, bu tip insanlar görmek zordu. Hatta ben biriki arkadaşıma söylediğim zaman dediler ki, "Ya bu adam, Mihri Belli, yoksa polis filan mı?"

Neyse, bir çaba göstererek elli-altmış arkadaşı topladık. Tek başıma da değil. Yakın arkadaşlarımıza söyledik. Bunlar da kendi çevrelerinde bulunanlara söylediler. Yani elli-altmış kişiyi böyle bir örgüt kurma hazırlığı içinde toplayabildik. Şimdi bunların içinde kimler var: Mesela benim kardeşim var. Kardeşim Can, çok yumuşak bir insandı. Ben küçükken beni takip ederdi. Bu yüzden ben içeri, o da içeri. Ben dışarı, o da dışarı.

İlk başlarken Mustafa Göksu diye bir arkadaşımız vardı, ondan sonra Yusuf Atılgan ve Safa Yurdanur. Bunlarla birleştik. Bunlar da kendi arkadaşlarını toparlamaya çalışıyorlar, fakat hepimizin bir arada oturması imkânsız, yani toplanması. Dedik ki herkes kendi grubuyla toplantı yapsın, bir gruplaşma olsun. Hücreler

denilen şey buydu. Neyse o sayede elli-altmış kişiyi buldu bizim İleri Gençlik Birliği.

Aslında bir örgüt yoktu da, örgütlenme hazırlığı vardı. Ve, eylem olarak hiçbir şey yapmadık gibi bir şey. Konuşmaların dışında. Yalnızca bir kere sağcılar toplanacakmış, İsmail Hakkı Baltacıoğlu bir konferans verecekmiş halk önünde. Buraya gidelim dedik. Gittik, orada daha çok sağcılar filan çoğunluktaydı, biz azınlıkta. Konferanstan evvel tartışıyorduk da, işin tuhafı bizim gençlik yıllarımızda filan bu sağcılarla solcuların ilişkileri tartışma şeklinde olurdu. Hiçbir zaman kavgaya filan dökülmezdi. Hatta bahse girerdik. Mesela sağcılar derdi ki, "Almanlar bir hafta sonra Leningrad'ı alacak." Mesela biz derdik ki, "Hayır alamayacak. Bir sinemasına bahse var mısın?" Stalingrad sayesinde, ben üç-dört tane sinema bileti kazanmıştım. Ama kavga filan yoktu. Bu kavgalar, öldürmeler falan daha sonraki dönemde başladı.

Bizim fişlenmemiz ve polis kayıtlarına girmemiz Atatürk hakkındaki bir toplantıda oldu. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Atatürk'ü anlatıyor. Ama şimdi itiraf edeyim, kötü bir şekilde de anlatmıyor. Fakat sözlerinin arasında dedi ki, "Atatürk de bir Köroğluydu, Atatürk de bir Keloğlandı." Onu kötü manada söylediğini zannetmiyorum. Ama biz de tepki olarak hepimiz birden salonu terk ettik. Terk edince bu defa dışarıdaki sivil polislere yakalandık. Bizim buraya geleceğimizi, olaylar çıkabileceğini düşünerek gelmişler sivil polisler. Bizim arkamızdan geldiler, hatta eve kadar takip ettiler. Yani öylece fişlenmiş olduk.

Siz öğrenci miydiniz o sırada?

Tıbbiyenin son sınıfındaydım. Sonra ikinci bir olay oldu. Benim birçok yakın arkadaşım vardı, bunlardan biri, "Süleymaniye Camii'ne" dedi "komünist bayrağı asmışlar." Ben dedim "Olur mu öyle şey, komünist bayrağının Süleymaniye Camii'ne asıldığı da nereden çıktı?"

Ondan bir gün sonra o bizim gruptaki arkadaşlardan biri, "Bizim bir arkadaş tramvaydan düşmüş, yaralanmış. Ona bir bakar mısın?" diye beni çağırdı. Evleri de bizim evin karşı köşesinde.

Ben de kalktım gittim, bu arkadaşın birtakım yerleri yaralı. Pansuman yaptım. Bir şey de sormadım "Nasıl düştün, nasıl oldu?" diye. Meğerse Süleymaniye Camii'ne bir afiş asılacakmış, Mihri Belli'yle Tahsin Berkmen tam afişi asarlarken caminin bekçisi görmüş, düdük çalmış. Bunlar kaçarlarken Mihri atlamış güzelce, Tahsin atlamak için direğe tutunmak istemiş, tutunamamış tepe taklak düşmüş.

Bir süre sonra siyasi polis Tahsin'i tutukluyor. Ve soruyorlar "Arkadaşların kim?" diye. Tahsin önce direniyor, ama halasının çocuklarını alıp işkence yapmakla tehdit ediyorlar. Sonunda bir isim veriyor. Mihri Belli'yi. O sırada halasının çocukları da "Tahsin Ağabey yaralıyken buradan bir doktor geldi, onu tedavi etti" diyorlar. Ve polis geldi beni tutukladı.

Sene kaç?

Sene 1944. Tutukluyorlar ve sorguya alıyorlar. Şimdi biz, o olaydan kısa süre evvel bir toplantı yapmıştık. Tahsin'in evinde Mustafa da vardı. Ama bu afiş meselesini hiç konuşmamıştık. Oysa, beni götürdükleri zaman polis, bizim örgütün bu afiş işini organize ettiği düşüncesinde ve onun için beni sıkıştırıyorlar.

Peki, işkence var mıydı?

"Niye o evde toplandınız, ne konuştunuz? Bu afiş işini mi konuştunuz?" Aslında ben biraz bir şeyler tahmin ediyordum bu afiş hikâyesinde. Bir şeyler anlatabildim de, ama daha büyük bir zarara sebebiyet veririm diye konuşmuyordum. "Komünist bayrağı" sözcüğü var ya, o beni dirence sevk ediyordu. Süleymaniye minaresine komünist bayrağı... Bu, ağır bir durum. O yüzden direndim.

Beni falakaya yatırdılar. Çok dövdüler, belki saatlerce. Kesinlikle söylemedim bir şey. Halbuki iki sene sonra o afişi mahkemeye getirdiler. Beş-on boyunda bir afiş ve üzerinde "Saracoğlu faşisttir, Faşizmle ve Vurgunculukla Mücadele Cephesi" diye bir yazı.

Yani...

Faşizmle ve Vurgunculukla Mücadele Cephesi. Ben eğer afişin komünist bayrağı olmadığını, böyle bir şey olduğunu bilseydim, o zaman belki direnmezdim. Birtakım tahminlerimi söylerdim. Ama o komünist bayrağı hikâyesi beni direnmeye zorladı.

Dönelim insan hakları meselesine... İnsan hakları çeşit çeşit ihlal edilir. Bence en kötü ihlal işkence. İşkence iki türlü oluyor. Birincisi acı. İnsanlara acı verme şeklinde. Ama acının bir sınırı vardır. Bir insana verdiğiniz acıyı ne kadar artırırsanız artırın bir eşiği geçemezsiniz, o acının bir sınırı var yani, bir sınırı geçer, ondan daha üstün acı olmuyor. Vücut kendini korumaya alıyor. Bir barajın kapakları kapanıyor. Daha sonra Bakırköy Akıl ve Ruh Sağlığı Hastanesi'nde Mazhar

Osman'ın yanında asistan olarak çalışırken ben bu konuyu inceledim. Psikiyatride bu acı eşiğinin birçok açıklaması var.

Yalnız, işkencenin çeşitleri var. İşkencenin onur kırıcı tarafları var. Şimdi diyelim ki beni falakaya yatırdılar. Vuruyor tabii. Hızlı vuruyor, yavaş vuruyor, eğiyor, büküyor. Bir de mesela o polislerden biri işkencede daha uzman. Vurduğu zaman ayakları şişiyor insanın, sonra sopanın ucuyla şiş yerlere tazyik ediyor, değişik bir işkence oluyor. İşkenceden sonra tabii ayaklarıma basamıyorum, böyle yan yan basıyorum, ayakların şişmiş durumda.

Peki o sırada hapishanede tuttular mı yoksa...

Yok bu emniyet müdürlüğü. İşkenceden sonra lavaboya gittim, yüzümü yıkadım böyle. Bütün yüzüm simsiyah. O siyah yüzüme bakınca güleceğim geldi. Yanımdaki polis de "Galiba az geldi!" diyor.

"Az gelmedi!" diyorum, yani halime gülüyorum. Sonra hücreye götürdüler, "Bir şey istiyor musun?" dediler, ben de bir işkembe çorbası istedim. Orada meşhur bir lokanta vardı, Sirkeci'de...

Hangi lokanta hatırlıyor musunuz?

Hatırlamıyorum. Oradan işkembe çorbası geldi. Ben o çorbanın tadını hiç unutamam. Sonra yattım, uyudum. O acı günlerce ayağıma basamıyorum, aslında beni en çok üzen şey bu küçük düşürme olayı. Yerde yatıyorsun, vuruyorlar, yalvarıyorsun, yapmayın etmeyin bilmem ne, diye. Yürümek istiyorsun, yürüyemiyorsun, itiyorlar

seni, yere düşüyorsun, kalkamıyorsun. Tuzlu suya basıyorlar ayaklarını.

Yani o işkenceden çok insanın küçük düşürülmesi insanın aklından çıkmıyor. Sonra işkencenin çeşitleri, bizim zamanımızda işkence emniyet müdürlüğünde yapılırdı. İki türlüydü, bir tabut diye bir şeye koyarlardı, yani insan ayakta kalıyor, tabii zor bir şey. Bir de hücrelere koyuyorlardı. Işığa hasret kalıyorsun. Bir de bu falaka. Onun dışında bazen tokat falan filan, ama bunun dışında yoktu.

Sonradan işkencenin çeşitleri çıkmış. Şimdi mesela elektrik vermenin de onur kırıcı tarafı var. Mesela tenasül uzvuna veriyorlar, yani eline koluna vermiyorlar da. Şimdi hanımları mesela taciz ediyorlar işte. Şimdi tıpta endoskopi diye bir şey vardır, insanın makatına da boğazına da boru sokulur, bunlar işkence değil. Ama ötekilerin yaptığı onur kırıcı. Belki o kadar acı da vermiyordur, ama çok onur kırıcı bir olay.

Peki, siz tabutta da kaldınız mı?

Kaldım.

O günlerde mi, sonra mı?

O günlerde. Ama az kaldım ben, birkaç gün falan kaldım. On beş gün kalan arkadaşlar vardı.

Nasıl bir şey tabutluk?

Elli santim eninde boyunda bir yer, orada ayakta duruyorsunuz, yani çömelemiyorsunuz. Bir de bir lamba koyuyorlarmış, bana koymadılar ama, meşhur bir lamba, ayakta durduğun zaman başını yakarmış.

Şimdi bir de, bu hücrede kalma tek başına... Şimdi bu emniyet müdürlüğünde üst katta yirmi tane hücre var. Mesela deminkini sayarsak birincisi sorgu olur, ondan sonra iki, üç, dört, beş var. Bunların ufak pencereleri var. Onun karşısına yüznumara, onun yanında altı numara, sonra koridor yana sapıyor yedi, sekiz, dokuz, on numaralı hücreler orada.

Planını unutmuyorsunuz galiba?

On, on bir, on iki. On ikide ufak pencere var. Sonra on üçte bir soba borusu var. On dördün de ufak bir penceresi var. Sonra on beş, on altı, on yedi, on sekiz numaralı hücreler, onların yok pencereleri.

Beni dokuz numaralı hücreye koydular. Dokuz numaralı hücrenin yanından bir delikten bir su akıyor. Pis kokulu bir su. Ben o hücrede üç ay kaldım. Benden sonra o hücrede Arif Damar, bir de Ahmet Arif kalmışlar. İkisi de birer ay kalmışlar. Bir ay sonunda delirmişler ikisi de. Ahmet Arif anılarında diyor ki, "O delikten zehirli su döküyorlardı." Halbuki o zamanlar işkence bu kadar ilerlemiş değildi. Yani işleri yok da zehirli su dökecekler? O hücrenin arkasında fotoğrafhane vardı. Fotoğrafhanenin atık sularını döküyorlardı. Ama o da tabii pis kokulu ve sodyumperoksit var içinde.

Nitekim üçüncü ayda ben de sıfırı tükettim, yani artık yemek yiyemedim, ayakta duramaz oldum.

Jack London bir kitabında anlatır. Ona işkence yaparken deli gömleği giydirip vücudunu sarıyorlar, sıkıyorlar. İtirafta bulunması için. Adam kendi kendine hipnoz yapıyor, dayanıyor ondan sonra. Ben de, Sansaryan Hanı'nda biraz kendimi hipnoz yaptım diyebilirim.

Peki, o sırada Pertev Ağabeyiniz ne yapıyordu?

Ağabeyim profesör. Onu daha sonra attılar üniversiteden. Onun hikâyesi, insan hakları hikâyesi daha sonra.

Hücrelerde yaşarken bizim konuşmaya ihtiyacımız yoktu. Şimdi diyelim ki yirmi tane üniversite öğrencisini böyle hücrelere koymuşlar aylarca. Onlar birbirleriyle konuşmak mı istiyorlar, çaresini bulurlar. Kimisi mors alfabesiyle konuşuyor, tık tık. Bizim Mihri çok yaratıcıydı. Ona "Amerikan Kovboyu" derdik.

Ben geldim hücreye, iki gün sonra baktım, kapı tık tık tık etti, bir kâğıt atıldı kapının altından. Ondan sonra açtım kâğıdı. Diyor ki, "Senin posta adresin, diyor yüznumaranın demirinin alt köşesinde. Bir şey yazmak istediğin zaman oraya yaz, ben bir şey yazacağım zaman tık tık ederim, on beş numara derim, gider oraya, mektup koyarım, gider alırsın." Böyle işliyordu haberleşmemiz. Tabii polisler de deli oluyorlar. Açık bulamıyorlar sorgu yaparken.

Neyse gene insan haklarına geleceğiz. Mesela bu Avrupa Birliği'ne girmek söz konusu olduğu için, şimdi bir insan gözaltında iki gün tutuluyor, mahkeme kararı olursa dört gün tutuluyor değil mi? Birtakım böyle yeni şeyler var. Ben hücrelerde tam sekiz ay yirmi gün kaldım. Sekiz ay yirmi gün gözaltı olur mu?

Üç ay demiştiniz?

Üç ay ilk hücrede kaldım. Evvela bizim örgütü Komünist Partisi'yle birleştirmeye çalışıyorlardı, onun için çaba gösteriyorlardı. Halbuki yoktu bizim Komünist Parti'yle bir bağlantımız. Yalnız herhalde bir gün Mih-

ri'nin ağzından çıktı, "Var" diye. Ama onun dışında yoktu. İşin doğrusu, aramızda eskiden Komünist Partisi'yle ilişkisi olan işte dört-beş kişi var, onlar da diyorlar ki, "Biz vazgeçtik bu işlerden, bu arkadaşlarla işbirliği yapmak için bir araya geldik."

Şimdi böyle üç ay uğraştılar, somut delil bulamayınca, o sıra da Demokrat Parti'nin kuruluş dönemleriydi, birtakım toplantılar filan yapılıyordu. Pertev Ağabeyim de katılmış bir iki toplantıya. Sonra birtakım şeyler söylemişti, ben de arkadaşlarıma anlatmıştım. Bunlar ortaya çıktı. Bir de Nuri İyem de birtakım şeyler söylemiş. Bundan sonra tuttular Nuri ile beni sıkıştırmaya başladılar. İlle bu yeni partinin kuruluşunu bize bağlamaya çalıştılar.

Ben dedim ki "Kesinlikle bu konuda ifade vermem." Niye? "Birtakım tanınmış insanlar var." Üstelik böyle şeylere karışınca küçükler okka altına gider yani. "Kesinlikle ifade vermem. Bir şey bilmiyorum, dedikodu için ifade vermem" dedim. Bir tane komiser vardı, hücrenin gözetleme deliğinden konuşuyordu, bana sorgu dışında iyi davranırdı. Bir de Rüştü vardı, komiser. Parmaksız Hamdi'nin yardımcısı. Rüştü Komiser. Çok gaddardı. O mesela, "Şüpheniz olmasın, yarın iktidara geçerseniz biz, size de aynı sadakatle hizmet ederiz" derdi. "Geçemezsiniz ya" diyordu, ama yine de bunu bile düşünüyordu Rüştü Komiser...

"Siz" dediği, Demokrat Parti mi yoksa?

Evet, Demokrat Parti'nin kuruluş dönemiydi. Savcı da aynı şeyleri dedi. "Evladım" dedi, "sen bildiklerini söyle, biz de bildiklerimizi ilave edelim, imzala, ha ben,

seni belki tahliye bile ederim." Ben kabul etmedim. Bunun üzerine Parmaksız Hamdi, Rüştü Komiser'e dedi ki "Al bunu, aşağı götür, istediğini yap, bu ifadeyi al."

Hücrede üçüncü ayımız, Rüştü beni aldı kapıya götürdü. O sırada annem ile babam gelmişler, belki bizi görecekler diye girişte bekliyorlar. Rüştü uzaktan annemi babamı gösterdi, beni aşağı falakaya götürdü. Beni anneme babama göstermeden götürdü. Baktım babam kapının karşısında, beni o halde görünce de gözyaşları döküldü.

Hücreye döndüğümde dedim ki, "Ben bu işin altından kalkamayacağım. Öldüreyim kendimi bari." Bir sene evvel dayımın oğlu hastalanmıştı. Dayım o zaman meşhur doktorlardandı. Konsültasyon yaptılar arkadaşlarıyla. Bahçede gül dikiyormuş, herhalde bir pislikten mikrop kaptı, oradan hastalığa yakalanmış diye kanaate varmışlar. O geldi aklıma.

Ben de gittim lavaboya, iğneyi pisliğe batırdım batırdım, sürdüm. Kolumdaki damara soktum. Sonra geldim yattım, düşünüyorum, "Ateşim çıkacak, bilmem ne olacak. Ondan sonra da ölürüm, kurtulurum" diyorum. Sabahleyin baktım ki, hiç. Kolumda bir kızarma bile yok. Dedim ki, "Ben ölemeyeceğim."

Derken o gece, işler iyice karıştı. Bir öğretmen vardı, Hasan Basri diye, ona da işkence yapmışlardı. O da kendini pencereden atmış, beşinci kattan. Ya öldü de attılar, ya kendi atladı. Ölmüş yani. Ertesi gün aramızda itiraflarda bulunan bir arkadaş vardı. O da pencerenin camına bileklerini vurmuş, kesmiş. Başladı polislerde bir telaş. Şimdi o zamana kadar böyle ölen falan olmuyordu, yani karakolda veya işkence altında filan. Bu olaylar emniyette bir telaşa sebep olmuş.

Sonra rahatladınız mı?

Başka bir musibet benim rahatlamama yol açtı. İtiraflarda bulunan bir arkadaşımız olduğunu söylemiştim ya. İşte o, bir ara iyice çok konuşmaya başladı. Parmaksız Hamdi'ye gidip, hücreler arasında haberleştiğimizi anlatmış. Tuttular ertesi gün beni yine sorguya aldılar. Hamdi "Siz mektuplaşıyormuşsunuz" dedi yekten. "Yok" dedim. Ama öyle teferruat veriyordu ki, anladım bizimkinin söylediğini. Ama yine de "Mektup yazmadım, almadım da" diyorum. Parmaksız Hamdi, "Bizim elimizde var mektuplar" dedi. "Varsa çıkarın" dedim, sustum.

Ondan sonra o mektuplaşmayı yönettiği için Mihri Belli'yi on dört numaralı hücreden aldılar, yer altında bir hücre var, otuz üç numara diye oraya attılar. Ben de kötü durumda olduğum için beni on dört numaraya verdiler.

On dört numaranın ufak bir penceresi var. Şöyle karyolanın üstüne çıkınca oradan dışarıya bakabiliyorsunuz. O pencereden karşıda hanlar görünüyor. Bir de içerideki sorgu odası görünüyor. İşte beni on dörde koydular. Sorgular da bitti. Ve dışarıdan kitap getirmeme de müsaade ettiler. Bir arkadaşım vardı, o gönderiyordu kitap. Ondan sonra pencere de var, dışarı da bakabiliyorum. Derken bir gün bir tıkırtı duydum. Bir pencere açılma ya da kapanma sesi. Karyolanın üstüne çıktım dışarıya bir de baktım ki, karşı hanın en üst katında pencerede güzel bir kız. Sonra başladı akşamüstü nöbeti. Her gün saat beşte işine paydos veriyor, hanın üstündeki odasına çıkıyor. Ben de o kızı görmek için pencerenin önünde yerimi alıyordum. Kızla arkadaş olduk. İşaretlerle konuşuyorduk.

Siz "Biz antifaşistiz" deyince polisin tepkisi ne olmuştu?

Antifaşizmden pek anladıkları yok. Yani ille bize komünist diyorlar. Şimdi esasına bakarsan, başka arkadaşlarla da bu konuyu konuşuyorum. Yani her kendine ben komünistim diyen, komünist de olamaz zaten. Komünizm bir ütopya. Yani her şey ortada olacak, müşterek olacak. Tam eşitlik olacak. Hiçbir yerde de bu yok. Çok iptidai komünlerde geçmiş yüzyıllarda belki kısmen uygulanmış. Ama bugün, sosyalist hareketlerin hiçbiri, komünizm değil, sosyalizmi bile tam uygulayamadı. Ama mesela sosyalist diyebilirim kendime. Çünkü herkes topluma verdiği, yararlı olduğu kadarını geri alıyor.

Peki, hücreden çıkınca okula döndünüz mü?

Şimdi o hikâyeye geleceğim. Sekiz ay yirmi gün yattıktan sonra bizi Tophane Cezaevi'ne gönderdiler. Yani bu sorgusu bitenleri gönderiyorlardı oraya, en sonda da biz kaldık, beş-altı kişi. Neyse bizi de gönderdiler. İlk gittiğimiz zaman herkesi değişik yerlere koyuyorlardı, birbirimizle konuşmayalım diye. Hatta beni iki tanımadığım kişinin, adi suçlunun yanına koydular. Arkadaşlarla konuşmayalım diye. O iki kişi bahçeye çıkıyordu filan, ama beni bırakmıyorlardı. Ben orada çok rahatsız oldum, hatta hücredekinden daha çok rahatsız oldum. Yani bunlar çıkıyor bahçeye, geliyorlar, ben çıkamıyorum. Neyse, ifadelerimiz mahkemede alındıkça bizi bir araya getirmeye başladılar ve herkesin ifadesi bittikten sonra bir araya geldik.

Cezaevinde koğuşlarda mı kalıyordunuz?

Evet koğuşta kalıyorduk. Bakın şimdi, bu insan hakları meselesinde bir de bu konuya değinmek istiyorum: Bu F Tipi Cezaevi hikâyesi. Biz Tophane Cezaevi'nde hep beraber olduğumuz için çok mutluyduk. Hem de programlar yapılmıştı, sabah şu saatte kalkılacak, şu saatte yatılacak, şu saatte jimnastik, şu saatten şu saate kadar ders, şu saatten şu saate eğlence, şu saatte yatma filan. Ve orada değişik düşüncede çok arkadaş vardı. Yani orada komünistler vardı, antifaşistler vardı. Hatta adi suçlular da vardı. Bazı şarkılar var, içinde komünist lafı geçen. Herkes söylerdi bunu: "Jandarma biz, sosyalistiz" diye başlayan. O lafı herkes değişik söylerdi. Jandarma biz Kemalistiz derdi Kemalist olanlar, sosyalist olanlar jandarma biz sosyalistiz, komünist olanlar biz komünistiz. Gülerdik birbirimize. Yani orada değişik düşünceli insanlar bir arada yaşıyor ve gayet mutlu oluyor.

Şimdi bu koğuşları kaldırmak söz konusu. F Tipi Cezaevi meselesi... Şimdi, eğer bir koğuşta birtakım insanlar öbür insanlara baskı yapıyorsa yani onlar rahat etmiyorsa, onları ayır. Ama değişik insanların bir arada olmasının hiçbir sakıncası yok. Nitekim biz sayıca azaldığımız zaman, bizi subaylarla beraber kapattılar. Gayet güzel de birlikte kaldık subaylarla. Sonra bizi bu fotoğraflarda görüldüğü gibi adi mahkûmlarla bir araya koydular. Sayımız azdı çünkü, sekiz on kişiydik. Onlarla da gayet iyi anlaşıyorduk, hatta onlar bize çok saygı duyuyorlardı. Siyasi suçlular olduğumuz için saygı duyuyorlardı.

Yani bu koğuş tipi cezalandırma, kiminle kalırsan kal, hiç sakıncalı bir şey değil. Bu F Tipi Cezaevleri ise, aslında insan haklarına karşıdır. Yani bir insana diyelim

ki ömür boyu hapis veriyorsun. Ömür boyu hapis veriyorsun, ama ömür boyu kimseyle konuşmayacaksın diye ceza kanununda bir madde yok.

Halbuki onu tek bir hücreye koyarsan bu hiç kimseyle konuşamıyor. İdam cezası kalktıktan sonra bir madde koydular, idama mahkûm olanlar müebbet hapse çevriliyor ya, ayrıca bir-iki sene tek başına hücrede bırakma diye madde koydular. Yani cezayı ağırlaştırmak için.

Ama bu F Tipi Cezaevi başka bir şey. Kanunda yeri olmadığı halde bu insanları cezalandırmak, ikinci bir ceza vermek anlamına geliyor. Kanunsuz bir ceza. Diyorlar ki, iki üç kişiyi bir odaya koyalım. Bu da sakıncalı. Yani anlaşmadığı bir insanla bir hücrede kalacağına yalnız kalsın daha iyi.

F Tipi Cezaevi'nde beraber kalacağın iki-üç kişiyi seçebiliyor musun? Seçemezsen o işkence olur.

1944 tevkifatı sonrasında temize çıktınız mı peki?

Temize çıktık bir bakıma. Bir kanıt olmasa da başlarından salıvermek için küçük cezalar verdiler. Ama dert bitmedi. Mimlendik hepimiz. Sürgüne yollandık. Askerliği sakıncalı piyade olarak yaptım.

İnsan hakları hikâyemizin 6-7 Eylül faslı var mesela. 1951-52 tevkifatı sırasında birtakım solcular, komünistler zaten içeri alınmış. Yani iki yüz kişi kadar içerde tutuklu. 6-7 Eylül olayları oluyor. Suçlular aranırken akla komünistler geliyor. Çoğunluk içeride, ama dışarıda birkaç kişi var. "Onlar yaptı herhalde" denilerek, bütün mimlenmiş solcular toplanıyor. Ben bir müddet önce "Sürgün Alayı"ndan askerliğimi yapıp İstanbul'a geri

dönmüştüm. Bir hastanede çalışıyordum. Hatta 6-7 Eylül olayından bir gün evvel hastanede nöbetçiydim bile. Ama yakalandık tabii.

Hangi hastanede?

Haydarpaşa Hastanesi'nde. Şimdi olaylar oluyor, elli kişilik liste yapıyorlar, elli tane solcuyu, yani "Bunlar yaptı bu işi" diye bizi içeri aldılar.

Nerede kaldınız?

Harbiye'de. Harbiye'nin cezaevi karşısında tek katlı bir özel yer yapmışlar, hücreler var. Evvela bizi orduevi hücrelerine koydular. Beni bir işçi ile beraber. Şimdi benim antrenmanım var. Ben ne zaman tutuklansam veya götürülsem yanıma kalın bir kitap alırım. İki nedenle, boş zamanımda okurum diye bir, bir de yattığım zaman yastık olsun diye. Çünkü çok başıma geldi, hep taşın üstünde yatıyorum. Başım taşa olmuyor, kitabı koyuyorum, güzelce uyuyorum. 6-7 Eylül'de yine hücreye koydular, ben de başımın altına koydum kitabı, yattım oraya.

Hangi kitaptı hatırlıyor musunuz?

Bir tıp kitabıydı. Başımın altına koydum, yattım, uyudum. O işçi herhalde benim başımda beklemiş, bir de "üşüyeceksin" diyor. "Üşümem, üşümem" diyorum. Yatıyorum. Neyse ertesi gün açtılar kapıları, ailelerimize haber göndermişler, yataklar geldi. Can ve Lütfi Erişçi ile kalıyorduk. Bilir misin Lütfi'yi?

Tanımıyorum.

Tan gazetesi basıldığı zaman bir kitabevi vardı, o da yıkıldı zaten. Lütfi Erişçi orada çalışırdı. Neyse, Lütfi Erişçi, Can, ben üçümüz bir hücrede... Bu Lütfi Erişçi çok dedikoducu, çok. Herkesi çekiştiriyor. Biz de Can'la ikimiz gülüyoruz, birbirimize bakıyoruz, yine gülmeye başlıyoruz. En sonunda isyan etti, "Yahu" dedi, "siz ne biçim adamsınız. Hiç tepki göstermiyorsunuz."

Kapıyı yumruklamaya başladı. "Ben burada duramam" diye bizi askerlere şikâyet etti. Aldılar onu, Efe Selahattin'in hücresine koydular. Efe Selahattin de eski hapishanecilerden. Pek halleri vakitleri de yerinde değil, genellikle karısı kuru fasulye getiriyor. Bir gün kuru fasulye, ertesi gün nohut. Efe Selahattin kaşığı atarmış Lütfi'ye, dermiş ki "buyur usta sen de ye..." Lütfi yemezmiş. Tabii gece gelince, Efe Selahattin o kadar kuru fasulye yediğinden bir hayli gaz çıkarırmış. Bunun üzerine Lütfi, "Güm güm güm!" başlardı gene kapıları yumruklamaya, "Burada duramam ben!" diye.

Siz kaç yaşındaydınız o sırada?

33 yaşındaydım. Velhasıl, vurdu duvarlara Lütfi. Demek ki hücrede tek başına olmak kötü. Ama sevmediğin biriyle olmak daha kötü. İstediğin biriyle olursa iyi. İstediğin biriyle de olursan da bir müddet anlaşırsın, bir müddet sonra anlaşamazsın mesela. Her gün kuru fasulye yersen mesela bıkarsın, aynı kişiden de bıkabilir insan.

Orada ne kadar kaldınız?

Üç ay. Burada insan hakları gene gündeme geliyor. Yassıada'da ortaya çıktı, bu 6-7 Eylül'ü düzenleyenler, aslında Ankara'daki üst düzeydeki insanlar. Ona rağmen bizlerden hiç kimse tazminat davası açmamış. Halbuki haksız yere tutuklanmışız, yüzde yüz haklıyız. Bir tazminat davası açmayı aklımıza bile getirmemişiz. O zaman yoktu.

Peki, bunun insan haklarıyla ilgisi nerede? Şurada.

Biz şimdi cezaevinden çıktık, benden evvel çıkanlar üniversiteye gidiyordu, derslerine başlıyordu. Kardeşim mesela böyle. Ben çıktığım zaman üniversitede bağımsızlık olmuş. Bir senato var. O karar veriyor. Kimse karışamıyor. Biliyorum, dekan da iyi bir adam. Ama senato benim kaydımı kabul etmedi. Haydi bakalım... Niye? Üç sene ara verdim, onun için yapmıyorlar. Çıktım dekana, "E nasıl olur hocam, ben son sınıftayım, şurada birkaç ayım kalmış." Bana dedi ki, "Ben ne yapayım, benim elimden bir şey gelmiyor. Senato kabul etmiyor. Hem de çok karşı çıkan var."

Kaydıma en çok karşı çıkan da Profesör Ömer Özek idi. Bakın işin tuhafı, sonra o Ömer Özek'in oğlu psikiyatr Metin Özek'tir, hatta bir ara onu da solcu diye üniversiteden attılar. Sonra geri dönebildi neyse.

Dekan kaydı yapmıyor, yapmıyorlar. Düşündüm taşındım, Pertev Ağabeyimin arkadaşları Adnan Adıvar'la Halide Edip'i de bizim davaya karıştırmak istiyorlardı. Hatta Nuri İyem tutturdu Adnan Adıvar'ı, Halide Edip'i öldürdüler akşam diye... Üç ay ikna edemedik Nuri'yi.

Neyse ben de gittim Halide Edip'le Adnan Adıvar'a. Adnan Adıvar da o zamanlar tabii senatördü. Halide Edip dedi ki, "Adnancığım bak" dedi "bu genç çocuğun genç yaşta saçları ağarmış eziyetten. Hatırım için

Sıddık'a git." Sonra Adnan Adıvar, Rektör Sıddık Sami'ye gitti. "Bu gencin bir problemi var, onu bir halledelim" dedi. O laf yetti. Hemen bir telefon, ben hoop ertesi gün okula başladım.

Peki, mesela sizin için komünist denince insanlar mahallede filan nasıl davranıyorlardı? Yani toplumun içinde bir ayrımcılık var mıydı?

Cezaevinden çıktıktan sonra sürgüne gönderdiler, Kozan'a... Adana Kozan. Ankara'dan trene biniyordum, bizim arkadaşlar beni geçirmeye gelmişler, baktım kompartmanda bir doktor oturuyor. Tren kalktı, doktor nereye, ne yapmaya gittiğimi sordu. Kozan'a dedim. Ben doktorum filan dedim. Biraz daha sohbet ettik, derken ben de neler olup bittiğini anlattım. "Sürgünüm" dedim. Biraz sustuk. Sonra "Yazık, sen o kadar şey çekmişsin, bir de orada çekeceksin" dedi. Niye diye sordum. Kozan'ın koyu milliyetçi olduğunu söyledi.

Kaç senesiydi sürgüne gidişiniz?

1947-48 gibi... Hastanenin bir de idare memuru var. Onunla da ahbap olduk. Gittiğimin ertesi günü beni davet etti. Kırda bir yerde güreşler varmış, oraya gideceklermiş, "Sen de gel" dedi. Gittik bir sürü arkadaşlarıyla karşılaştık. Rakı içiliyor tabii. Ben de gencim o zaman. Önüme rakıyı vuruyorlar, ille de içeceksin. Derken milletin başı dönmeye başladı. Ben de hiçbir şey yok, ben gene önüme geleni içiyorum. Ee tabii rakı içmek bir meziyet. Sarhoş olmadığımı gördükçe Kozanlı gençlerin gözüne girdim anlaşılan. Derken hepsiyle ahbap oldum.

Artık hangi düğün var, hangi toplantı var, her toplantıya beni de çağırmaya başladılar. Hepsiyle can ciğer kuzu sarması olduk.

Biz içerideyken, İleri Gençlik'i kurduk, kurmaya teşebbüs ettik ya, hâkimlere de, "Biz kötü bir şey yapmadık, çıkınca gene kuracağız" diyorduk. Daha biz çıkmadan tahliye olanlar Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'ni kurdular zaten. Can da kuruculardan oldu. Ankara'da da Türkiye Gençler Derneği diye gene aynı şekilde bir dernek kuruldu.

Ben de Kozanlılarla o kadar arkadaş oldum ki, her gün beraberdik. Havalar sıcaktı, çok sıcak. Akşamüstleri dere kenarlarındaydık. Geceleri içiyorduk. Dedim ki, "Siz böyle boşu boşuna oturuyorsunuz, bir dernek kurun, kütüphaneniz olsun." Fikir hoşlarına gitti ve Kozan Gençlik Derneği de kuruldu. Hatta bir gazetede Atatürk'e karşı birisi bir yazı yazmıştı. Gençler Derneği, Ankara'da bunu tekzip eden bir yazı yazmış, bunun altında bizim Kozan Gençlik Derneği'nin yazısı da çıktı. İkisi alt alta çıktı. İşte nereden nereye... Bir yıllık sürgün vesilesiyle bir dernek de Kozan'da kuruverdik.

Kozan'dan tekrar İstanbul'a mı döndünüz?

Cezaevinden çıktıktan ve sürgünden döndükten sonra ilk kez hastanede çalışmaya başladım. Hem uzmanlık hem asistanlık. Bakırköy Akıl Hastanesi Başhekimi Mazhar Osman dayımın arkadaşıydı. Dayım, Mazhar Osman'a anlatmış başımdan geçenleri. "Gelsin" demiş benim yanımda asistan olsun.

Bak aklıma ne geldi, Hikmet Kıvılcımlı da vaktiyle Mazhar Osman'a asistanlık yapmış. Geçenlerde Hikmet Kıvılcımlı'nın ölüm yıldönümüymüş, sokaklara fotoğraflarını asmışlar. Halbuki vaktiyle Hikmet Kıvılcımlı'nın ismini bile anamazdın. İşte bak bu da insan haklarına giriyor aslında. Neyse ben gittim Mazhar Osman'ın yanına, dedi ki "Senin düşüncelerin beni ilgilendirmez, yalnız uçkuruna sahip ol burada." Beni çok seviyordu. Mazhar Osman'ın iki asistanından biriydim, hiç hastaneden çıkmıyorduk.

Bir gün Mazhar Osman izinliyken, iki tane polis bir tutukluyu kontrol ve tedavi için getirmişlerdi. Ben nöbetçi olduğum zamanlar, bu emniyetten getirilen hastaları soyardım, muayene ederdim. Çoraplarını da çıkartırdım. Çünkü hastaneye kabul edilen hastanın durumu yazılır. Yani bir yerinde sakatlık var mı, bir şey var mı, diye. Bu adam çoraplarını çıkarınca polisler dedi ki, "Doktor bey sen yeni icat çıkarıyorsun. Oysa bakacaksın değil mi, falakaya yatırmışlar mı, sırtında yara bere var mı?.

Neyse, bir süre sonra iki tane polis geldi. Mazhar Osman yok. Vekili İhsan Şükrü beni çağırdı telaşla, bir yandan da soruyor, "Ya Müeyyet, bu beyler ne istiyorlar?" diye. Dedim ki, kendi kendime "Eyvah, yeni icat çıkarmayın burada" diyen polisler beni şikâyet etti herhalde.

Ancak polislerin derdi farklıymış. "Siz askerlik yapmamışsınız, askerlik yapmadan asistanlık yapmak yasalara aykırıymış, sizi askerlik dairesinden çağırıyorlar," dediler İhsan Bey ile bana. Halbuki kaç tane arkadaşım var, hepsi asistan, askerlik yapmadan asistanlık yapıyor. Hatta Mazhar Osman olsaydı, bir yazı yazardı "İhtiyacımız var" diye, giderlerdi.

Neyse askere aldılar, ondan sonra saçımı kestiler. Teferruata girmeyeyim, Erzurum'a gönderiyorlar. Fakat dosdoğru trene binip Erzurum'a gitmek yok. Karakoldan karakola. Mesela Sirkeci'deki karakoldan alanlar Ankara'ya kadar götürdü.

Peki, size niye böyle muamele yaptılar, asker kaçağı olduğunuz için mi?

Asker kaçaklarını bile dosdoğru kıtalarına yolladılar. Beni ise epeyi dolandırdılar. Adapazarı, Ankara, Merzifon, Erzurum, Sivas... Anadolu'nun görmediğim karakolu kalmadı. İndiğimiz yerde yer tahtaysa oh yaşadık diyoruz. Bazı yerler taş, insan taş üstünde yatınca üşüyor. Benim kitap da işime yarıyordu, başımın altına koyuyordum, yatıp uyuyordum.

Derken böyle böyle Sivas'a, oradan da Zara'ya geldik. Orada bir doktor yüzbaşı "Seni ne yapacağız ne edeceğiz?" dedi. Çavuşları çağırdı, dedi ki "Arkadaşa iyi bir yer verin."

On kişilik bir odanın bir köşesinde Zara Sürgün Alayı'ndaki ilk günümü geçirdim. Sonra zamanla bütün ipleri elime aldım. Çünkü doktor yüzbaşı gitti, koca alayda bir doktor ben kaldım. Subay toplantılarına katılıyorum, manevralara gidiyorum, subaylar hasta olur, kadınları, çocukları hepsine ben bakıyorum. Sonra tabii, el üstünde tutmaya başladılar beni. Ayrı bir oda da verdiler. Her işe bakıyordum. Hastalanan subay eşlerine de ben bakıyordum. Sünnet de yapıyordum. Sahi, sünnetsiz Kürtler vardı. Arkadaşları dalga geçerlermiş. Utana sıkına gelirlerdi. Bahar aylarında sünnet kampanyası yapıp, sünnetsizleri sünnet de ettim orada.

Zara nereye bağlıydı?

Sivas'ın Zara'sı. Çok soğuk -20, -30 derece soğuk oluyordu. Orada kerpetenle diş çekme, tırnak sökme işlerinde de uzmanlık kazandım. O zamanlar öyle uyuşturucu filan da yok. Ama adamın eli donmuş, tırnaklar mosmor ne yapacaksın? Asılıp söküyorduk. Bir ara, İkinci Dünya Savaşı sonrasında askeri yardım geldi. Bizim Sürgün Alayı'na da yolladılar. Çocuklar İngiliz botlarına "Churchill", Amerikan ayakkabılarına "Roosevelt" derlerdi. O ayakkabılardan bir çift kapanın mutluluğunu görmek gerekirdi.

Ne kadar sürdü Sürgün Alayı?

Vallahi üç-dört yıl sürecekti de tam o sırada bir kanun çıktı, askerlik süresi kısaldı. Ben de yararlanabildim erken terhisten, iki buçuk yılda Sürgün Alayı macerası bitti.

Terhis olunca İstanbul'a geldim, hemen ilk iş, gittim Bakırköy'e akıl hastanesine. Mazhar Osman'ın yerine İhsan Şükrü geçmişti. O, bana karşı biraz tuhaf davrandı. "Hocam, niye öyle soğuk davranıyorsunuz bana?" dedim. "Evladım" dedi "senin asistanlığını kabul etmiyorlar."

Niye? "Senin hakkında soruşturma var, onun için" dedi.

"Ne soruşturması?" "Valla ben de bilmiyorum" dedi. Ama varmış bir soruşturma.

Şimdi bakın o soruşturma da başlı başına bir insan hakları sorunudur.

1951 yılında yalan söylediği için askeri hastaneye yollamadığım bir çocuğun şikâyeti ile açılmış olan bir soruşturmadır. 1951'de başlıyor, 1959'da karar çıkıyor. Yani tam sekiz sene sürmüş.

Sekiz sene süren bu soruşturmanın içinde benim ismim bile geçmiyor. Hiç ismim bile yok. İşte bu soruşturma nedeniyle İhsan Şükrü almadı hastaneye. Bitmedi, sekiz yıl boyunca o içinde ismimin bile geçmediği soruşturma nedeniyle başıma gelmeyen kalmadı.

Belki mesleki hayatımı en çok etkileyen sonucu, yurtdışında uzmanlık eğitimine gitme fırsatını kaçırmam oldu. Almanya'da bir iş çıktı, pasaport alacağım, dediler, "Hakkınızda soruşturma var, veremeyiz."

O sırada ufak bir iş buldum. Annem de ben evleneyim diye uğraşıyor. Bir kızla tanıştım. İyi de anlaşıyoruz. Üniversitede çalışıyor. Nişanlandık onunla. Derken bir gün geldi kızcağız yanıma, dedi ki "Sana acı bir şey söyleyeceğim."

"Söyle bakalım" dedim. "Benim" dedi "üniversitede sivil polis arkadaşlarım var, onlar dediler ki senin hakkında soruşturma var, belki de tutuklanacakmışsın. Onun için ayrılalım."

"Bir insan" dedi "birisiyle evlenir, evlendiği gün felç olur. Kader der kabul edersin. Ama felç olacağını bile bile birisiyle evlenilir mi?"

"Doğru, haklısın" dedim. "Üzülüyorum, ama böyle karar verdim" dedi o da... Çıkardık yüzükleri ayrıldık. O kızcağız hâlâ evlenmedi gerçi.

Ondan sonra, yani ne yapsam bu soruşturma çıktı önüme. Başka şeyler olaylar oldu. Bir iş bulamıyorum kendime. Sonra bir gün beni göğüs hastalıkları mütehassıslığına sevk eden Fazıl Şerafettin Ülge ile tanıştım.

Eski TKEP üyesi idi o da. Ona da asistan yazdırmıştım kendimi. Çağırdı, konuştuk. Bir sorunum olup olmadığını sordu. Hakkımda soruşturma olduğunu söyledim. "Sen boşver soruşturmayı, gel Haydarpaşa Hastanesi'ne" dedi.

Bir müddet sonra Ankara'ya gidiyordu, beni resmi asistanlığa da kayıt ettirmiş. Fakat Göğüs Hastalıkları Hastanesi'ndeki tüm asistanların bir iki ay içinde maaşı bağlanıyordu, bizimkinden hiç ses çıkmadı. Herkes maaş alıyor, bütün asistanlar. Ben maaş alamıyorum. Başhekim diyor "Niye sana maaş vermiyorlar?" Ben "Hocam işte vermiyorlar, boşver" diyorum. Fazıl Bey inatçı, "Yok, yok ben gideceğim Ankara'ya. Orada senin maaşı da bağlattırayım" filan diyor. Gidiyor Ankara'ya, dosyayı açıyorlar. Açılmasıyla kapanması bir oluyor. "Hakkında soruşturma var, olmaz" diyorlar.

Geldi, "Ne soruşturması bu? Halledelim bu işi" dedi. Ben "Ne bileyim hocam. Karıştırmayın şu işi, işte gül gibi geçinip gidiyoruz" dedim.

Ailenizle mi oturuyordunuz?

Annemle babamla oturuyordum, sonra bu Kasımpaşa'daki muayenehaneyi açtım, orada boş zamanlarımda doktorluk yapıyordum.

Kaç senesinde açtınız orayı?

1950'de satın aldık. 1953'te muayenehaneyi açtım. Elli senedir oradayım ben.

Neyse bu arada beni Haydarpaşa'dan aldılar, Beyoğlu Belediye Hastanesi'ne, dahiliyeye verdiler. Orada da

gene iki kişi zor şartlarda çalışıyoruz. Şimdi bakın, bu tuhaf bir şey, insan hakları. İki sene askerlik, iki sene de asistanlık, sürgün mürgün, yani beş-altı sene boyunca hiç para almadan doktorluk yaptım. Resmi doktorluk yaptım. Hem de çok sorunlu olan bölgelerde. Öyle zamanlar oldu ki, iki asistan, bir gün birimiz nöbetçi, bir gün birimiz nöbetçi. Nöbetçi olduğumuz günler sabah bir de viziteler, zor iş yani. Ama maaş yok.

Derken Beyoğlu Hastanesi'ndeyken gene iki tane polis gelmiş, bizim başhekim "Sizi istiyorlar" dedi.

Çıktım polislerin karşısına, "Savcılığa gidiyoruz" dediler. "Yine başım belada" dedim. Yanıma da kalınca bir kitap aldım, savcılığın yolunu tuttuk.

Orada güzel, kibar bir hanım oturuyor. Elinde bir kâğıt. Okuyor, okuyor, gülüyor bir taraftan kahkahayla. Diyor ki "Siz Zara'da askerlik yapmışsınız." Eeee "Evet, yaptım" diyorum.

"Orada çadırda arkadaşlarınızla sucuk pastırma yaparmışsınız, yermişsiniz öyle mi?"

"Yemişizdir..."

Savcı Hanım da soruşturma raporundaki cümleleri okudukça gülüyor boyuna, sonra tuttu bir saman kâğıdı tutuşturdu elime. "Geçmiş olsun. Bu sizde kalsın, belki bir gün lazım olur" dedi.

Sekiz sene sürüyor tahkikat. Erzurum'dan Almanya'ya kadar. Benim bulunduğum yerde subaylık yapanların bir kısmı Paris'e gitmiş. Onların ifadesini almak için Paris'e bizim dosya gidiyor. Orada eski subayları buluyorlar. Benim hakkımda soru sorup Türkiye'ye yanıtları yolluyorlar. Onca tahkikat. Bir tek satır yok benim aleyhimde.

Neyse sonra uzmanlık imtihanına girdim. Ondan sonra da Verem Savaş'a girdik. Bir-iki ay sonra Zeytinburnu'na Başhekim tayin edildim. Bu dispanseri de biz kurduk.

Peki, hastalarınız daha çok yoksul insanlar mı?

Benim hayatım hep yoksullarla geçti. Zeytinburnu'nda öyle, ondan sonra Kaşımpaşa'da öyle. Otuz yedi sene başhekimlik yaptım Zeytinburnu'nda. O arada Amerika'dan gelen doktorlar oldu. Onlar Amerika'ya dönünce bana teklifler getirdiler. Amerika'da iş teklifleri. Bırakıp gitmedim. İşimi bırakmadım. Yetmiş sekiz yaşında da emekli oldum, gene de muayenehanede çalışıyorum.

Hâlâ gidiyorsunuz Kasımpaşa'ya?

Çalışıyorum. Eh işte hayat hikâyesinin, daha doğrusu insan hakları hikâyemin özeti bu. Teferruata girmedik.

Kasımpaşa'daki muayenehanenizi nasıl açtınız?

O binanın alınması ayrı bir öykü. Bizim dedeler kadıymış. Görev yaptıkları yerlerde zaman zaman mal mülk edinmişler. Benim dedem İskenderun'da kadıymış. Orada bir han almış dedem. Sonra İskenderun Fransızlara geçince, bizimkiler terk etmiş orayı. Ninem anlatırdı "Bizim İskenderun'da hanımız var, kırk deve gelirdi, kırk deve giderdi" diye. Biz de canımız sıkılınca, "Anlatsana nine İskenderun'daki hanı" derdik.

Sonra Hatay bize geçince, dayım da işsiz idi, "Gideyim şu İskenderun'daki hana bakayım" dedi. Gitti, meğerse orası bir otel olmuş, eee tapusu da bizim elimizde. Orası satıldı. Bize düşen hisse de yüzde sekiz oldu. 8 bin lira, bin lira da bana düştü. O bin liraya Kasımpaşa' daki muayenehaneyi aldım. Bin lira. İşte elli senedir oradayım. Şimdi bin lirayı sokakta görsen eğilip almaya üşenirsin.

Elli senede Kasımpaşa çok değişti herhalde?

Eh, pek fazla değil. Ortada bir dere vardı onu kapattılar. Binalar yapıldı. Fazla değişmedi yani. Sevinç'le beraber çalıştık Kasımpaşa'da. Benim üst katımda oturuyordu. Bir de Kemal vardı, Doktor Kemal İşler. Ülkücülerin azgın zamanında çok değişti ama.

Sağcı, solcu, adeta Zeytinburnu ikiye bölünmüştü. Bizim dispanserin olduğu mahalle Tulumba, sağcıların elindeydi, İplikçi tarafı solcuların elinde. Ve ben de her sabah inadına o sağcıların sokağından giderdim Zeytinburnu'na. Yalnız hastalara sıra gelince ayırmazdım, şu solcu, şu sağcı diye. Bir gün bir telefon geldi, "Ben" dedi "Ülkücü bilmem kim, doktor bey... Biz seni severiz, iki gün muayenehaneye, işyerine gitme, kesin tehlike var."

Ben de gitmedim iki gün. İşte gitmediğim zaman Sevinç'i öldürdüler, bizim Kemal'in, Doktor Kemal İşler'in beline kurşun sıktılar. Bir de bizim muayenehanenin karşısında iki tane halk partiliyi öldürdüler.

Şimdi bu ülkücüler değişti biraz. Tabii eski durumda değiller. Bir gün oğlum, Ali Kırca'nın *Siyaset Meydanı* programına beni tavsiye etmiş. Sigara tartışmasına çıkardılar beni televizyona. Biraz başarılı oldu anlaşılan.

Sonra Ali Kırca faili meçhul cinayetler diye bir panel düzenlemiş. Demiş ki Ferhat'a, "Haydi babanı da çağıralım." Ben gitmedim. Niye gitmedim? Gitseydim o ülkücüleri anlatacaktım. Ülkücülerin yaptıklarını. Eeee, bizim muayenehanenin yanında da hâlâ Ülkü Ocakları duruyor. Heriflere açık hedef olacağım.

Ali Kırca, "Baban korktu galiba" demiş. Eh birazcık korktum valla. Çünkü çıkıp bu faili meçhul cinayetlerin hepsinin altında ülkücülerin olduğunu söylemek lazım. Peki değer mi o tehlikeye?... Ama şimdi, yani bu son zamanlarda böyle şeyler yaptıklarını da zannetmiyorum.

Neyse, olacak şey mi şimdi, Sevinç'in ölümü yani? Sevinç'in öldürülmesinden birkaç gün evvel İlhan Berktay'ın arabasına bomba koymuşlar. Sevinç çocuklarını evden gönderdiydi, bir de kapıyı sağlamlaştırdıydı. Buna rağmen o koca apartmanda o kadar tanık da var, kapıyı kırıp, içeri girip öldürmüşlerdi kocasının yanında. Ve yirmi sene geçti, vuran bulunmadı.

Şimdi Sevinç'in kızı dava açmış, 3 milyar lira bir tazminat kazandı. Bir insanın değeri 3 milyar mı? Ama yirmi senedir katil yok. Bulunmamasına da imkân yok. Girenleri kocası Vecdi de görmüş, yukarıda oturanlar da. Kapıyı kırıp girmişler. Bir kişi de değil, üç-dört kişi.

6-7 Eylül olaylarını hiç konuşamadık. Olaylar sırasında gerçi gözaltına alınmışsınız, ama o sırada hiç İstanbul'un halini gördünüz mü?

Gördüm. O gece ben pencereden oraya bakıyorum, buraya bakıyorum. Bizim hanım da diyor ki "Bakma dışarıya, başımız belaya girecek şimdi."

Bir ara indim aşağıya, benim kiracım Musevi'ydi. Dedim "Bizim dükkâna bir şey yapmasınlar arada... " Neyse sonra merak ettim, gidip bir Beyoğlu'na bakayım dedim. Kalktım, çıktım Beyoğlu'na. Rezaletti. Bütün o dükkânlar parçalanmış, kumaşlar caddelere serilmiş, kumaşları ucundan tutup öyle sürüklüyorlar. Yani pek öyle talan şeklinde değil de, tahribat şeklinde.

Sizin aşağıdaki kiracıya bir şey oldu mu?

Yok, olmadı.

Peki, sizin arkadaş çevrenizde, o yıllar çok sayıda azınlıklar var. 6-7 Eylül'den dolayı ayrılanlar oldu mu?

Gidenler oldu. Bizim arkadaşlar arasında mesela Moris Gabay vardı. Herkül Milas vardı. Panayot Abacı vardı, hatta düşündüm, onu bizim eve çağırayım, başı belaya girmesin diye. Meğer bizim ev daha tehlikeliymiş. İki-üç gün sonra geldiler, yine bizi topladılar, "6-7 Eylül'ü komünistler tertipledi" deyip yine bizi içeri attılar.

Neyse, aslında o dönemden evvelki TKP kurucularının çoğu gayrimüslim, o dönemde yani 50'lerde iş değişiyor.

Hangi dönemde?

6-7 Eylül öncesinde tutuklanmalar var. 1951-52 tevkifatındaki TKP'nin kurucu üyeleri hep Türk. Ondan evvelki tutuklamalarda ise çok sayıda gayrimüslim var. Demek onların hepsi gitti.

Azınlıklarla ilgili bir baskı var mıydı peki?

Atatürk dönemiyle daha sonraki dönemde pek bir baskı yoktu. Mesela Kürt meselesi yoktu. Hiç. Azınlık meselesi yoktu. Yalnız azınlık meselesini şöyle hatırlıyorum. Adalarda filan hep Rumlar oturuyordu, Türkler yoktu. Vapurda filan hep Rumca konuşurlardı, bir dönemde "Vatandaş Türkçe konuş" diye bir şey çıktı. Mesela bir dönemde de "Yerli malı al" diye böyle kampanyalar oldu. Zaten "Vatandaş Türkçe konuş" kampanyası da işte o ara çıktı. Ama çatışma yoktu.

Biz küçükken bu tuhaf bir şeydi, Aziz Nesin'le de bunu tartışırdık. Mesela Aziz Nesin çocuğunu bırakmazmış dışarı, kötü huylar edinmesin diye. Tesadüf müdür nedir, mahalle içinde büyüdüğümüz için biz her şeyi bilirdik. Mesela homoseksüeller bizim zamanımızda da vardı. Biz pusuya yatardık, böyle genç bir çocuğu gönderir, homoseksüel çocuğa sataşırken biz hurra hücum ederdik. Filmlerin etkisinde kalırdık çok. Mesela Tarzan filmleri... Mesela Çanakkale Geçilmez oynuyor. Tabii mahallede bir uçtan diğerine siperler kazardık, taşlarla topçu savaşları yapardık. Bir kere savaşta başım yarılmıştı, gel de eve dönünce anneme anlat. Tabii yedik terlikleri kıçımıza.

Geçen gün Aydın Boysan'la konuşuyorum. Sinemada, Şeyh Ahmet oynuyor. Aydın Boysan, Şeyh Ahmet oldu, öbür sınıfta da bir cüce var, Mümtaz, o da İngiliz kızı oldu. Aydın Boysan gidip İngiliz kızını kaçıracak. Aydın temsili ata biniyor, rap rap gidiyor, Mümtaz'ı kaçırmaya. İngiliz kızını canlandıran Mümtaz'ın etrafındakiler de kavga dövüş direniyor. Bir patırtı gürültü. Felsefe hocamız kapıda bitti.

Siz nerede okudunuz liseyi?

Pertevniyal Lisesi'nde. Neyse hocamız İhsan Kongar, Emre Kongar'ın babası. O da gürültüyü duydu, geldi bir hışım sınıfa.

"Kim yaptı gürültüyü?"

"Kimse yapmadı hocam!"

"Açın lan elinizi!" Biz de açarız, cetvelle tak tak dayağı yedik tabii. Bir yandan da söyleniyor, "Eşek kadar oldunuz hâlâ sopa yiyorsunuz."

Sonra da ben İhsan Bey'le ahbap oldum. Beraber rakı içerdik İhsan Bey'le. "Hocam" derdim, "vaktiyle sen bizim elimize vururdun böyle."

"E sen de bana vur da, ödeşelim" derdi.

İhsan Bey bana, "Senin adın Müeyyet değil, Müeyyet İsevi olmalıymış, çok çekmişsin, yine her şeyi gülerek anlatıyorsun" derdi. Peygamber sabrım olduğunu söylerdi.

Çok değerli hocalarımız oldu lisede. Tarih hocamız mesela, Reşat Ekrem Koçu idi; matematik hocam Cahid Arf idi. Sonradan TÜBİTAK başkanı oldu. Bana öyle bir öğretmiş ki matematiği, ben hâlâ lise öğrencilerine yaz tatilinde matetematik öğretiyorum. Modern matematiği de çözdüm. Öbekler, kümeler filan, hepsini...

Neyse, işte o zamanlar, yani çocukluğumuzda bu filmlerin etkisiyle giderdik Rum mahallesine, Yahudi mahallesine, kavga çıkarırdık.

Rum mahallesi, Yahudi mahallesi neredeydi?

Sultanahmet tarafında vardı Rum mahallesi.

Kaç yaşındaydınız o zamanlar?

Ufaktık o zaman. Birisi bir siper savaşları sırasında ipin ucuna taş bağlamış sallamış. Benim kulağıma geldi. Can da benimle beraber. Can korktu. Bizi karakola götürdüler. "Düştüm" dedim o sırada. Söylemedim taş attıklarını. Pansuman yaptılar.

Ertesi gün anneme de "Düştüm" dedim. Sonra eve polis geldi. Bir şey oldu mu bana diye. Annemden de epey dayak yedim. Böyle. Aslında mesela şimdi bizim küçüklüğümüzde Pertev Ağabeyimin arkadaşları Nihal Atsız, Orhan Şaik Gökyay, Sabahattin Ali aynı masada otururduk onlarla. Kimisi sağcı, kimisi solcu, ama hep beraberdiler. Aynı mecmuada ağabeyim de dahil hepsi yazılar yazarlardı. Fakat birbirlerine takılırlardı. Ama tatlı tatlı.

Nihal Atsız kucağına alırdı beni, derdi ki "Ne yapacağız bunları?"

Biz de derdik ki "Keseceğiz hepsini bunların..."

Neyse, sonra vakit geçti, tabii bizden bir kötülük görmedi ağabeylerim. Ama o eski Turancı arkadaşları pek çok haksızlık ettiler.

Pertev Boratav ve yakın çevresinin sizin gelişiminizde oldukça önemli etkileri olmuş herhalde. Aslında ondan hiç bahsetmedik...

Pertev Ağabeyimin insan hakları hikâyesi de ayrı bir konu. O da başlı başına büyük bir kitap olur. Zaten hakkında yazılmış pek çok kitap da var. Ben yine de kısaca anlatayım. Aslında onun öyküsünün bizim konuştuğumuz gibi politik bir yönü yok. "Komünist" dediler, üniversiteden attılar. Türkiye'nin "cadı kazanı" öyküleri. Aslında ağabeyim, bilim adamı. Özgür bir şekilde araştırmak, sosyal bilim metodolojisi geliştirmek, öğretmek istiyor. Ama başına olmadık işler geliyor.

30'lu yıllarda Almanya'da dört-beş genç bilim adamı ile birlikte bir burs kazanıyor. Tam İkinci Dünya Savaşı öncesi. Faşizmin yükseldiği yıllar. Almanya'ya eğitime gidiyor. Bir de talebe müfettişi var. İsmi Reşad Şemsettin. Burslu öğrenciler arasında pek çok fikir münakaşası var. Tıpkı Türkiye'deki gibi, orada da faşistlerin dünyaya hâkim olup olmayacağı, siyasi ve sosyal görüşleri hep tartışma konusu. Şimdi bir de şu var: Ağabeyim dışındaki burslu Türk talebelerin önemli bir kısmı faşistlere daha yakın. Bu nedenle bu öğrenciler ağabeyimi Reşad Şemsettin'e ihbar ediyorlar. İki önemli şikâyet var. Birincisi fikirleri, Pertev Ağabey faşistlere karşı çünkü. İspanya iç savaşı sürüyor ve Pertev Ağabey, Cumhuriyetçileri savunuyormuş diye... İkinci şikâyet sebebi ise, bir Yahudi evinde oturması...

Yani düşünün, bu iki gerekçe ile ağabeyimin bursu iptal edildi ve geri çağırdılar Türkiye'ye. Onun da ilk soruşturması böyle açıldı. Tabii bir şey çıkmadı, ama devamı geldi. Doçent oldu. Ardından bu sefer de eski yakın dostu Nihal Atsız uğraşmaya başladı. İhbarda bulundu, aleyhinde makaleler yazdı, mahkeme açılmasına sebep oldu.

Bitmedi, uğraştılar durdular. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'ndeki kürsüsünü kapadılar. Öğrencileri bile onun aleyhine kışkırttılar. Niyazi Berkes ve Behice Boran ile birlikte üniversiteden uzaklaştırdılar. Pertev Ağabey, hakkındaki tüm suçlamaları alt etti. Fakülte, kürsüsünü kapadı; Senato açtı. Senato'da bir oyun ile yeniden kapattılar ağabeyimin kürsüsünü. Sonra Danıştay yeniden açtı. En sonunda konu Büyük Millet Meclisi'ne bile intikal etti. TBMM kararıyla kürsüsünü kapayıp üniversiteden attılar. O da önce Almanya'ya, sonra Fransa'ya gitti, yerleşti. Sürgünde öldü. Paris'te...

Yaşamının son yıllarında Pertev Ağabeye iade-i itibar edildi. Kültür Bakanı şeref madalyası verdi. Ama yıllar sonra. O da geri dönmedi artık. Paris'te toprağa verdik, ben gidemedim bile. Yeğenim Korkut gitti sadece.

Dedim ya, Pertev Ağabeyimin hikâyesi de ayrı bir insan hakları örneği. Aslında hep aynı şey, hukukun bittiği yerde insan hakları başlıyor.

Sergide bir canlı tanık...

Doğan HIZLAN
Hürriyet / 24.10.2004

TARİH VAKFI'nın hazırladığı, *'Hikâyemi Dinler misin?' -Tanıklıklarla Türkiye'de İnsan Hakları ve Sivil Toplum Sergisi*'ni, bu serginin canlı tanıklarından Dr. Müeyyet Boratav ile birlikte gezdim.

TÜYAP Kitap Fuarı'nda ikinci salonda görebileceğiniz bu sergi, Türkiye'nin çeşitli illerinde açıldı, hepsinde de ziyaretçilerin ilgisini gördü. Bazı illerde serginin süresi uzatıldı.

İnsan hakları kavramı bizim için yeni sayılabilir. Dünden bugüne insan hakları ihlallerini bu sergide gördüğünüzde geçmiş adına üzülecek, bugün adına sevinecek, yarın adına umutlanacaksınız.

Dr. Boratav, antifaşist olmak ile komünist olmanın aynı anlama geldiği günleri anlattı.

Söylediklerinin çoğu bugün komik gelebilir; ama onun ardındaki trajedi gerçekten çok etkileyici.

Müeyyet Boratav'm suç başlangıç tarihi(!), hükümeti uyaran bir afiş asarken düşüp yaralanan bir öğrenciyi, tıp fakültesinin son sınıfındayken tedavi etmekle başlamıştır.

Hatası(!) öğrencinin komünist(!) olmasıdır.

Bu olaydan çıkarılacak sonuç, Hipokrat Yemini'nin kapsama alanına muhaliflerin giremeyeceğidir.

O kuşak, birkaç kuşağın yaşadığı siyasal macerayı, demokrasi mücadelesini tek bir zaman diliminde yaşadı. Türkiye tarihinin en çalkantılı döneminin tanıklığını

yaptılar, resmi ve gayri resmi tarihin yazdıklarını, bunların içindeki pek çok önemli olayı bizzat yaşadılar.

Mehmed Kemal, *Sürgün Alayı* adlı anılarında Müeyyet Boratav'dan söz eder. Müeyyet Boratav askerlik görevini, doktorluğuna rağmen er olarak yaptı. Boratav bütün hastalarına sevgiyle yaklaştı, onları iyileştirdi.

O kuşağın bir özelliği vardır; ülkelerine küsmediler, kin duymadılar, bu da geçti yahu deyip anılarıyla baş başa kaldılar.

*

'HİKÂYEMİ DİNLER MİSİN?' sergisinde, insan haklarının zedelenmesi yüzünden acı çekenlerin hikâyelerini hem panodan okuyorsunuz, hem de fotoğraflarını görüyorsunuz.

Ne uğruna, niçin bu eziyetlerin yapıldığını, zulüm edildiğini görüp öğrendiğinizde şaşırırsınız; ama bütün insan hakları tarihi böyle değil midir?

'İnsan Haklarının Öznesi Olmak İçin' adlı girişten bir bölüm, serginin de sergi kitabının da amacını özetliyor:

'Hikâyeleri dinlediğimizde bir kez daha görüyoruz ki insan hakları sadece bireysel bir hak arama çabasına indirgenemez. Her anlatı çok farklı duyarlıkları ve sorunları dile getirse de, çok kişisel ve tekil olsa da, bütün anlatıların birbirine kimi zaman açık, kimi zaman içten içe bir göndermesi var. Bu anlatılardan hepimizi farklı farklı etkileyen ama sonuçta hepimizi kuşatan tarihsel ve toplumsal bir doku ortaya çıkıyor.'

Gerçekten kitapta sözü edildiği gibi, insan hakları konusu, bazı tarihi olaylar ve kavramlar ekseninde do-

lanıp duruyor. Bireysel izdüşümleri olan toplumsal, siyasal kırılma noktaları.

Mübadele, Varlık Vergisi, 6-7 Eylül, 12 Mart, Güneydoğu'daki olaylar...

Yakın tarihimizi, Türkiye'yi ve dünya gidişatı içinde ülkemizi insan hakları yönünden öğrenmek isteyenler, mutlaka bu sergiyi görsünler.

6-7 Eylül'ün Öteki Yüzü...

İlhan SELÇUK
***Cumhuriyet* / 09.09.2005**

50'nci yıldönümünde 6-7 Eylül'ü köküne dek andık...

İlkellik...

Vahşet...

Yağma...

Utanç...

Tümü de doğru, Cumhuriyet tarihimizde bir yüzkarasıdır 6-7 Eylül; ama bir de yaşanan rezaletin öteki yüzü var ki, bu sayfayı açmak çoğu kişinin işine gelmiyor...

*

Zamane iktidarına göre 6-7 Eylül'ü kimler yapmıştı?...

Sorulur mu:

- Solcular!...

Sıkıyönetim ilan edildi, solcuların ileri gelenleri toplatıldı, içeri atıldı. Bir fikir verebilmek için içeri atılanlardan kimilerinin adlarını anımsayalım:

Aziz Nesin

Asım Bezirci

Mustafa Börklüce

Hasan İzzettin Dinamo

Dr. Hulusi Dosdoğru

Nihat Sargın

Kemal Tahir

İlhan Berktay

Müeyyet Boratav

Bu liste uzar gider...

1954 seçimlerinde Meclis çoğunluğunu ele geçirmiş partinin adına bakın:

Demokrat Parti!...

Başbakan kim:

Menderes !...

Halkımız 1950'den sonra ikinci kez yazgısını adı demokrat, ama demokrat olmayan bir partiye emanet etmişti; çoğu azgelişmiş ülkede yaşanan tarihsel dramın birinci perdesini oynuyorduk.

*

Geçen gün yazdığım gibi, biz o dönemde *"Dolmuş Mizah Dergisi"*ni çıkarıyorduk. Aziz Nesin içerden imzasız yazılar gönderiyordu...

6-7 Eylül sürüyordu...

Nerede?...

Artık sokakta değil; Meclis'te, siyasal iktidarda, basında...

Peki, içerde sıkıyönetimin tutukevinde solcular ne yapıyorlardı?... İpe çekilecekleri günü mü bekliyorlardı?...

İstanbul'u yağmalatan bu devletin iktidarı, Türk solcuları için ne düşünüyordu?...

Nihat Sargın'ın Asım Bezirci'ye ilişkin bir anısını hiç unutmam...

– Asım, demişti, biz koğuşa girer girmez, hemen Fransızca kitabını açıp çalışmaya başlamıştı...

İşte bu sevgili Asım Bezirci'yi 6-7 Eylül'de haklayamadık; Sivas katliamında icabına baktık!...

*

6-7 Eylül, İstanbul'da kışkırtılan gözü dönmüş kalabalıkların marifetidir. Ancak böyle bir marifetten sonra Başbakanına, Hükümetine, sorumlularına hesap sormayan, soramayan bir parlamento, basın ve kamuoyu varsa, o ülkede demokrasi memokrasi yoktur...

Kendi kendimizi aldatmayalım, 6-7 Eylül'ün suçunu muçunu ona buna yükleyip kayıkçı kavgasında gözlerimizi köreltmeyelim...

Demokrasi, Aydınlanma devriminin eleğinden geçmiş laik toplumların rejimidir; bu aşamayı yaşamamış ülkelerde çok partili rejim, çoğunluk diktasına dönüşür...

Dolmuş dergisine içerden yazı gönderen Aziz Nesin, dışarıdan yazan Rıfat Ilgaz'ın adlarını yıllarca açıklayamadık, açıkça yazamadık; bu iki yazar da "müstear" adlarla derginin sayfalarında boy göstermek zorunda kaldılar...

Ama Türkiye'de demokrasi vardı...

Var mıydı?...

Yoksa İslamcı iktidarın bugünlerini hazırlayan karşı devrim sürecinde çoğunluk diktası mı ağır basıyordu?...

sevinç teyze, kemal amca, pijama altı...

Ayşe DÜZKAN
Radikal / 30.05.2004

yirmi yaşındayız, mevsim yaz, denize yakın çayırlık bir yerde bir futbol maçı seyrediyoruz. oyuncuların çoğu 15-16 yaşlarında, tek kale oynuyorlar, kaleyi kemal amca tutuyor. biz, haber spikeri sesiyle, "ilerlemiş yaşına rağmen çevik hareketleriyle göz dolduran kedi kaleci kemal," diye şakalaşıyoruz onunla. yanımızda annem de var, kemal amca annemlerin türkiye işçi partisi'nden arkadaşı. çayırda oturup maçı izleyenlerin çoğu devrimci, kemal amca komünist.

doktor kemal işler bunu izleyen yazın başında muayenehanesinin bulunduğu kasımpaşa semtinde belinden vuruldu, ömür boyu tekerlekli iskemlede yaşadı. sevinç teyzenin, evine girilip öldürülmesinden, eşi vecdi amcanın ağır yaralanmasından birkaç gün sonra.

iki olayın da failleri meçhul. kemal amca, başına gelenler karşısında ne bir şikâyet ne de bir sitemde bulunuyordu. sadece, "beni kasımpaşa'da çok severler, bu işi yapan oradan bir çocuk olamaz," diyor. onlar, muayenehanelerini yoksullara yakın yerlerde açmayı solculuğun gereği gören kuşaktan. gerçekten de, o da, yine aynı yerde muayenehanesi olan müeyyet boratav ve ildeniz kurtulan da çok seviliyordu kasımpaşalılar tarafından. ama faili meçhul cinayet işlerken mahalle halkına danışılmaz değil mi?

geçtiğimiz pazartesi günü tabibler odası'nda, sevinç özgüner'i anmak için yapılan toplantıda k nuşan müeyyet boratav bu meçhul failler konusunda biraz daha net düşünüyor ve onlardan, "faşistler" diye bahsediyor. müeyyet amca, seksenini geçmiş, sevinç özgüner'le ilgili kimi eğlenceli, kimi acıklı hatıralarını anlattı. sevinç teyzenin henüz çok genç bir kızken, ona, "peki falakada kızlara ne yapıyorlar?" diye ısrarla sorduğunu, onun da, bir arkadaşının eşine yapılan uygulamadan dolayı, "pijama altı veriyorlarmış," dediğini, sevinç teyzenin falakaya yatırılırken polislere, "hani pijama altı" dediğini, onların da, "görürsün sen pijama altını" dediklerini, daha sonra sevinç teyzenin, kendisine, "sana kızmaktan yediğim dayağın acısını hissedemedim," dediğini anlattı. kızların etek giydiği zamanlar.

ben de etekli hatırlıyorum sevinç teyzeyi. süssüz, sade, sakin, insanda güven duygusu uyandıran bir kadın. arif damar'ın aynı toplantıda anlattığına göre, şefik hüsnü ondan, "bu tevkifatta en sağlam çıkan sevinç'tir" diye bahsedermiş.

sevinç özgüner'in öldürüldüğünü demokrat gazetesinde çalışırken öğrenmiştim. gazetede çok az telefon vardı, evi arama âdetimiz yoktu. ilk defa o gün telefon ettim gazeteden eve. sevinç teyzenin öldürüldüğünü haber vermek için. babam önce inanamadı, sonra ağladı, konuşamadığı için telefonu kapattı. dört ay sonra 12 eylül darbesi oldu, falakadan geçme sırası bizim kuşağın siyasilerine geldi.

en çok acı çeken kuşak

türkiye sol hareketinin tarihinden bahsederken 1968'den daha geriye gittiğini hatırlıyoruz. ama solun

yaşadığı acılardan ve tecrübelerinden söz ederken her şey sanki birinci tip'le başlamış gibi bir yaklaşım oluyor. bunun bir sebebi herkesin tecrübeyi kendisiyle, yani kendi kökleriyle başlatma nankörlüğü. bir diğeri ise, sevinç teyzenin de parçası olduğu kuşağın daha sonraki kuşaklar kadar şikâyetlenmemesi. onların da ruhları ve bedenleri işkence altında tarumar edildi, sürekli takip edilip paranoya illetine düştüler, dışlandılar, işsiz kaldılar, üstelik de çok küçük bir topluluk oldukları için "eski solcu" olduklarında bile kendilerini kollayacak bir arkadaş çevreleri olmadı hiç. üstelik, kendilerinden sonra gelen kuşakların çektiklerinden de paylarına düşeni aldılar.

bütün solcu kuşaklar acı çekti, zaten memleketin düzenini yıkma niyetindeyseniz buna şaşırmamak gerekir. ama bunlara katlanırken her kuşağın bazı tesellileri vardı; 68'liler çok afili delikanlılardı, 78'liler o kadar kalabalıktılar ki, sırtlarını dayayabilecekleri çok arkadaşları oluyordu. düşe kalka bile olsa, bayraklarını neşeyle taşıyabildiler. ama sevinç teyze ve yoldaşları, çok çok azınlıkta oldukları bir toplumda, çok az insanın benimsediği, çok yasaklanmış, çok ayıplanan, el yakan, akıl alan bir şeyi, komünizmi, dik başlarını süsleyen ateşten bir taç gibi taşıdılar. bizlerin de, ağabeylerimizin de sözleri, başımıza geleceklerden haberdarmışız gibi kuruluyordu. ama onların bilinci de bunu kabullenerek şekillenmişti. yaşadıklarına hiç şaşırmadılar, oysa en zoru onlarınkiydi. bizden daha az yakındılar diye bunu görmemezlik edemeyiz.

sevinç teyzeyi ve başka yoldaşlarını tanıdığım için çok şanslıyım. onlar bize, kimse savunmasa bile doğru-

yu söylemenin mümkün ve gerekli olduğunu, eşitlik, özgürlük ve adalet aramanın tadını gösterdiler. sadece o da değil, sevinç teyze gibi kadınları görerek, bize öğretilenden başka türlü kadınlar olmanın mümkün olduğunu da fark ettik. sevinç teyze feminist değildi, yaşasaydı feminist olacağını sanmıyorum. ama ben bugün elimden geldiğince feminizmi ve komünizmi savunuyorsam bunu biraz da sevinç teyzeye, sevinç teyzelere borçluyum.

keşke şimdi yüzüne karşı, "sağol sevinç teyze," diyebilseydim. "sağolasın."

Su

Güneri CIVAOĞLU
Milliyet / 20.06.2004

Babalar Günü'nde... Nâzım Hikmet'in babasına yazdığı şiir şöyle:

"Baba!
Her yıl başında
Sana söyleyecek tek bir sözüm var:
'Seni ne kadar çok seversem
o kadar
çok olsun ömründen geçen yıllar...'
Baba
Babam, ağabeyim, kardeşim, arkadaşım;
Ne zulüm, ne ölüm, ne korku
başımı eğemez!
Yalnız senin elini öpmek için
eğilir başım.
Babam, ağabeyim, kardeşim, arkadaşım..."
1 Ocak 1932 / Nâzım Hikmet

Çerçevedeki şiir

Yukarıda yansıttığım şiirin, Nâzım'ın kendi yazı makinesinden çıkmış olarak imzalı fotokopisi, çalışma masamda. Öyküsünü anlatayım...

CNN Türk Genel Yayın Yönetmeni Ferhat Boratav ile Show TV ve ATV'de yıllarca beraber çalıştık. Şimdi kanallarımız ayrı.

Ancak, aynı binanın farklı katlarındayız.

Arada rastlaşır, ayaküstü laflarız.

Ortak konularımızdan biri babası Ahmet Müeyyed Boratav ile ilgili "son" anekdot olur.

Gözlem, söylem, tepki... Herhangi bir şey...

Müeyyed Bey hiç bozulmamış bir eski Marksist entelektüel.

Liberalleşmeye, Amerikanlaşmaya karşı "iğneleyen, kara mizah" reaksiyonları var. Bazen bunları oğulları Ferhat ve Ali'yle paylaşır. Birkaçını dinlerim.

Son kez Kanal D / CNN binası çıkışında karşılaştık. Ayaküstü konuşurken Müeyyed Bey'in hatırını sordum.

Ferhat, "Babalar Günü için ona hazırladığım hediyeyi göstereyim" dedi.

Yukarıdaki satırlarda yansıttığım Nâzım Hikmet'in el yazısıyla imzalı 1 Ocak 1932 tarihli yazılmış BABAMA şiirini, bir çerçeveye koydurtmuş, camlatmış...

Çerçeveyi adeta okşarcasına tutuyordu...

Gülümseyerek "Amerika'ya uçuyorum. Babalar Günü burada olmayacağım için hediyesini önceden hazırlattım" diye anlattı. Duygulandım.

Şiirin bir kopyasını da bana göndertti.

Mavi gözlü devin, yaşamı boyunca önünde eğildiği tek elin şiirini böyle yansıtabildim.

3'e 4 şair

Aziz Nesin "Her 3 Türk'ten 4'ü şairdir" derdi.

Babam da o 4 Türk'ten biriydi.

İşi bankacılıktı ama bazen alır kalemi eline dizeler döktürürdü.

Bunlardan bazıları "taşlamaydı".

Örneğin adı Sevgi olan, "sevgi simgesi ablam" için dizeleri şöyleydi:

"Yağmur yağsaydı / Çiçekler yeşerirdi / Sevgi tembel olmasaydı / Kahveyi pişirirdi".

Ve ablam dans eder gibi yürüyüşüyle, onun bol köpüklü sade kahvesini getirirdi.

Benim için bir şiir

3/4'ü olan ülkemizin "velud" şairi babam, benim için de "akrostiş" bir şiir (!) yazmıştı. Her mısranın ilk harfi yukarıdan aşağıya okunduğunda GÜNERİ oluyor.

Adım Güneri'nin açılmışı "günün eri" gibi "hayli hamasi" bir şiir... Şöyle:

"Gönlümde kökleşen iman
Üzerinde yaşadığım bu kutsal toprak, vatan
Nevmid olmadan daima artan
En sevinçli duygularımla her zaman
Refahına varlığına benliğim kalkan
İleri, ileri sevgili vatan"

Bu şiir babacığımın bana en güzel armağanıydı. El yazısıyla o dizeleri başucuma koymuş, o gece sık sık ışığı yakıp okumuştum.

Yastığı ıslatmıştım.

Daha önce de yazdığım gibi babacığım, şimdi evimizin bahçesinde Sait adını verdiğimiz "Selvi" ağacında yaşıyor. Babamın boyu biraz kısa olduğu için annem ona "Selvim" diye takılırdı. O da, annemi "Manolyam" diye severdi. Yanı başında da annemin adını taşıyan bir "Manolya" ağacı var... Az ötede ablam Sevgi'nin adını sürdüren "gül fidanı"...

Üçü de artık, "görünmezler dünyasında..."

Ama... Yunus'un dizeleriyle...

"Ölürse ten ölür / Canlar ölesi değil..."

Çocuğumuz olmadığı için Babalar Günü buruk geçer. Yeğenlerimin bazıları, yakınımdaki gençler, arkadaş çocukları, "Babalar Günü'mü" kutlarlar. Avunurum.

Çocuğum olsaydı adını "Su" koyardım. Kız ya da erkek fark etmez.

Adı "Su" olurdu.

Onu içmeye doyamazdım.

Kızlar hikâye anlatan adamları sever

Ayşe ARMAN
Hürriyet / 24.02.2002

Bana bir hikâye anlat, ama güzel anlat, şehvetle anlat, inanarak anlat, doğru olup olmaması önemli değil, ya da senin başından geçip geçmemesi, istersen uydur, yeter ki o anlattığın hikâye beni eğlendirsin, güldürsün, düşündürsün...

Bana nasıl para kazandığını anlatma mesela, sıkılırım.

Siyasi görüşlerini, memleket meselelerini, ideallerini ya da uğruna savaştığın değerleri...

Çok fazla gerçek be.

Üstelik gecenin bir yarısı şarap içerken...

Hiç çekilmez. Anlatma!

Ama bana olmayan paranla bir kadını nasıl etkilemeye çalıştığını anlat, yani illa da para sokuşturmak istiyorsan hikâyene, güvensizliklerini, korkularını, düştüğün aşk çukurlarını, bir kadın için nasıl rezil rüsva olduğunu, bütün erkeksi zaaflarını anlat.

Kendini, kendi kelimelerinle ne kadar küçültürsen, gözümde o kadar büyürsün.

Yalan bile olsa ben korkak bir erkeğim de. Yalan bile olsa hayatın anlamı aşk de.

Bana duymak istediklerimi söyle.

Bana güzel hikâyeler anlat.

Vazgeçemem o zaman senden.

Ama unutma, mutlaka aşk olmalı anlatacağın hikâyenin içinde, kadın olmalı, biraz sersemlik olmalı, artık

inanmadığımız, ama tuhaf bir şekilde özlemini duyduğumuz her şey olmalı...

*

Kızlar hikâye anlatan adamları sever.

Ve arkadaşlar ben buldum adamımı. Demek istiyorum ki hikâye anlatıcımı. O, bir arkadaşımın 80 yaşındaki babası...

"Bugün babamın doğum günü" demişti arkadaşım, damdan düşer gibi:

"Tanışmak ister misin, bir şarap alıp gidelim mi, evde yalnızdır şimdi?"

Doğum günleri hüzün demektir.

Benim için yani. Ve doğum günü çocuklarının yalnız olmaya hakkı yoktur. Hediye, onları o hüzünden çekip çıkarmaktır. Hediye, dinlemektir.

"Baban hikâye anlatmayı sever mi?" dedim.

"Bayılır" dedi. Elimde frambuazlı pasta, arkadaşımın peşine takıldım.

Ve biliyor musunuz, iyi ki onun 80 yaşındaki şahane babasıyla tanıştım. Öyle bir hikâye anlattı ki... Ben acayip sarsıldım.

İşte aşağıda arkadaşım ile babası arasında geçen bu konuşmayı, (daha doğrusu arkadaşımın babasının anlattığı hikâyeyi) okuyacaksınız.

Hayatınızı anlatmak için 5 dakikanız olsa...

Birileri size doğum gününüzde, hayatını anlatman için beş dakikan var, hadi başla dese... O küçücük zaman dilimine siz neleri sokardınız? Bakın arkadaşımın babası koskoca 80 yılını ve kendisi için önemli olan şeyleri beş dakikada nasıl anlattı...

Başladık mı?

Beş yaşındaydım.

İlkokul müdürünün kızına âşık oldum.

Sonra da ilk aşk dayağımı yedim.

Bir dakika, bir dakika, önce nasıl âşık olduğunu anlat baba...

O uzun hikâye ama bak, ilk aşk dayağımı şöyle yedim:

İbrahim vardı, mahalleden arkadaşım, dedi ki, Hatice'yi köprü altına götüreceğiz. Ne yapacağız ona orada dedim.

Öpeceğiz möpeceğiz dedi.

Ben öpeceğiz'i anladım da möpeceğiz'i anlamadım.

Götürdük. Ve Hatice'yi öptük.

Ama Hatice gitmeden annesine söylemesin mi nereye gideceğini?

Söylesin.

Eve döndüğümde baktım, ninem beni elinde maşayla bekliyor.

Aşk dayağı yer misin, yemez misin?

Yedim.

*

Sonra 20 ila 30 arasında tekrar âşık oldum.

İyi de 5'ten nerelere atladın baba...

Ee çünkü o arada kayda değer bir şey yok da ondan!

Söylüyorum, 0 ila 10 yaş arasındaki en önemli hadise Hatice.

10 ila 20 yaş arasında da okul-arkadaşlar-markadaşlar var.

Ama 20 ila 30 arası...

İşte o hikâye başka!

Ne olmuştu baba anlatsana...

9 numaralı hücreden 14 numaralı hücreye naklettiler beni.

O ne demek?

Hapisteydim demek.

Haa o dava...

Evet. Arkadaşlarımın ismini vermediğim için iki ay işkence gördüm 9 numaralı hücrede...

Eeee?

Sonra dönemin siyasi şube müdürü dedi ki...

Alın bunu, 14'e götürün, ölecek yoksa burada.

Ne fark vardı iki hücre arasında?

14'ün bir tane camı vardı...

Pencere yani?

Evet.

Diğeri tabuttu.

Işığı filan mı görmekti hadise, tabii gün ışığını görünce kendini içeride daha iyi hissettin?

Yok canım ne alakası var o pencerenin tam karşısında da bir tekstil atölyesi vardı.

Ben anlamıyorum.

Anlayacaksın oğlum...

Şehnaz o tekstil atölyesinde çalışıyordu.

Cam üzerinden aşk yaşadık biz. Tam bir yıl boyunca.

Ve küçük pencere benim kurtuluşum oldu.

Aşk yeniden ruhuma girmişti.

*

Baba inanılır gibi değil...

Yargılanıyorsun, içeri giriyorsun, dışarı çıkıyorsun, bir dolu önemli işe imza atıyorsun...

Tabii ve hâlâ Şehnaz'ı anlatıyorum değil mi?

Öyle oğlum, öyle...

Çok güzel bir aşk yaşadık, çıktıktan sonra da...

*

40 ile 50 arasını geçelim.

Neden baba?

Annenle evliydim de ondan...

Yorum yapmak doğru olmaz.

Yakışık almaz. Ama şunu bil, 80'ine gelince işkence bile önemsiz kalıyor.

Ama 60 ile 70 arasında bir önemli hadise daha var.

Bu sefer de sen cezaevindeydin.

Oğluma bunu yapamazlar diye, belime bomba bağlayıp meclise gidecektim.

Baba sen yine yolda biriyle karşılaşır aşk yaşardın!

Oğlum, kıymetini bileceksin aşkların.

Benim yaşıma gelince önemli olan, kalbin nerede kıpırdamış, kime âşık olmuşsun, kimden ayrılmışsın... Sadece bunlar oluyor.

Ve hayatın anlamını ancak bu yaşta anlıyorsun.

Aşk, oğlum aşk...

Gerisi palavra.

Doktorluk: Bir Ömür Boyu

Ferhat BORATAV
Mayıs 2006

Pertevniyal'i bitirdiğinde doktor olmak mı istiyordun, yoksa mühendis mi?

Ben aslında mühendis olmak istiyordum. İmtihanla alıyorlardı teknik üniversiteye. Ben de imtihana girdim. Fakat tam o sırada İkinci Dünya Harbi başlamıştı ve buradan Avrupa'ya öğrenim için giden öğrenciler İkinci Dünya Savaşı nedeniyle Türkiye'ye döndüler. O zamanlar, mesela teknik üniversiteye beş yüz kişi alıyorlar her yıl. Ben de imtihana girdim. Seksen üçüncü olmuşum imtihanda. Fakat seksene kadar olanları almışlar, gerisini almamışlar. Avrupa'dan gelenlere yer vermek için. Onun üzerine tıbbiyeye girdim.

Peki bir tek teknik üniversitede mi imtihan vardı?

Evet, bir orada imtihan vardı. Diğer fakültelerde imtihan yoktu. Kimya mühendisliğine yazıldım. Fakat kimya mühendisliği bir binada değildi. Bir kısmı Saraçhane'de, bir kısmı Sultanahmet'teydi. Oradan oraya koşuşturacaktım. Bir de imtihan olmadığı için her isteyeni kabul ediyorlar. "Ya yer bulamazsam" diye de düşündüm ve tıbbiyeye yazıldım.

O zaman neredeydi yeri?

Beyazıt'taydı. Derslere, daha doğrusu klinik çalışmalara kış aylarında çok devam etmezdim. Çünkü kışın gideriz hastaneye, bir hastanın başında on kişi. Elini bile değdiremezsin. Ben de kış aylarında değil, yazın giderdim. Yazın herkes tatile gider. Ben her gün öğleden önce giderdim hastaneye. Orada bilgili asistanlar vardı, onların yanında çalışırdım. Hem yardım ederdim hem de pratik yapmış olurdum. O sayede pratik konularda pek çok bilgim oldu.

Tıp fakültesinde kimler hocaydı? Hocalarınız kimlerdi?

Tam hatırlamıyorum, çeşitli hocalar vardı. O sırada, İkinci Dünya Savaşı nedeniyle katliamdan kaçan Yahudiler, bu katliama karşı çıkan Schwartz, Frank gibi birçok kıymetli Alman hoca Türkiye'ye geldi. Frank, Nissen, gibi ünlü klinik hocalarımızın yanında, bunların önemli bir bölümü temel bilimler hocalarıydı. Mikrobiyoloji'de Braun'un, Biyokimya'da Haurowitz'in temel bilim derslerinde, laboratuvar çalışmalarına büyük önem verilirdi. "Pratik" denirdi bu derslere. Ben lisede Almanca eğitimi gördüğüm için daha şanslıydım. Dersler sırasında simültane tercüme yapılırdı. Almanca bilmeyenler bu değerli hocalarımızdan daha az yararlanmışlardır.

O günlerde fakültenin kütüphanesini de Alman uzmanlar elden geçiriyordu. Temel bilim dersleri Beyazıt'taki Merkez Bina'daydı, Klinikler ise Bakırköy, Haseki, Cerrahpaşa, Guraba'da dağılmış durumdaydı. Semtler arasında mekik dokumak zorundaydık.

O zaman Türkiye'de tek bir tıp fakültesi mi vardı?

Evet. Ankara Tıp Fakültesi, ikinci Tıp Fakültesi olarak 1946'da kuruldu. Benim tıbbiyeye başladığım sırada birinci sınıfa her isteyen kaydolurdu. Birinci sınıf kalabalıktı, belki iki bin kişi vardı. Fakat birinci sınıfın sonunda genel bir imtihan yaparlardı, bayağı zor bir imtihandı. O imtihanı kazananlar ikinci sınıfa geçerdi. Ben kazandım o imtihanı, ikinci sınıfa geçtim.

O sırada bir arkadaşım vardı. Ekonomik durumu da pek iyi değildi. Derslerim iyi olduğu için bana rica etti. Maliye'ye memur alıyorlar imtihanla. Bana dedi ki, "Beraber girelim sen bana yardım edersin." Girdik imtihana. Benim niyetim yoktu maliye memuru olmaya. Ama bir gün bir baktım, iki tane maliye memuru geldi eve, meğer birincilikle kazanmışım imtihanı.

Onun üzerine... Bizim dersler de biraz seyrekti. "Gideyim. Biraz para kazanayım" dedim. Bölüm şeflerinden biri bir yardımcı istiyordu. Niyazi Bey. Müdür Bey de, benim sınav sonucum iyi olduğu için, onun yanına yardımcı olarak verdi beni. Niyazi Bey'le ofisine gidiyoruz, giderken ben anlatıyorum. "Niyazi Bey ben tıbbiyeye gidiyorum, muntazam işe devam edemem, sana yardımcı olamam..." Hiç sesini çıkartmadı. Gittik çalıştığı yere. O seyrüsefere bakıyordu. Ben yanında sessizce oturuyorum...

"Seyrüsefer"den kasıt nedir?

Otobüslerin, arabaların vergileri. Ben yanında otururdum. Ara sıra bakar bana derdi ki "Hadi oğlum dersine git." Biliyor ki benden hayır gelmeyecek. Ben gidiyorum geliyorum filan. Bir gün baktım masanın bir kö-

şesinde yığınla evrak var. Niyazi Bey ikide bir o yığını elliyor, bir of çekiyor, yerine koyuyor. Bir gün "Ne bunlar?" dedim. "Burada altı aylık iş var, bir türlü yapamadım," dedi.

Sonra bir bayram günü, "Niyazi Bey ver şunları bana bir gözden geçireyim," dedim. Aldım, eve getirdim. Can'ı (Boratav) ve İsmet'i (Selimoğlu) çağırdım. Üç gün çalıştık, o yığını temizledik. Götürdüm koydum masasına. Niyazi Bey yine oflayıp pufluyor. "Niyazi Bey niye ofluyorsunuz, biz onların hepsini yaptık," dedim. Alıp baktı. Niyazi Bey bütün işleri yaptığımızı görünce şaşırdı. Beni artık çok seviyordu. Ben her gün bir iki saat onun ufak tefek işlerini yapıyordum, o da "Hadi oğlum mektebine git mektebine..." diyerek beni derslerime yolluyordu. O şekilde hem Tıbbiye'ye gittim hem de iki sene Maliye'de çalıştım.

Üniversite yıllarınızda okul dışında ne yapardınız? Sinema, konser, tiyatro? Okul dışında nasıl vakit geçirirdiniz?

O sıralarda bir alaturka - alafranga çatışması var. Biz heves ettik alafranga müziğini öğrenmeye, dinlemeye. Okul arkadaşım Cezmi'nin (Ulucan) evine giderdik, alafranga plakları dinlerdik. Sonra konserler olurdu, fakat pahalı olduğu için ikinci balkonda izlerdik ancak.

Nerede olurdu?

Tepebaşı'nda. Eski Tiyatro'da. Ondan sonra öyle bir alafrangaya büyük bir düşkünlüğümüz oldu. Hatta ıslık çalardık. Mesela ben hâlâ Beşinci Senfoni'yi ıslıkla çalabilirim. Sen çalabilir misin?

Ama alafranga dediğin klasik müzik. Mesela caz değil...

Değil, bu konserler klasik müzik olurdu. Ama geceleri gittiğimiz restoranlar, meyhaneler vardı. Oralarda Latin müziği de çalardı. Dans ederdik. Rumba, Ça-ça, Tango, hepsini bilirdik. Caz da dinlerdik, ama evlerde. Mihri'nin (Belli) Amerika'dan getirdiği taş plaklar vardı. Mihri, Amerika'yı bir baştan öbür başa gezmiş. Ezilen insanların müziği olduğu için cazı çok sevmiş. Türkiye'ye dönerken de birçok plak getirmiş. Onun caz plaklarını da dinlerdik.

Yazları ne yapardınız?

Yazın denize girerdik, Anadolu'nun çeşitli bölgelerine giderdik. Mesela bir keresinde Kaz Dağları'nın tepesinde iki hafta gezmiştik. Orada çok soğuk suyu olan dağ gölleri vardı. Hâlâ duruyor o soğuk göller. Gittiğimiz köylerde köylüler bize çevirme yapardı. Çok gezerdik. İstanbul'da da kır gezileri yapardık. Denize giderdik. Boğaziçi'nde oturan arkadaşlarımız vardı. Evlerinin önünde kayıkla dolaşırdık. Adalara giderdik. En çok da Burgaz Adası'na. Kalpazankaya'yı çok severdik.

Üniversite dört yıl mıydı sizin zamanınızda?

Altı yıldı. Üniversitede ilk sene öyle geçti. Ben bütün hayatımda hiç ikmale kalmadım. Bir dersten bile ikmal imtihanına girmedim. Can'ın bir-iki kere oldu. Çünkü hocalar çok zorlardı bizi. Hiç unutmam, mezun olurken bir çocuk stajı vardı. Hocamız çok aksiydi. Ço-

cuk hastalıkları stajını on beş gün olarak belirlemişlerdi. Oysa mesela dahiliye iki aydı. Hocamız, "On beş günde çocuk stajı olmaz," derdi, herkesi sınıfta bırakırdı. Ben de o sırada askerlik meselesi var, başım dertte, evime bile gidemiyordum. Kalkıp gidiyordum çocuk stajına, ama çalışmadan gidiyordum. Hoca stajın sonunda sınava girmeye cesaret eden talebeleri sıraya dizerdi, asistanları da diğer tarafa dizerdi. Zor bir soru düşünür, herkese sırayla sorardı. Bilemezdi kimse. Bağırır çağırır söylenir, "Sizi doktor yapanın da!" diye.

Çalışmamışım zaten, ümitsizim, ama ben de sıraya girdim. Bir soru sordu, ishal olana ne ilaç verilir diye. Biri dedi ki "Laudunum verilir." "Peki kaç damla verirsiniz Laudunum?" Herkese soruyor. Kimi üç diyor, kimi beş diyor, kimi sekiz diyor. Bana gelince sıra, "Ben hiç vermeyiz," dedim. Beni geçti. Ötekilere yine sırayla başka sorular da sordu. Sonra bana döndü, "Senin ismin ne evladım?" dedi. Söyledim. "Niye hiç verilmez," dedi. Dedim ki "Laudunum'un içinde Opyum var. Afyon, bir yaşından ufak çocuklara verilmez, onun için," dedim. "Tamam," dedi. Ertesi gün imtihan var, herkesi bırakıyor. Çocuklar pastalar getirmişler, hediyeler getirmişler tavlamak için hocayı.

O yine sıraya dizmiş herkesi, gene böyle soru soruyor. "Bir ufak çocuk var. O çocuk menenjitli," dedi "belinden su alınıp ilaç verilecek. Kim yapacak içinizden?" Bizim arkadaşlar damara iğne yapmasını bile bilmiyorlar. Ama ben yaz çalışmalarında öğrenmiştim iğne yapmayı. "Ben yaparım," dedim. Zaten çocuğun belkemikleri kolaydır. İğneyi soktum, ilacı verdim. Bundan sonra dedi ki "Verin bana Müeyyet'in kâğıdını." Benim kâğıdıma pekiyi yazdı, verdi.

İmtihandan sonra kâğıdı alıp yürümeye başladım. Arkamdan başasistan koştu. "Hoca seni asistan almak istiyor yanına," dedi. Ben de "Hocanız mübarek olsun, boyuna azar işitmeye niyetim yok, istemem," dedim çıktım.

Herhalde Laudunum artık hiç kullanılmıyordur. O zamanlar tedavi için kullandığınız temel ilaçlar, maddeler nelerdi?

Biz tıbbiyede okurken daha antibiyotikler bulunmamıştı, yoktu.

Bulunmamış mıydı, Türkiye'ye mi gelmemişti?

Hiç bulunmamıştı. Üçüncü sınıftayken Sadi Irmak bizim fizyoloji hocamızdı. Bir gün eline ilk kez antibiyotik geçmiş, getirdi derse. Dedi ki, "Bundan sonra bütün hastalıklar ortadan kalkacak." Kalkmadı tabii.

Biz doktorluk yaparken, Zeytinburnu'na tayin edildiğim zaman bu antibiyotikler zor bulunuyordu. Mesela biz eskiden tüberkülozları kür tedavisi yapardık. İlaç yoktu. Hastaneye sıraya girerler, hastaneye yatarlar, günde üç dört saat açık havada yatar, istirahat ederler. Uludağ'da da vardı sanatoryum İstanbul'da da. Bu bir tartışma konusuydu. Tıbbiye'de iç hastalıkları hocası olan ve Verem Savaş'ın kurucusu Tevfik Sağlam "Dağ sanatoryumu mu iyi, deniz sanatoryumu mu?" diye bizim aramızda tartışma yaptırırdı. İlaç yoktu. Antibiyotikler çok sonra yaygın olarak kullanılmaya başlandı.

Peki teşhis için röntgen var mıydı?

Röntgen vardı. Ama o da ayrı bir hikâye. Radyoskopi vardı, yani aynada bakmak. İlk başladığım zamanlar film çekimi yoktu. Mikrofilm makinesi ise 70'lerde geldi. Şimdi birçok kimse röntgen cihazının yanından geçmeye korkar. Oysa o zamanlar, radyasyonun az miktarının zarar verip vermeyeceği de bir tartışma konusudur. Örneğin, en güçlü radyasyonun bulunduğu yer kozmik şualar. Ama güneşten gelen şualar atmosferde etkisini kaybettiği için dokunmuyor insanlara. Diğer yandan, mesela dağa gidiyor herkes temiz hava için, dağda kozmik şua daha çok. Daha az filtre oluyor, ama faydalı da. Demek ki az miktarda şua zarar vermiyor. Zaten o radyasyon zarar veriyor olsaydı, en büyük zararı mantıken benim görmem gerekirdi. 50 yılım radyoskopi cihazının başında geçti.

Ben radyoskopi kullanırken önlük de giymezdim. O zamanlar ağır, insanın belini ağrıtan önlükler giyilirdi. Ben radyoskopi ile muayene yaparken yalnız elimle hastayı yönlendirdiğim için, elime bir kurşun eldiven takardım. Onun dışında önlük bile takmazdım. Radyoskopi cihazının camı kurşunludur, şuayı geçirmez.

Radyoskopi muayenesinde mesela rekorlar kitabına bile girebilirim. Bir ara Bakırköy'de çalışırken veremden çok ölen olduğunu görmüştüm. Dedim ki, "Şu Bakırköy'deki akıl hastalarını bir muayeneden geçireyim." Gittim üç bin tane akıl hastası... Çekinmiyorum. Hastalar doktorlara karşı sakatlık yapmazlar, çekinirler doktordan. Radyoskopiyle üç bin tane akıl hastasını tarama yaptım. Hakikaten de yüz tane veremli çıktı içlerinde. Bunlar sağlamlarla bir arada yaşıyordu, onlara ayrı koğuş yaptık. Tecrit etme imkânımız oldu. Beş yıl ara ile iki kere tarama yaptık. İkincisinde mikrofilmle yaptık.

İlk muayenede yüzde üç civarında bulmuştuk veremli, ikincisinde yüzde bire düştü. Sanıyorum hastaları ayırmamız da önemli bir faktör oldu bu düşüşte. Akıl hastanesinde bir adli koğuş da vardı, orada suçlu hastalar da yatardı. Onlara ayrı bir oda yoktu. Orada problem oldu veremli hastaları nereye yatıracağımız.

İlaçlar konusuna geri dönersek... Anlaşılan o yıllarda afyon, kodein gibi daha çok bitkilerden yapılma ilaçlar ve kimyasal maddeler var. Peki penisilin ne zaman kullanılmaya başlandı?

Ben askere alındığım zaman, yani 1950'de penisilin çıkmıştı. Ama zor bulunurdu, öyle her zaman, her aradığında bulamazdın. Ayrıca, penisilin o zamanlar üç saatte bir yapılırdı. Günde bir iğne gibi değildi.

Etkisi kısa olduğu için mi?

Depo şekli yoktu. O nedenle kısa aralıklarla yapılması gerekirdi. Penisilinin kullanımı tehlikeliydi. Penisilin alerjisinin test edilmesi gerekirdi. O test de düzgün bir şekilde yapılmazdı her zaman. Halbuki test etmezsen penisilin öldürür. Alerji sorunu az olan antibiyotikler çok sonraları kullanılmaya başlandı.

İlk doktorluk yapmaya başladığında diğer ilaçları kendiniz mi hazırlardınız?

Eczanede çeşit çeşit tozlar, sular vardı. Bunlar hammadde idi aslında. Bizim tıbbiyede bir hocamız vardı, pratik tababet diye bir ders görmüştük. Yani çeşitli

tozlardan nasıl ilaç yapılır diye öğrenmiştik. Şimdi yok o ders. O ders notlarımıza göre, eczanedeki tozlardan çeşitli ilaçlar yapardım, merhemler yapardım, hastalara uygulardım.

Ne gibi şeyler?

Öksürük ilacı, ateş düşürücü, yara merhemleri filan.

Kinin var mıydı?

Vardı. Bir ara kinin kıtlığı da oldu, ateblin diye bir ilaç vardı, kinin bulamazsak onu kullanıyorduk. Bir yüzbaşının kızı vardı, astımı vardı. Ben çeşitli tozlardan bir şurup yaptım.

Siz reçete yazdığınız zaman, eczacıya verilmek üzere, reçeteye ilaç ismi değil ne yazıyordunuz?

İlaçta kullanılacak maddeleri, terkibi yazıyorduk. Eczanelerin arkasında ilaç yapılan bölümler vardı, orada eczacı ilacı hazırlıyordu. Şimdi böyle şeyler yok tabii.

Pratik tababet dersinde de bunu mu öğreniyordunuz?

Evet. Bir tane hocamız vardı, ismini unuttum. Farmakodinami hocamız... Akil Muhtar Özden olabilir. O anlatıyordu, ben de not tutmuştum. O notlardan yararlanıp ecza deposundaki maddelerden askerlere ilaç yapıyordum. Bulabildiğim kadarıyla tabii.

O zamanlar Türkiye'de ilaç fabrikası var mıydı?

Vardı, ama azdı. Bir de dışarıdan gelirdi ilaçlar. Çoğu böyle tertip ilaçlar kullanılırdı.

Resmen doktorluğa ne zaman başladın?

Doktorluğa resmen değil de ilk olarak gayrı resmi başladım. 1944'te tevkif olduk. İleri Gençlik Birliği Derneği nedeniyle. Emniyette dokuz aya yakın süre ardından da bir yıldan fazla hapishane, sonra tahliye olduk. Ama bir de sürgün var o zamanlar. Dokuz ay sürgün cezam vardı. Kozan'a yolladılar. Ne yapacağım dokuz ay?

Kozan'da bir devlet hastanesi var, oranın başhekimi operatör, İstanbul'dan da ortak tanıdıklarımız çıktı. Pertev Ağabeyin yakın arkadaşı Halet Çambel o doktoru tanıyordu. Ve bana bir mektup yazıp vermişti. Ben de cebimde o mektup trene binip Kozan'a gitmiştim.

Neyse ertesi gün hemen hastaneye gittim. Hastane başhekimine çıktım. Galip Urak Bey. Çok iyi bir doktor. Fakat tek başına. Ameliyat yapması da zor tek başına. Benim gelişime sevindi. "Bana yardımcı olursun" dedi. Sonra her gün mesai yapar gibi hastaneye gitmeye başladım. Galip Bey'le ameliyatlara giriyordum, çalışıyordum.

Hatta bazen Galip Bey şehir dışına giderdi. Kocaman hastanede bir ben, bir de bir sıtma doktoru vardı. Sıtma doktoru sorumlu idi, ama pek hastalıklardan anlamazdı. Gelene gidene, acil vakalara ben bakardım. Doğumları hemşirelerle birlikte biz yaptırırdık. Bayağı bir doktorluk yaptım Kozan'da. Ama resmen değil. Zaten daha mezun da olmamıştım.

Sen Kasımpaşa'da ilk muayenehaneni açtığın zaman Musevi bir doktor vardı galiba orada. Başka doktor var mıydı? Nasıl başladın muayenehanede çalışmaya?

Başka doktor yoktu. O zamanlar zaten doktor kolay bulunmazdı. Başlangıç için, tabip odasına kaydolurduk. Bir de hükümet tabipliğine. Gerekli numaraları yazarlardı. Biz de doktorluğa başlardık. Hastaları tanımak, sürekli takip edebileceğin evine yakın bir yerde olmak önemli. O nedenle muayenehaneler de önemliydi. Hasta her zaman hastaneye gelmez, zaten gelemez de. Mesafe uzak, hastanede hastaya bakmak için zaman az. Şimdi hastaları tedavide başarı elde etmekte önemli olan hastanın ilacı muntazam kullanması. Çok zaman hasta ilaca başlar, mesela tüberkülozlu bir hasta, biraz kendini iyi hissedince ilacı bırakır. Ondan sonra bir rezistans teşekkül eder. İlaçları gayrı muntazam kullanırsan basilde ilaca karşı direnç oluşur. Bu bakımdan hastaların ilaçlarına muntazam devamı önemli. Bunun için de evine yakın yerde her zaman ulaşabileceği doktor bulunması, takip edilmesi lazım.

Üniversiteye geri dönelim. Sen tıpta hangi branşta olmak istiyordun?

Sürgün bitti. Geri döndük, imtihanlara girdik. En sonunda bitirdik okulu. Tahkikatlar sürüyor, ama o aralar her nasılsa serbestim. İhtisas yapmak istiyorum. Fakat bu başıma gelenler dolayısıyla hiç kimse almak istemiyor. Dayım, Mazhar Osman'ın arkadaşıydı. Söylemiş Mazhar Osman'a, Mazhar Osman "Gelsin ben öyle şeylere aldırmam" demiş. Psikiyatriye öylece girdim.

Kimler vardı senin gibi asistanları arasında?

Benim hatırladığım Vediha vardı. Biz aynı sınıftandık, ama başımdan geçenler nedeniyle o benden önce mezun olmuş ve benden evvel oraya girmişti. Benim şefim durumunda idi. Bir de Kemal vardı.

Ayhan Songar?

Ayhan Songar daha sonradan geldi. Mazhar Osman beni severdi, hep yanındaydım. Diğer asistanların çoğunluğu Mazhar Osman'ın emekliliği yaklaştığı için daha çok İhsan Şükrü Aksel'in yanında olurlardı. Ben Mazhar Osman'ı bırakmazdım emekliliği yaklaşmış bulunmasına rağmen. Mazhar Osman benim geçmişimi bile bile beni yanına almıştı.

Sen asistanlık yaparken Bakırköy'de kaç hasta vardı?

Ben üst katta kadınların olduğu yerde asistanlık yapıyordum. Koğuşta kırk elli hastamız vardı.

Hastanenin tümü ne kadardı?

Biz üniversite bölümündeydik, ama hastanenin tümünde üç bin kadar hasta vardı.

Yaşam koşulları nasıldı?

O zamanlar Bakırköy Akıl Hastanesi'nde durum iyice bozuktu. Bizim serviste durum nispeten iyiydi. Öteki servislerde kışın ortada bir soba vardı. Sobanın etrafına

bir çit koymuşlar. Hastalar sobaya değip yanmasın diye. Fakat soba az yanar, hava soğuk. Hastalar hep o çitin içinde ısınmaya çalışırlardı. Bir de alt koğuş vardı, orada yarı çıplak hastalar bulunurdu. Durum çok kötüydü. Sonra, ama yıllar sonra bir başhekim geldi. Biraz düzeltmiş orayı. Sonra Sağlık Bakanı da oldu.

Yıldırım Aktuna mı?

Evet. Biraz düzeltmiş. Kalorifer yaptırmış. Öyle duyduk.

Şimdi psikiyatrik hastalarda, depresyonda, şizofrenide filan pek çok ilaç kullanılıyor. O zaman nasıldı tedavisi?

Pek ilaç filan yoktu.

Ne yapılırdı?

Tedavi etmek için şok yapılırdı. Elektroşok. Bu elektroşok acayip bir şey. Onun çalışma sistemi aslında şundan ibaret. Epilepsi geçirenlerde şizofreni olmuyormuş diye bir hipotez var. Bu hipoteze dayanarak suni epilepsi yapılıyor. Kafatasının temporal bölümünden elektrik verilirdi. O elektrikle bir epilepsi meydana getirilirdi. Bu epilepsinin dozu değişiyordu herkes için. Biz o nedenle elektroşoka düşük dereceden başlardık, hangi derecede epilepsi oluyorsa hastanın yanındaki kâğıtlara ya da tabelaya kaydederdik.

Bu elektroşok şimdi de uygulanır, ama özel hastalara ve üç dört tane asistan ve profesörün nezaretiyle. Ben

elektroşok yapmaya gittiğim zaman koğuştaki tüm hastaları dizerdim, tekerlekli masayla herkese teker teker şok verirdim.

Sen elektroşok için şöyle bir şey diyordun, "Bir kucak dolusu tuğlayı havaya atıyorsun, düştüğünde ya duvar olur ya öyle kalır." Başka ne yapılırdı tedavi olarak? Sakinleştirici ilaç verilir miydi?

Vardı sakinleştirici ilaç. Ama onları çok fazla kullanmazdık. Şimdi, elektroşok yerine sakinleştirici ilaçlar kullanıyorlar.

Ömür boyu orada kalanlar var mıydı, Bakırköy'de?

Bakırköy'ün bir üst kısımları vardı, bir de depo kısımları. O depo kısımlarında kalanlar ömür boyu kalacaklardı. Biz üniversite bölümünde asistandık. Kendi bölümümüzde nöbet beklerdik. Bir de hastanenin genel nöbetine katıldığımız olurdu, yirmi günde bir, ayda bir. Ben o nöbete gittiğim zamanlar kış aylarında geceleri bir odada uyurdum. Sabahleyin bir de bakıyorum, bir sürü hemşire, hastabakıcı ellerinde defterler. "Ne bunlar?" diyorum. Gece ölen hastaların dosyaları. "Hastalar ölmüş, niye haber vermiyorsunuz?" Diyorlar ki "Diğer doktorlar kızıyor." Dedim ki, "Ben nöbetçi olduğum zaman bana haber vereceksiniz."

O hastabakıcılar, hemşireler kimin öleceğini, kimin ölmeyeceğini bilmiyorlar tabii. Ama bana gelirlerdi, ben de bütün gece dolaşırdım ortalığı. Hem de çok ilginç vakalarla karşılaşırdım. Bir keresinde bir hemşire geldi. "Cüzam koğuşunda bir hasta var, ağrısı varmış karnında.

Kıvranıyor. Bir ilaç yazsanız" dedi. "Görmeden nasıl yazacağım?" dedim. "Ama doktorlar görmeden yazıyor ilaçları" dedi. Ben gittim cüzamlılar koğuşuna. Bir elbise giydirdiler, elime eldiven verdiler. Hastayı okşadım, hastanın gözünden yaşlar geliyor. Böbrek krizi herhalde. Kimse gitmemiş oraya.

Sonradan Türkan Saylan Hanım ile ilişki kurduk, cilt hastalıkları uzmanı. O geldi Bakırköy'e. Birlikte gittik cüzamlıların koğuşuna. Hepsinin yanağını okşadı. Çünkü cüzam öyle kolay kolay bulaşan bir hastalık değil, bunları anlattı. Hatta "Unkapanı'nda bir klinik kuralım" dedik. Hastanede yatmayan cüzamlıların ayakta tedavisi için. Böyle bir proje de yapıldı. Ama uygulanmadı.

Bakırköy'de cüzamlılar da mı vardı? Akıl hastası olup da cüzamlı olduğu için mi, yoksa cüzamlıları da Bakırköy'e mi yatırırlardı?

Cüzamlıların koğuşu vardı. Bakırköy'de bir problem daha vardı. Yıllar sonra Türkan Hanımla onu da konuşmuştuk. Suç işleyen akıl hastaları... Onlar da ayrı bir koğuşta kalırlardı. Onlar içinde tüberküloz olan da var, cüzamlı da, başka başka hastalıklılar da... Tarama yaptığım dönemlerde, oradaki tüberkülozluları ayrı bir yere koyamıyordum. Çünkü orası Adli Koğuş. Türkan Hanım ile bu hastaları Tekirdağ'a nakledebilir miyiz diye konuşmuştuk.

Peki, Mazhar Osman'la orada çalışırken ne yapardınız? Yeni ilaçlar mı denerdiniz, yeni yöntemler mi denerdiniz? Neydi oradaki çalışmanın esası?

Mazhar Osman viziteye çıktığı zaman bütün hastalar iki sıraya dizilir, saygıyla dinlerlerdi. Akıl hastası olmalarına rağmen doktorlara bir saygıları vardı.

Mazhar Osman'ın önemi nereden geliyor? Türkiye'de tıp deyince niye adı o kadar anılan insanlardan birisi?

Mazhar Osman'ın döneminden evvel bu akıl hastalarını karşı tarafta bir yere atarlarmış, hepsi bir arada. Hatta yemeklerini bile kapıların altından verirlermiş. Oranın adı da Üsküdar Toptaşı Tımarhanesi'ydi. Neyse, böyle iptidai bir davranış varmış. İlk defa Mazhar Osman bir klinik kurma projesini yapmış. Ona rağmen Mazhar Osman'ın kurduğu hastane üniversite kliniğinin dışında o kadar da modern değildi.

Sizin orada bir de lobotomi hikâyeniz vardı...

Evet. Bir dergide okuduk. Beynin frontal lobu, bir de arka lobları var. Dergide bu ajitasyon, frontal ön lobtan geliyor diye yazıyordu. Ve bir Avrupalı, bu ön lobla arka lobun arasını bir makineyle delip irtibatı kesiyor. Biz de hocaya söyledik bu yöntemi. Bir de Almanya'da eğitim görmüş bir operatöre önerdik. Birkaç hastaya bu lobotomi yapıldı. Bu hastalar daha evvel bağırıp çağıran hastalardı. Bu lobotomi yapıldıktan sonra hoca geldi servise viziteye. Bu ajite hastalar pencere kenarına çıkmışlar, kuş gibi tünemişler, hiçbir hareket yapmıyorlar. Mazhar Osman "Bunları kuşa, maymuna çevirmişsiniz" dedi. "Bir daha yaptırmayın bu ameliyatı" dedi.

Bu, onun da bilmediği bir yöntemdi herhalde...

Bağırıyor, çağırıyor, ama ne de olsa bir insan. Ameliyattan sonra başka bir şey olup dönüyor. Bir kuşa dönüyor, pencere kenarına tünüyor. İnsanlık özelliklerini kaybediyor. Bu operasyon durdurulunca operatör doktor da biraz bozuldu. Mazhar Osman'a küstü.

Sen psikiyatride kalsaydın. Bu işi severek yapıyordun.

Ben psikiyatriyi bıraktığıma bir bakıma memnun oldum. Yani pek severek yapmıyordum. Çok acı olaylarla karşılaştım orada.

Derken günün birinde seni alıp askere götürdüler...

Mazhar Osman izindeyken bir gün iki sivil polis geldi. Onların gelmesinin nedenlerinden biri de benim emniyet tecrübelerim oldu herhalde. Hastanede nöbetçi olduğum zaman emniyetten getirilen kimseler olurdu, "Sinir krizi geçirdiği için getirdik" diyorlardı. Ben onları soyardım, vücutlarında bir şey var mı diye bakmak için, ayaklarına da özellikle bakardım. Falaka izini iyi bildiğim için. Gelen polisler dedi ki, "Sen yeni icatlar çıkarıyorsun, başkaları hiç böyle yapmıyorlar." Ben de "Sen böyle bir şey yaptın demiyorum, gördüklerimi kayda geçiriyorum" derdim.

Biraz da bunların etkisi olsa gerek, Mazhar Osman'ın bulunmadığı bir sırada iki polis geldi. Dediler ki "Sizi askerlik için arıyoruz. Biz soracağız, soruşturma yapacağız, sizi evden ararız". Bir süre sonra bir baktım eve iki polis geldi. "Askerlik için çağrı var" dediler. Halbuki o dönemde askerliğini yapmayıp da asistanlık ya-

pan birçok kişi vardı. "Ne oluyor?" demeye kalmadı, bütün Anadolu'yu şehir şehir dolaştık, sonunda kendimi Sürgün Alayı'nda buldum.

Nerede?

Askerliğimi Zara'da Sürgün Alayı'nda er olarak yaptım. 50 yıldan fazla oldu. Bir yüzbaşı vardı benden küçük. Çavuşlara dedi ki, "Arkadaşa uygun bir yer bulun." Koğuşta 10 kişi, bana köşeyi verdiler. En uygun yer işte o köşeymiş.

Yüzbaşı doktor mu?

Evet. Sonra bir süre sonra o ayrıldı, ben tek doktor kaldım. Bütün iş benim üzerime kaldı. Bir ecza dolabı vardı, dolapta çeşitli tozlar, sıvılar. Kimisinin üzerindeki etiket bile okunmuyordu. İlaçlar yapıyordum, işte antibiyotikler de yeni çıkmıştı o zaman. Ama Zara'da pek de bulunmazdı. Ya da "ara sıra gelirdi" demek daha doğru.

Yıl kaç?

48'de bitirdim tıbbiyeyi. 1949 sonu ya da 1950 başı. Yani İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra.

Peki orada yaşadığınız sağlık sorunları neydi? Sen doktor olarak neyle uğraşırdın?

Her şeyle uğraşırdım. Hatta ben de şaşıyorum nasıl yapardım bunları diye. Mesela muayene ederim, ciğerinde bir madde, yani su var. İğneyi sokardım, ilaç ve-

rirdim filan. Her şeyi yapardım. Sünnet bile yapardım. Mesela doğudan gelen askerler var, sünnetsiz. "Sizi göndereyim hastaneye" derdim. "Doktor bey, aman sen yap" derlerdi, ben yapardım sünneti.

Yakında devlet hastanesi mi vardı Zara'da?

Hastane, ama yirmi yataklı. Eksi yirmi derecede, askerleri talime çıkarırlardı. Ayaklarında birtakım yerli malı ayakkabılar. Çoğunun tırnakları donar, ben onları çıkarırdım. Kulakları donar, onları keserim. 1950'de biz NATO'ya girdik. Derken birdenbire değişti hava. Yeni ayakkabılar girdi. İngiltere'den gelen ayakkabılara Churchill diyorlardı, Amerika'dan gelenlere Roosevelt. Elbiseler geldi. Ondan evvel çok kötüydü durum. Uyuz, bit ne musibet ararsan vardı.

Ne yapardınız o tür şeyler için?

Uyuzları Kızılırmak'ın kenarına götürürdüm. "Soyunun" derdim, hepsi soyunurdu. Bir tane merhem vardı, pomat, ismi Vilkinson. O merhemden sürerdim uyuzlara. Yakar. Onlar da yanarlar, koşa koşa gidip kendilerini Kızılırmak'ın suyuna atarlardı.

Peki bit?

Bitlilerin çamaşırlarını kaynatırdık, bitlerden arınsın diye. DDT gibi ilaçlar da yoktu. Bitlilere ayrı koğuş yapmıştık. Oraya gönderirdik bitlileri.

Sonuçta sen herkese bakıyorsun; subayına, erine herkese bakıyorsun. Böyle bir askeri birliğin revirinde ya da askeri birlikte ne vardı donanım olarak doktorun kullandığı? Röntgen var mıydı mesela?

Yoktu. Bir dolap vardı, orada bir sürü tozlar, kimyevi maddeler. Bizim Nabi Kastarlak adlı bir Farmakodinami ve Tedavi Kliniği hocamız vardı. O, pratik tıp öğretirdi. Onun notlarını buldum. Şimdi uygulanmayan bir şey birtakım maddelerden ilaçlar yapmak. O notlara göre oradaki tozlardan ilaçlar yapardım.

Ben Zara'da askerlik yaparken rütbem olmamasına rağmen, er doktordum, tek başıma kaldım. Bütün hastalar elimden geçiyordu. Eksi yirmi derece soğuk, sabahları yüz yirmi, iki yüz kişi viziteye gelirdi talime çıkmamak için. Çavuşlara tembih ederdim, ateşim var filan diyenlere derece koyarlar, sonucu eline yazarlar. Ateşi olanları talimden muaf tutardık.

Peki mesela şimdi ateşim var diyor, dereceyle bakıyorsunuz. Ne verirdiniz o durumdaki bir hastaya?

Ateşi yüksekse yatırırız. İlaç da veririz. O zaman penisilin yeni çıkmıştı. Penisilini de üç saatte bir yapardık. Ama herkese yapmazdık. Başka ilaçlar verirdik, mecbur kalırsak onu verirdik. Aspirin gibi ateş düşürücü ilaçlar.

Sonuçta askerliğini orada yaptın bitirdin. Tekrar döndün İstanbul'a. İhtisas yarım kalmış.

Mazhar Osman ölmüştü. Ben gittim hastaneye tekrar. Onun yerine geçen İhsan Şükrü Aksel dedi ki, "Evladım, ben müşkül durumda kaldım. Yönetim kurulu senin asistanlığını onaylamıyor."

Ben de ne yapacağımı şaşırdım. Dedim ki "Hocam ben sizi üzmek istemem, başımın çaresine bakarım." O sırada bizim akrabamız olan Tarık Minkari'nin ağabeyi Esat vardı, ona gittim. Yakacık Sanatoryumu'nun uzman doktoru Fazıl Şerafettin Bürge, "Benim bir asistana ihtiyacım var" gibi bir laf etmiş ona. Esat da, beni Fazıl Beye gönderdi. Fazıl Şerafettin Bürge birinci ikinci daire milletvekili, bir de Halk Partisi'nin müfettişi. O, beni Yakacık'a götürdü. Sonra da himayesine aldı. Ankara'ya gitti geldi. Benim uzmanlık dönemimi sağladı.

Fazıl Şerafettin Bürge göğüs hastalıkları hocası mıydı?

Yok, o dahiliye hocasıydı. Benim uzmanlık başvurumu bir türlü kabul etmiyorlar. Demişler ki "O askerliğini yapmadı, hem de hakkında tahkikat var." O da baskı yapmış. "Ben arada kefilim" demiş. O sayede ben uzmanlığımı tamamlayabildim.

Yakacık Sanatoryumu'nda...

Evvela Yakacık Sanatoryumu'ndan sonra Haydarpaşa Göğüs Hastalıkları Hastanesi'nde. Ondan sonra Beyoğlu Belediye Hastanesi'nde tamamladık uzmanlığı.

Niye üç hastaneye gidiyorsunuz?

Yakacık'taki stajı saymıyorlardı, tamamlamak için Haydarpaşa'ya gittim. Göğüs hastalıklarının bir de iç hastalıkları bölümü var. İç hastalıkları için de Beyoğlu Belediye Hastanesi'ne gittim.

Peki buralarda kimlerin yanında yaptın asistanlığını?

Yakacık'ta Fazıl Şerafettin Bürge ve Veli Behçet Kurdoğlu vardı. Haydarpaşa'da çeşitli doktorlar vardı. Her birinde bir sürü tuhaf şey yaşadım. Mesela bir gün, Haydarpaşa'da Göğüs Hastalıkları Hastanesi'nin göğüs hastalıkları kısmında nöbetteyim. Haydarpaşa hastanesinin dahiliye kısmında da bizim Can nöbetçi. Bir hasta geldi. Öksürürken kan gelmiş ağzından, dahiliyeden bana göndermişler. Muayene ettim, ciğerlerine baktım. "Bir şey yok. Yine dahiliyeye git" dedim. Onun üzerine bana kızdı. "Bir oraya, bir buraya ne oluyor?" diye kızmış. Kalkmış gitmiş Pendik'e evine. Otobüsten inmiş, gene kan boşalmış. Bindirmişler ambulansa, gene bizim hastaneye gelirken yolda ölmüş.

Yani Can ile benim aramda adam gitti, iş kurcalansa ölüme sebebiyet. Aslında ben haklı çıkacağım. Çünkü ben baktım, ciğerinde bir şey yok. O gelen kan, ya boğazından ya midesinden. Neyse ki, fazla bela çıkmadı. Geçti gitti.

Haydarpaşa'da ameliyatlara da giriyor muydunuz?

Aslında biz göğüs hastalıkları uzmanı olduğumuz için sadece teşhis ve tedavi ile ilgilenirdik. Ama ben gönüllü olarak cerrahi kısmına da gidiyordum. Operatörleri izliyordum. O bakımdan birtakım pratik şeyler de

kazandım herhalde. Haydarpaşa Hastanesi'nde röntgen mütehassısı da tanıdıktı. Benim Yakacık'a girmeme yardımcı olan Esat Minkari, Haydarpaşa'nın röntgen mütehassısıydı. Orada röntgenin nasıl kullanıldığını da öğrendim.

Röntgen çekmeyi Haydarpaşa'da mı öğrendin?

Tabii. Okulda, üniversitede yoktu. Okulda yani öğrencilere film çektirmezlerdi. Ama asıl Zeytinburnu'nda çalışırken öğrendim.

Ondan önce göğüs hastalıkları okurken, hiç gösterilmedi mi röntgen nasıl çekilir diye?

Biraz bilgimiz olsa da asıl Zeytinburnu'nda öğrendim. İş başa düşünce, deneye yanıla. Benden önce bir doktor vardı, o birkaç tane film çekmiş. Bozuk filmler. Ben ondan sonra Esat Minkari'ye gittim. Film nasıl çekilir, nasıl banyo edilir. "Filmi çekiyorsun da güzel çıkıyor" diye öğrenmeye. Radyoskopi kolaydır. Şuanın derecesini ayarlarsın. Görüntü netleşince iş biter. Ama röntgen filmi zor. Filmi çekiyorsun, ondan sonra banyoya koyuyorsun. Ondan sonra da bir suya. Aslında o ilaçlı suları devamlı değiştirmek gerekiyormuş. Tıpkı fotoğraf banyo ederken yapıldığı gibi. Değiştirmezsen banyo ilaçları bozulurmuş, filmler de bozuk çıkarmış.

Siz kendiniz mi yapardınız bu işleri? Yoksa teknisyenler mi vardı?

Kendimiz yapardık.

Peki Yakacık, Haydarpaşa ve Beyoğlu Belediye Hastanesindeki uzmanlık eğitimin ne zaman bitti?

1959'da.

O zaman uzmanlık eğitimin sürerken muayenehane açtın.

Açtım tabii. Çünkü o arada ben para almıyordum, maaşsız çalışıyordum. Tahkikatlar nedeniyle altı yıl kadrosuz, maaşsız çalıştım. Öğleden sonraları muayenehaneye giderdim.

O zaman muayenehaneyi pratisyen hekim gibi mi açtın?

Evet.

Muayenehaneyi Kasımpaşa'da açtın. Nasıl seçtin orayı?

Nuri İyem söyledi. Kasımpaşa'nın Hacı Hüsrev kısmı var. Bugün orada daha çok çingeneler var. Fakat biz yerleştiğimiz zaman orada ekseriyetle Rumeli muhaciri tütün işçileri vardı. Nuri'nin de onlarla ilişkisi, arkadaşlığı vardı. "Orada aç muayenehaneni, onlar sana yardımcı olur" dedi. Halbuki onların pek yardımı olmadı. Ama gittikten sonra, ben kendime bir muhit edindim. "Aynası var" diye çok fazla hasta gelirdi bana.

O zaman radyoskopi cihazı zor bulunan bir şeydi.

Evet. Zaten benden sonra da Kasımpaşa'da pek kimse radyoskopi yapmadı. Radyasyon var diye çekinir-

ler, önünden bile geçmezler. Halbuki eskiden o yüzden bana özel olarak birçok gelen giden olurdu.

Kaç yılında açtın muayenehaneyi?

Zannedersem 1953'te falan olacak.

Hemen aldın mı radyoskopi cihazını?

Evet. Tesadüf, gittim tıp cihazları satan bir şirkete, bakıyordum. Bir tane arızalı bir röntgen cihazı varmış. Çekoslovak malı. Ben onu aldım, ucuzdu fiyatı. Firmasına yazı yazıp o arızalı parçasını gönderdiler, değiştirdiler. Yani rast geldi, ucuz bir şekilde aldım. Seneler sonra o röntgen makinesinin tüpü yandı. Onu yaptırayım diye niyet ettim. Bir tüp için 700 milyon para istediler, eski zamanın parasıyla. Yaptıramadım. O makine de hurdaya gitti.

Kasımpaşa'da muayenehaneyi açtın. Aynı zamanda evde oturuyorsunuz da. Siz de üst katta oturuyorsunuz, anneannem de orada. Şimdi bir doktor muayenehanesine gittiğin zaman sekreteri, hemşiresi falan var. Böyle şeylerin var mıydı hiç?

Hiç olmadı. Ben karşılardım. Sekreter filan yoktu. Dışarıda beklerler, sırayla girerlerdi. Hastaların kaydını da tutardım. Kısa süre sonra hem Kasımpaşa'dan hem civar semtlerden hastalar gelmeye başladı. Benim methimi duyan dışarıdan da hasta gelirdi.

Kaç kişiye bakardın günde?

Radyoskopi cihazı olduğu dönemlerde çok bakardım. Otuz, kırk kişiye baktığım olurdu. Fakat bizim ayna hapı yuttuktan sonra hasta sayısı azaldı. Bir-iki kişi gelir oldu. Onun üzerine kapadım muayenehaneyi.

Hep göğüs hastaları mı gelirdi?

Yok, her hasta gelirdi.

Peki hep radyoskopiyle mi kontrol ederdin?

Her geleni bir kere aynaya sokardım, ondan sonra muayenesini yapardım. Benim aynanın talihsizliği mi, talihi mi diyeyim; bizim yakın arkadaşlardan da üç tanesinde akciğer kanseri tespit etti, başlangıç halinde.

Onlardan bir tanesi kurtuldu. Matematikçi Hakkı Engerek, boyuna öksürür durur, sigara içer çünkü. "Bir gün sen de benim elime düşeceksin" derdim. "Sana gelmem" derdi. Derken bir gün bunun balgamında kan görülmüş. Karısı tutturmuş "Müeyyet'e gidelim" diye. Bir ay sonra geldiler. Bir de baktım, kanser tüm ciğerini kaplamış, hem de sağ ciğerini. Ne yapayım? Dedim ki "Götüreyim arkadaşlara göstereyim." Arkadaşlar dediler ki "Ne yapalım biz buna?" Ben de "Çıkarın ciğerini" dedim. Nasıl olsa ölecek, hiç olmazsa ameliyatta masada da kalırsa acı çekmeden ölsün. Çok ufak bir ihtimal, ama kurtulursa da, kurtulmuş olur. Benim teklifim üzerine Hakkı'nın sağ ciğerini çıkardılar. Sol ciğeri de bronşitli. Ondan sonra yine de beş sene yaşadı.

Muayenehaneyi açtın. O sırada ihtisasını tamamladın. Hemen ardından Verem Savaş'a mı başladın?

Evet. Verem Savaş o zaman yeni kurulmuştu. 1958'de Verem Savaş'a girdim. Beni Zeytinburnu'na tayin ettiler, Zeytinburnu Dispanseri de yeni kuruluyordu.

Verem Savaş'ın başında kim vardı?

Tevfik Sağlam, ilk girdiğim zaman. Sonra Tevfik İsmail Gökçe vardı. Tevfik Sağlam bütün asistanlarını kurduğu verem dispanserlerinin başına koymuş. Herkes çekinirdi Tevfik Sağlam'dan. Ama ben çekinmezdim. Ben geçerken önünden "Gel oğlum" derdi, konuşurduk.

Verem Savaş Zeytinburnu Dispanseri'nde kaç kişiydiniz?

Evvela bir tek ben vardım. Ondan sonra üç dört tane hemşire vardı. Nadide'yi, Ayten'i biliyorsun. Onlarla yirmi sene beraber çalıştık. Genel taramalar yaptığımız zaman ise personel sayısı otuza bile yükselmiştir. Taramalar sırasında diğer dispanserlerden de takviye personel alırdım.

Çok uzun süreler tek doktor bendim. Bir sağlık memurum vardı. Yedi sekiz hemşirem. Bir de Bayram, müstahdemimiz. Hepsi oğlum, kızım gibiydi. Bir tane sekreterim vardı, Sevim, o biraz cazgırdı. Ama çok çevresi vardı. Mesela kurban bayramında bizim dispanserin bahçesi mezbahaya dönerdi. Danalar getirilir, koyunlar getirilir. Biraz hayır kurumu gibi de çalışırdık. Bir gün baktım bizim müstahdem bir koyunu kesmiyor, hemşireler de çevresine toplanmış. "Ne oluyor" dedim. "Baba bu koyun sakat, sakat koyun kurban edilmez" dediler. Bizim personel bana "Baba" derdi. Baktım olmayacak,

fetva verdim, "Hastalara dağıtılmak üzere sakat hayvanların kurban edilmesi de caizdir" dedim. Kestiler. Bizim personel araba tutup ağır hastaların evine götürürlerdi kurbanları.

Bir gün bir adam geldi, "Doktor bey seninle özel konuşmak istiyorum" dedi. Aldım odama. Dedi ki "Sizin burada suiistimal oluyor. Buradaki hemşireler evine et götürüyor".

"Tamam" dedim, "sağ ol, teşekkür ederim. Sen şimdi şurada dur." Sonra bağırdım içeri, "Haydi bakalım içtima, herkes buraya, içtima." Hepsi telaşla geldiler. "Hadi bakalım göster" dedim. "Hangisi evine et götürmüş, hangisi çalmış. Göster." Bu herif başladı: "Bub bub bub!..."

Bizim sağlık memuru vardı, dedim "Bunu içeri odaya kapat." Kapattı. Telefon ettim polis komiserine. Dedim "Buyrun burada bir adam var, bizim dispanserde suiistimal varmış, ama benim korkumdan söyleyemiyor. Götürün karakola kim hırsızlık yapmış, bilmem ne etmiş söylesin size." Götürdüler. Komiser diyor ki "Yok öyle bir şey doktor bey." Meğer o adam benim kızlardan birine asılmış, kız da onu terslemiş, "Ben size gösteririm" demiş, kalkmış böyle konuşmaya. Ondan sonra dedi ki, "Özür dilemek istiyor sizden." "Yok öyle özür, gelecek hepsinin ellerini öpecek" dedim, "öyle affederim."

Zeytinburnu'nda günlük çalışmalarınız nasıl geçerdi?

Çok hasta vardı. Hem hastalar hem de o zamanlar işe girerken tüberküloz olmadığına dair rapor gerekirdi. O işlerin tümünü biz yapardık. Yani bazen bir günde

yüz elli-iki yüz işe giriş kontrolü için gelmiş kişi, bir de yüz elli-iki yüz tane çalıştığımız bölgenin takip ettiğimiz hastaları, kontrole gelen halk... Çok insan gelirdi.

Bizim dispanser 400 metrekare filan bir alan. 200 metrekaresinde muayene odası, röntgen, radyoskopi, hemşire odası, benim odam, laboratuvar. Diğer 200 metrekare hasta bekleme odası. O bekleme odasında tren istasyonlarındaki gibi banklar vardı. Yan yana banklar. Sabah dokuzda içeri girdiğimde yüz elli-iki yüz kişi gördüğüm zaman "İyi, bugün iş erken bitecek" derdim. Öğlene kadar radyoskopileri tamamlardık, mikrofilmler çekilirdi. Öğlen paydosu sonrasında, laboratuvar sonuçları üzerinde çalışılırdı. Mikrofilmlerin incelemesini yapardık.

Bazen de taramalar yapardık. Bilhassa ilk işe başladığımız zamanlar... Kampanya açardık herkesi çağırırdık.

Zeytinburnu'nda bir tarama yapmaya karar verdiğimiz zaman herkese film çekiliyor. Film çekilirken belden yukarı soyunmaları lazım. Bu da tartışma konusu. Soyunur mu, soyunmaz mı? Beyaz gömlekler diktirelim, onları giysin hanımlar filan. Yahu, 100 bin tane beyaz gömlek diktiremeyiz ki. On tane diktirsen birinden çıkar, öbürüne giydir, olmaz.

Dedim ki, "Bizim millet doktoru sayar. Hepsi soyunur, merak etmeyin."

Hakikaten öyle, çağırdık, alıyor çoluğunu çocuğunu geliyor, soyunuyor. Bizim teknisyen çocuk vardı, hanımlara film çekecek, "Soyunun hanımlar sutyenlerinizi filan da çıkarın" diyor. Bazıları nazlanıyor.

Bana sesleniyor, "Doktor Bey, gel Allah aşkına şunlara bir şeyler söyle..."

Ben söyleyince çıkarıldı. Yani bu iyi bir şey, doktora saygı.

Bir gün bir adam geldi. Yanında da kara çarşaflı, genç güzel bir hanım. Yanındaki de kocası. Dedi ki "Muayene olacak doktor bey, göğüslerinde bir şey var."

"Eeee!" dedim "Biraz soyunun." Kocasına dedi ki, "Herif sen çık dışarı. Ben soyunacağım."

Ondan sonra adam çıktı dışarı. Hanım soyunuyor da soyunuyor. "Yeter" diyorum. "Yok, yok, iyice bak" diyor. Bakıyorum, göğsünde bir şey yok. Ötekine de baktım. "İyice bak" diyor. "İkide bir kurcalama göğüslerini ağrı yapar" diyorum. "Herife de söyle" diyor.

Dedim "Herife ben söylersem kızmasın sonra"... "Yok yok, sen söylersen belki dinler" dedi. Kara çarşaf diyorlar, muhafazakârlık diyorlar. Bizim halkımız aslında sanıldığından daha açık fikirlidir.

Peki, aletler, imkânlar yeterli miydi, insanlar yeterli miydi Zeytinburnu'nda?

Yeterliydi, yeterliydi. Ha, şimdi bizim ilk yaptığımız taramada yüzde bir veremli bulundu. Sonra, on sene sonra değişti durum. Binde üçe düştü veremli sayısı. Neden? Bir kere bu geniş tedavi uygulaması, bir de yeni ilaçlar çıktı.

Mesela Ferit Savun'un anılarını okuyorum. İlk taramaya çıktığı zaman diyor ki doktorlara, asistanlara, "Her hastayı tedavi edeceğim diye uğraşmayın, ağır hastalara öncelik verin" diyor. Yani israf olmasın. Halbuki ondan sonra çok ilaç çıktı.

Ben ilk ihtisasım sırasında Bakırköy'de çalıştım ya bir müddet, orada çok veremli olduğu aklımdaydı. Bir

gün gidelim hastaneye bir tarama yapalım dedim. Bizim hemşireler korktu tabii, ama bana karşı da çıkamadılar. Sonunda, "Haydi Baba, sen diyorsan gidelim, tarama yapalım" dediler onlar da. O zamanlar mikrofilm yoktu. Radyoskopi cihazlarını kurdurduk boş bir koğuşa. Radyoskopiyle 3 bin tane akıl hastasını gözden geçirdik. Kimse buna cesaret edemiyordu. Radyoskopide adamın kollarını serbest bırakacaksın. Mecbursun, yukarı kaldıracaksın, sağa sola çevireceksin. Üstelik de akıl hastası oradayken ışığı da söndürüp, aynanın önüne tutacaksın. Korkuyordu herkes, ama biz yaptık. Birkaç gün geçti hemşirelerim de alıştılar.

Üç bin kişi. O zaman yüzde üç verem çıktı. Hatta veremlileri koyacak yer bulamadık. Ayrı koğuş yaptık filan. Sonra, beş on sene sonra tekrar yaptım, o zaman yüzde birin altına inmişti verem.

Bu verem mikrobu herkesin vücuduna giriyor. Yani eskiden yüzde doksanı buluyordu pozitif vakalar. Şimdi yüzde elli civarında. Mesela test yaptırdın, kolunda tüberküloz çıktı. Ama vücudunda mikrop olması herkeste hastalık yapmıyor. O mikrobu alanların yüzde birinde hastalık oluyor, yüzde 99'u hasta olmuyor. Çünkü bağışıklık var, direnç var. Yalnız bazı şartlar, mesela çok kötü hayat şartları, mesela akıl hastanesi koşulları, bu direnci azaltıyor. Yüzde bir normalde çıkarken, bu ağır koşullar altında yüzde üç-dörde yükseliyor tüberküloz. Bir de kalıtım, aile meselesi var. Bazı ailelerde çoktur. Bazı ailelerde oluk oluk basil çıkaran adam eşiyle aynı yatakta yatar, kadına hiçbir şey olmaz.

Peki, kadın erkek fark ediyor mu?

Kadın erkek çok fazla fark etmez aslında. Erkeklerde biraz daha fazla; erkeklerin hayat şartları daha ağır olduğu için. Şimdi işin tuhafı, bir ailede dört beş tane veremli vardı. Ama akraba olanlarda çıkıyor verem. Misal adam veremli devamlı mikrop çıkarıyor, karısıyla bir yatakta yatıyor, karısına geçmiyor. Ama kardeşine, çocuğuna geçiyor. Yani genetik faktör önemlidir.

Siz orada aşı kampanyası da yapıyor muydunuz? BSC aşısı.

Yapıyorduk tabii. O zamanlar Türkiye resmen veremle mücadele halindeydi. Ama Zeytinburnu taramalar ile pilot bölge oldu.

O zamanlar verem Türkiye'de ne ciddilikte bir sorundu?

Çok ciddiydi. Zeytinburnu'na gidince çok veremli gördüm. Onun için zaten teşvik ettim bu taramayı. Biz ilk başladığımız zaman, çok yüksek, neredeyse yüzde bir verem buluyorduk

Şimdi ne kadar?

Şimdi çok az tabii. Biz daha sonraki taramalarda binde üç bulduk. Son zamanlarda arttı diyorlar, ama binde kaç olduğunu pek bilemiyorum. O zamanlar aşağı yukarı her evde bir veremli vardı.

Artık zaten verem hastanelerinin büyük bir kısmı da kapandı...

İşte o da bir eleştiri konusu olabilir. Antibiyotikler bulunmadan evvel tüberküloz için kür tedavisi yapılırdı. Veremli açık havada yatırılır, temiz hava alır. Hatta o zaman tartışma konusuydu. Uludağ'da da vardı sanatoryum.

Rıfat Ilgaz'ın bir kitabı var. Tüberküloz geçirdi, ben tedavi ettim onu. Sanatoryumda sırası gelmiş. Diyor ki "Biraz da biz yaşayalım, ekmek elden su gölden." Tabii o zaman hastalar sıraya konurdu, sırası gelen hastanede yatardı. Üç dört ay yatardı.

Peki bu tedavi gerçekten etkili olur muydu?

Eh faydası var tabii. İyi beslenme, istirahat falan. Bazen bana bir hasta gelirdi. Ağır yaralar var ciğerinde, oraya başvururuz, buraya başvururuz, hiçbir sanatoryumda yer yok. Adamı öylece bıraksak, hiç şansı yok. Bu tür hastalara sorardım, "Nerelisin sen? Yaylada yeriniz var mı?" diye. Eğer iyi bir alternatifi varsa, derdim ki "Çık yaylaya, hiçbir şeyle uğraşma birkaç ay, bol tereyağı, bal ye, dinlen." Eline de bir torba ilaç verir, yollardım. Kimisi giderdi sahiden, birkaç ay sonra turp gibi geri dönerdi. Ellerime sarılır öperdi. "Hay doktor bey, nasıl iyileştim, kimse inanmıyor" diye.

Dispanserde tarama yaparken ev ev dolaşır mıydınız, yoksa hastaları mı çağırırdınız?

Tarama için ben bir protokol yaptım. Zeytinburnu'ndaki tüm evler tespit edilecek, sonra hastalar tespit edilecek, "Şu evde şu kadar, bu evde bu kadar var" diye işlenecek. Sonra iki bölgeye ayırdım semti. Ve bu tespit

ettiğimiz hastaları ev ev davet etmeye başladık. Biz yüzde 98 oranında iştirak temin ettik. Yani bölgede 100 bin kişi varsa 98 bini gelip dispansere muayene oldu. Tedavilerini genelde dispanserde yapıyorduk, ama gelemeyenlere de hemşireleri gönderirdim, ilaçlarını götürürdük evlerine. Bizim bir sekreterimiz vardı. O, bir haritaya, hastaların bulundukları yeri iğneyle işaret ediyordu. İyileşenleri çıkarıyordu.

O zamanlar başka hangi ülkelerde böyle taramalar yapılıyordu? Yani Dünya Sağlık Teşkilatı'nın bir önerisi miydi bu yöntem?

Diğer ülkelerde o yıllarda neler yapıldığını tam olarak bilmiyorum. Yalnız Dünya Sağlık Teşkilatı'ndan geldiler bize, bizim çalışmalarımızı gördüler. Ayrıca İstanbul'da başka bölgelerde de uygulandı, ama en evvel bizim bölgede uygulandı. En kapsamlı uygulama da bizdeydi. Bunu da daha sonraki Verem Kongreleri'ndeki tebliğlerden biliyorum.

Şimdi veremin genetik boyutu da tartışılıyor. Sizin ilk başladığınız zaman o kadar ağırlıklı değildi genetik faktör...

Eskiden genetik fazla bilinen bir konu değildi. Daha çok biyologların ilgilendiği bir konuydu. Ama veremin ailelerdeki yayılımını izlerken genetik bağlantılar üzerinde de çalıştık biz.

Şimdi mesela, akraba evliliği hikâyesi çok üzerinde durulan bir konudur. Bizim arka odada soyağacımız var. On kuşak geriye gidiyor. Belki beş yüz, altı yüz yıl geri-

ye. Bütün hepsi akraba. Mesela benim dedemle ninem kardeş, bizim kuşağa gelinceye kadar hep aile içi evlilik var. Ama ona rağmen, bizim aile sağlıklı bir aile. Bu akraba evliliğinde iki faktör var. Bir dominant faktörler, bir resesif faktörler. Mesela diyelim ki, mavi gözlü anne babanın çocuğu mavi gözlü olur, dominant bir şey. Veya uzun boylu anne-babanın çocuğu uzun olur. Bir de resesif faktörler var. Bu aile evliliği bakımından tehlikeli. Yani anne baba sağlıklıdır, fakat geçmişinde birtakım hastalıklar vardır. O anne veya babada resesif olarak mevcuttur. O hastalık çocuğa geçebilir, bu genetik hastalığın bir yüzdesi de var.

Veremin genetik yönlerini ben de inceledim. Var böyle bir olgu. Biz Zeytinburnu'nu ev ev takip ediyorduk. O zaman kuşaklar arası yatkınlığı da saptayabiliyorduk işte. Verem bulaşıcı denir. Öyle hastalarımız vardı ki, her gece karısıyla aynı yatakta yatar, ama bir şey olmaz karısına. Ama diğer odada yatan, hatta kardeşinin evinde kalan çocuğunda çıkıverir. İşte genetik zincir bu.

O zamanlar İstanbul'da kabaca kaç tane Verem Savaş Dispanseri vardı?

10 tane sanırım.

Şimdi kaldı mı? Dispanser sistemi işliyor mu hâlâ?

Var, ama kaç tane bilmiyorum. Hatta Zeytinburnu'na benden sonra bir doktor hanım gelmişti, o da ayrılmış. Geçenlerde bir toplantıya gitmiştim. "Doktor bulamıyoruz" dediler bana. "Eğer istersen sen git" diye-

cekler neredeyse. Giderim ama yakın olsa giderim. Trafikte dolaşmak zor geliyor bana.

Sizin zamanınızda dispanserlerde hep göğüs hastalıkları uzmanları mı çalışıyordu?

Verem Savaş'm ilk kurulduğu yıllarda Tevfik Sağlam Hocamız asistanlarını yerleştirmiş dispanserlere. Ama bizden sonra pratisyen hekimler tayin edilmeye başladı. Çünkü Verem Savaş'ın bütçesi müsait değil. Bakanlık doktor gönderiyordu. Onlar da tam verimli olamazlardı, çünkü tüberkülozu o kadar iyi bilmiyorlardı.

Peki tüm hastalar dispanserde mi tedavi ediliyordu, yoksa siz evlere de gider miydiniz?

Bulduğumuz hastaların çoğunu dispanserde tedavi ederdik. Şimdi yüz-yüz elli kişi her gün iğne olmaya gelirdi. İğne yapan bir sağlık memuru, bir de hemşire vardı. Hemşire yaşlıydı. Kadınlara bu yaşlı hemşire iğne yapardı, erkeklere sağlık memuru. Bir gün bir baktım bu yaşlı hemşiremin, Pakize Hemşirenin bacakları şişmiş, bütün gün ayakta durmaktan. Dedim ki, "Pakize Hanım sizi yollayayım hastaneye, istirahat verilsin, bacakların şişmiş."

"Doktor Bey bizim arkadaşların zaten işi başından aşkın, onlara kim yapacak sonra iğne?" dedi. İşine devam etti. Bir gün dispansere işe gelirken bir minibüs çarpmış, öldü. Mesela eğer cennet varsa, o mutlaka cennettedir. Ayten Hemşire vardı, sen tanıyorsun. O da çalışıyor. Derken bir gün öksürmeye başladı. Film çektirdim, bir baktım akciğerinde bir infiltrasyon, yani tü-

berküloz. Dedim "Hemşire Hanım seni hastaneye gönderiyorum, tedavi ol."

"Doktor Bey benim durumumda olan hastaları ayakta tedavi ediyoruz. Hem işlerine gidiyorlar hem tedaviye devam ediyorlar. Bana niye ayrımcılık yapıyorsunuz. Ben de hem çalışırım hem tedavi olurum" dedi. Hakikaten de bunlar özveri gerektiren işler. Başarılı olmak için özveri gerekiyor.

Şu anda, şimdi üniversiteden mezun olan bir doktor, diyelim ki göğüs hastalıklarında pratisyen... Veremi iyi bilir mi? Yoksa okulda öğrenemez mi?

Mesela, bir hasta vardı, ağır bir hasta. Biz göğüs hastalıklarından dahiliyeye geldik, alışığız. Mesela hastaların akciğerine iğne batıracağız, kalın iğne kullanırız. Çünkü ince iğne kullanırsan içerideki iltihap veya kan o ince iğneden gelmez, kalın iğne kullanırdık. Ben bu ağır hastayı dinledim. Akciğer sesleri belli bir bölgede duyulmuyor. Tuttum kalın bir iğneyle ponksiyon yaptım, sıvıyı çektim. Hasta bir taraftan da kusuyor. Benim iğneyle çektiğim sıvı ile kustuğu sıvı aynı. Bir doçent vardı, genç bir doçent. Ona gösterdim, anlattım durumu. "Dur ben bir bakayım" dedi. O ince bir iğne kullandı. Akciğerin üzerinde saran iki zar var, ince iğneyle de onun arasından sıvı çekti herhalde. Berrak bir sıvı. "Bak sen ne yapmışsın" diye hafiften çıkıştı. O gün öğleden sonra o hastanın röntgenlerini çektirdim. Ertesi sabah bir de geldim ki, hasta ölmüş. Filmi getirdim, gösterdim. Diyafragması, yani karınla göğsü ayıran zar yok. Mide tepeye kadar çıkmış. Ben iğneyi batırdığımda, mide suyunu aldım ya, demek ki midenin içine girmişim. O do-

çent midenin içine girememiş. O anda bu durum tespit edilmiş olsa, belki ameliyatla o mide çıkarılır, yemek borusu bağırsağa bağlanır, kurtarılabilirdi. Ertesi gün filmi gösterince şaşırdı o doçent. Yani basit kurallar bile bazen deneyimle öğrenilebiliyor.

Verem Savaş'ta kırk yıla yakın çalıştım. Zamanla fikir alışverişi için Cumartesi Toplantıları yapmaya başladık Taksim Gümüşsuyu'ndaki merkezimizde. Ben, bizim bu toplantılarda, her toplantıda tebliğ yapıyordum. Vakalar çıkarıyordum. Bir gün Verem Savaş'ın genel müdürü "Senin tebliğlerini kabul etmiyorlar" dedi. "Niye?" dedim. "Bu gençlere akıl ermiyor" dedi cevap olarak. Ben de tebliğ sunmayı kestim.

Zannederim genç bir profesörle bir tartışmamız neden oldu bu olaya. Çünkü ben dedim ki "Verem savaşı Verem Dispanserlerinde uygulanır. Siz Verem savaşını uygulayamazsınız. Siz üniversitede göğüs hastalıkları profesörüsünüz. Üniversiteye üç beş tane veremli yatar. Bunlar da ekonomik durumu iyi olanlar. Ben fakir birini göndersem üniversite hastanesine yatamaz. Çünkü para istersiniz. Sonuçta da ancak üç beş hastayı görürsünüz. Halbuki biz bir taramada belki bin tane veremli görürüz." Bu yaptığım eleştiri galiba bana karşı engelleyici bir tutum almasına neden oldu.

Ama galiba her zaman büyük hastanelerle dispanserler arasında böyle bir atışma, takışma oluyordu...

Şimdi, yeni kanunlar çıktı, nasıl durum bilmiyorum. Ama eskiden bizim dispanserlerle hastaneler arasında çok trafik vardı. Ben fakir çocukları bir ara Cerrahpaşa'ya gönderiyordum. Orada arkadaşımız vardı, Gencay

Şaylan. Bir süre sonra, gönderdiğim çocukların Gencay'ın yanına bile giremediğini öğrendim. Vazgeçtim göndermekten, gönderiyorum, gönderdiklerim yatırılmıyor. Üniversite hastanesinde tedavi paralı yapılıyor. Fakir hastaların yatması her zaman sorun oluyordu.

Peki o zamanlar verem hastaları hangi hastaneye yatırılırdı?

Yedikule Göğüs Hastalıkları Hastanesi. Sonra Heybeliada Sanatoryumu'na yatırılırdı. Şimdi Heybeliada Sanatoryumu'nu kapatmışlar. Uludağ da kapatıldı. Süreyyapaşa ve Yedikule'deki verem hastaneleri de göğüs hastalıkları hastanesi haline geldi.

Neden kapatıldı bu verem hastaneleri ve sanatoryumlar?

Tartışmalı bir konu. Bir proje var. Çok ilaçlı kısa süreli tedavi diye. Bir de bizim klasik tedavimiz var, en aşağı bir yıl tedavi. Ben bu kısa süreli tedavi protokolüne karşı çıktım. Tüberkülozda tedavinin başarılı olmasında en önemli neden hastanın ilaçlarını muayyen süre muntazam kullanması.

Bu çok ilaçlı tedavi söz konusu olduğu zaman hasta günde on tane yirmi tane otuz tane ilacı bir müddet içiyor. Sonra içmiyor, içemiyor. Midesi tepki gösterebiliyor. Kimseye söylemeden ilaçları çöpe atıyor. Ben hastalarıma söyledim. Tanıdıklarınıza söyleyin, atmasınlar, toplayıp getirin bana. Bir sürü ilaç toplayıp getirdiler. Hepsini büyük bir torbaya koydum. Bir konferansta sigortanın doktorlarına gösterdim. "Alın bakalım sizin

tedavi ettiğiniz hastaların ilaçları, ben bunları çöplerden toplattım. Böyle mi tedavi ediyorsunuz siz?" diye gösterdim. Tabii konferansta olay çıktı. Kızdılar bana. "Kızmakla olmuyor, bakın bu toplattığım ilaçlar sadece milyonlar eder" dedim. Daha çok kızdılar. Ama haklıydım. İnsan günde otuz tane hap yutar mı? Ağır ilaçlar bunlar. Midesi kaldırır mı? Atıyor çöpe tabii.

Sonra bizim arkadaşlar da diyorlar, "Kısa süreli protokol uyguladık, iyileştirdik, şu kadar tedavi oranı, şu kadar olumlu sonuç..." Sonra o tedavi edildi dedikleri bir yıl sonra bizim dispansere kontrole geliyorlar, bu sefer "Nüksetmiş" deniyor. Halbuki hiç tedavi edilememiş. Onun için "az ilaçla uzun süre tedavi" benim düşüncem. Yani muntazam tedavi.

Eski Verem Savaş yapısı sürüyor mu?

Sürüyor, ama dediğim gibi Verem Savaş'm gelirleri giderini karşılamıyor. Onun için dispanserlerde genellikle bakanlıktan gelen personel var, pratisyen hekimler var. Eskiden hepsi uzmandı. Verem Savaş'ın okulu vardı, hemşire okulu vardı.

Nerede?

Erenköy'de. Hemşire okulu vardı. Prevantoryum vardı. O zamanlar bir sanatoryum, bir prevantoryum vardı; sanatoryum hastaların tedavi edildiği yerler; prevantoryum hastalığa yatkın olanlar, hastalarla teması olan çocuklar... Yani bir tür önleyici uygulama.

Yani hastaların çocukları orada mı tutulurdu?

Çocuklarını yatırırdık, prevantoryum içinde çocukların okulları da vardı. Tüm o tesisleri Verem Savaş Derneği işletirdi.

Dernek bu işleri neyle yapardı? Yani parayı nereden bulurdu?

Gelirleri vardı Verem Savaş'ın. Yani muayyen vergilerden belirli bir yüzde Verem Savaş'a aktarılırdı. Ayrıca, Verem Savaş ilk kurulduğunda çok büyük bağışlar toplanmıştı. Hanlar, hamamlar, o gayri menkullerin kira gelirleri vardı. Devlet bütçesinden de para aktarılırdı. Hemşirelerin kepinin işareti falan da farklıydı. Çift ay, Kızılay'dan farklı olarak. İç içe iki ay. Şimdikinden çok farklı, şimdi bakanlık yapıyor her şeyi. O zaman böyle kendini yönetecek kadar bütçesi vardı, şimdi yok. O yüzden devlete devrettiler.

Peki Zeytinburnu'nda bunları yaparken, bir taraftan muayenehaneye de devam ediyordun değil mi?

İkiye, üçe kadar dispanserde, ondan sonra muayenehaneye giderdim. Çünkü Verem Savaş'ın verdiği ücret benim masrafımı karşılamazdı. Nitekim mesela ben emekli oldum Verem Savaş'tan, ayda 600 milyon maaş alıyorum emekli maaşı. O da karşılamıyor günlük giderimi. Aynı hesap işte.

Kasımpaşa yoksul bir bölge. Nasıl insanlar gelirdi muayene için?

Yoksul yerler oralar. Her derdi olan gelirdi. Ben gelenlerden muayene ücreti olarak çok para istemem, hatta hiç almadıklarını da olurdu. Fakat ilaçlarını paralı olarak almaları gerekiyor. Bu nedenle hastalarım zamanla sosyal sigorta kurumlarına gitmeyi tercih etmeye başladılar. O yüzden hasta sayısı çok azaldı. Sonuçta da kapattım.

Kaç para alıyordun hastadan?

2005'in başında kapattığım zaman en fazla 10 milyon alırdım, fakat bu azami para. Bir iki hasta vardı, doktor bey 10 milyon olur mu derdi, 20 milyon bırakırdı. Ama çoğunluk, ne bırakırlarsa ben bakmazdım bile, öyle bir uygulamam vardı.

Niye "Ne para verirlerse versinler" diyordun? Sonuçta orası senin iş yerin.

Nedeni şu, hasta gelsin diye. Yani ben "10 milyondan aşağı veremezsin, 20 milyondan aşağı veremezsin" desem, sekreterim olursa, o zaman hastalar gelmez tabii, gelemez. Şimdi hasta kapıdan girerken dua ederek girer. "Allah başımızdan eksik etmesin seni doktorcuğum" diye. Ben derdim ki hemen "Bunda para yok. Dua bol, para yok. Kusura bakma doktor bey, param yok..."

Mesela bir Ramazan günü biri geldi çocuğuyla, öksürüyor falan. Baktım ettim, ilaç yazdım. "Doktor bey, şu çocuğun ölüsünü öpeyim, bu Ramazan'da üç gün kuru ekmekle iftar yaptım" dedi. "Tamam tamam" dedim, baktım o gün cebimde ne kadar para aldıysam verdim. Benim aşağıda bir saatçi var, beş vakit namazında. Ben-

den çıkan hasta ona giderdi bazen. Bana derdi ki, "Doktor Bey, ben bir ay namaz kılıyorum, senin bir günde aldığın kadar sevap alamıyorum."

Senin aklındaki ideal sağlık sistemi nasıl olmalı?

Ohne geld... Yani "parasız". Sağlık parayla ölçülmez, hiçbir zaman için. Gazetelerde havadisler var. Mesela suni döllenme paralı mı olsun, parasız mı olsun? Aslında tıbbın parayla olmaması lazım, herkesin sağlık sigortası olması lazım. Belki yüksek geliri olandan, birtakım kurumlardan para alacaksın. Ama sağlık ücretsiz olacak. İnsan sağlığı parayla ölçülmez. Birçok hasta var, parasızlıktan dolayı birtakım imkânlardan mahrum kalıyor.

Mesela şunun da propagandasını yapmak lazım. Adamın böbreği çalışmıyor yahut kalbi çalışmıyor. Ölüyor insan. Gömüyorsun toprağa, çürüyüp gidecek. Halbuki ölen insanın gerektiğinde böbreği alınsa, kalbi alınsa, başka hastalara verilse hayatı kurtulmuş olur. İsteğe bile gerek yok, yapmak lazım. Vaktiyle bunlar hep söz konusu oldu. Biz mesela eskiden bir hasta öldüğü zaman, eğer gerekiyorsa onu hemen götürürdük, otopsi yapardık. Hatta tıp fakültesinde ders vardı, patoloji dersi. Schwartz Hocamız ile birlikte ölülerin üzerinde çalışırdık. Bugün üniversitede üzerinde çalışacak kadavra bulamıyor öğrenciler. Nazari yapıyorlar. Eskiden biz bol bol çalışırdık. Biri ölünce götür otopsisini yap, üzerinde çalışılacaksa çalış. Hiçbir zararı yoktu, faydası var, zararı yok.

Yeni teknolojiler teşhisleri çok kolaylaştırıyor. Ya da kolaylaştırıyor mu?

Mesela bizim zamanımızda bronkoskopi vardı. Hastayı yatırırız, sert bir boru, böyle sokarız içeri. İçeriye bakmaya veya biraz temizlik yapmaya çalışırız. Şimdi bronkoskopi elastik boruyla yapılıyor. Verem Savaş'taki eski yardımcım Tülin, Çapa'da hoca şimdi. Bronkoskopi uzmanı. Elastik boruyla yapıyor, ta akciğerin ucuna kadar boruyla giriyor, her yeri dolaşabiliyor. Filmlerini çekiyor. Sonra tomografiler, ultrasonlar var. Teknikte ilerlemeler var tabii.

Doktorluğa ilk adım attığınız zamanlarla bugünkü tıbbı kıyasladığınızda nasıl bir tablo var?

Her şey çok değişti. Bugün yapılan bazı tetkikleri ben anlamıyorum, daha doğrusu bilmiyorum da. Ama aynı kalan da pek çok şey var, yani bilinmeyenler. Örneğin veremle mücadelede hâlâ ilaca direnç gösteren basil var.

Goethe bir gün kendisini çok kötü hissederek doktoruna gitmiş, "Nedir hastalığım, bir tanı koy" demiş. Aslında biraz belki de hastalık hastası imiş. Pek sık doktoruna gidermiş. Doktor orasına bakmış, burasına bakmış, bir sonuç çıkaramamış. "Gel otur şöyle" demiş ve karşısına geçip bugün bile geçerliliğine inandığım şu sözü söylemiş: "Herr Goethe, tıp bilimine dayanarak bugün kesin olarak söyleyebileceğim tek şey, tıpta kesinliğin olmadığıdır. O nedenle size tavsiyem tıp bir bilim haline gelene kadar hasta olmamaya dikkat etmenizdir."

Bence hâlâ, bilim mi değil mi şüpheli. Geçen yıllarda bir kere belim kaymıştı. Bizim nörolog arkadaşlardan birine gittim, oradan baktı, buradan baktı, bacaklarımı büktü... Şimdi buraya kadarını yapmayı ben de biliyo-

rum. Bunun sonucu da belli, dördüncü omurda hafif bir kayma var. Sonra ismini vermeyeyim şimdi, en ünlü nörologlardan biri, dedi ki, "Pek emin olamıyorum, bir MR yapalım."

O makineye girdim, böyle kapalı hücre gibi bir şey. Ben de pek sevmiyorum, öyle kapalı yerleri, biraz kendime hipnoz uygulamaya çalıştıysam da, sonunda dayanamadım, başladım yumruklamaya cihazı. Çıkardılar beni hemen tabii. O zamandan beri ara sıra belim kaydığında balkonun demirine asılıp kendimi tedavi ediyorum. 85 yaşıma geldim, bu tedavide başarısız olduğum yok. Halbuki operatörün eline geçsen, neler neler yapıyorlar, gereksiz protez omur takılmış bir sürü insan var. Çaresi varken yapılır mı omurgaya öyle şey?

Yeni teknolojilerle aranız pek iyi değil anlaşılan...

Yeni teknoloji... Evet... Bak bir şey anlatayım. Ben tıbbiyenin üçüncü sınıfındayken ameliyatlarda hocalarımıza asist ediyordum. O zamanlar büyük ameliyatlarda genel narkoz yapardık, yani hastanın ağzına mendil yayıp eter damlatırdık. Ben girdiğim ameliyatların hiçbirinde narkoz hatası yapmadım. Yani kimse ölmedi. Sonra bir alet çıktı, eteri mekanik olarak ayarlıyor. Hastanın ağzına huniye benzer bir alet koyuyorsun, üzerinde dereceler var. Skala birdeyken az verecek eteri, altıya çevirdiğinde maksimum seviyede verecek.

Bu alet çıktığında ben Haydarpaşa'da asistan doktordum. Bir gün bizim hocanın tiroit ameliyatı var. Ben de asist ediyorum. Derken bir baktım adam gidiyor. Çünkü gözbebekleri büyümeye başladı. O zamanlar genellikle narkozitör bulunuyordu ameliyatlarda. Dön-

düm dedim ki, "Bu adam ölüyor". Narkozitör kendinden emin bir şekilde "Yok yok, gayet iyi durumu" dedi. Derken bir müddet sonra adam sahiden gitti. Hoca küplere bindi, azarladı herkesi, çekti gitti. Meğer bizimkinin narkoz cihazının debimetresi bozulmuş. Yani teknoloji hata yapmış.

Oysa parmağınla açıp adamın gözüne baksan, hata yapma olasılığın yok. Ameliyatta gözün pupillası iki nedenle büyür, ya uyanıyordur, ya ölüyordur. Eğer ölüyorsa narkozu keseceksin, uyanıyorsa ve ameliyat bitmemişse, hemen biraz eter ya da uyuşturucu ne kullanıyorsan vereceksin. Peki ölüyor mu, uyanıyor mu, bunu da anlamak kolaydır. Gözün beyazına dokunursun gözkapağını reflekse kırpıştırırsa, anla ki uyanıyor. Yok hareketsiz kalırsa, o zaman da ölüyor. Ama tabii bunu anlamak için pratik sahibi olmak lazım. "Sans du clinique" derler. Okulda öğretilmez.

Şimdi bugün de başka başka yeni teknolojiler uygulanıyor. Mesela birçok ameliyatta lazerler kullanılıyor, robotlar kullanılıyor. Ben bilmiyorum, ama tahmin ediyorum ki o teknoloji harikalarının hatalarını yine tabipler kapatmaya çalışıyorlardır. Ben inanıyorum ki makine sonuçta iyi bir doktordan, daha doğrusu insandan daha çok hata yapar. O makineleri de sonuçta başka insanlar yapıyor.

Peki bir ameliyatta narkozu ayarlamak riskli değil mi, diploması olmayan bir öğrenciye nasıl böyle bir görev resmen verilebiliyordu?

Risk dediğin her zaman vardır. Şimdi geçen gün benim eşimin omzu kırıldı. Gittik bir ortopedist arkada-

şa, baktı omuz topuzunun hemen altından kırılmış. "Aslında ameliyat edip çivi çakmak lazım. Ama eşiniz felç geçirmiş, bu nedenle genel anestezi uygulamamız mümkün değil. Çok riskli olur, bu şekilde kaynamasını tavsiye ediyorum" dedi. Ben de o genç ortopediste "Lokal anesteziyle yapamaz mısınız?" diye sordum. Çünkü böyle kaynarsa hareket kapasitesinin bir hayli azalacağı da kesin.

Lokal anestezi ile omuz ameliyatı fikrim genç arkadaşıma çok tuhaf geldi. Hatta biraz güldü bu düşünceme. Ben de kendisine, gençlik yıllarımda lokal anestezi ile torakoplasti yaptığımızı anlattım. Yani akciğeri söndürmek için hava basmak yetmediğinde, kaburgaları teker teker kesip çıkarıyorsunuz, sonra akciğerin omuz altındaki bağlantısını da ayırıyorsunuz, sonra ciğer kendiliğinden sönüyor. 1880'lerden beri uygulanan bu ameliyat ancak çok ağır hastalarda yapılırdı. Çünkü o zamanlar antibiyotik yoktu, ağır akciğer iltihaplarında son çare olarak torakoplastiye gidilirdi. Ama hasta da çok zayıf olduğundan genel anestezi değil de, lokal ile yapardık bazen.

Şimdi ben bunları anlatınca, genç ortopedistin gözleri büyüdü. "Nerede şimdi böyle doktorluk, 'Canım yandı' diye adamı doğrudan mahkemeye verirler" dedi. Şimdi biraz hasta hakları ile hasta nazlanması birbirine karışıyor yani.

Tıp fakültesinde üçüncü sınıftayken ameliyatlara girerdik dediniz. Bu öğrenci asistanlığı, imkânsızlıklar nedeniyle mi, yoksa eğitim amaçlı mı yapılırdı?

Her iki amaçla da yapılırdı. Bak bir şey söyleyeyim. Öğrenmek isteyen kendi yolunu bulur. Biz tıbbiyedeyken, bölümlerde staj yapacaksın, eğitim amaçlı ameliyatlara gireceksin, bunların hepsi zorunluydu. Ama bütün sınıf arkadaşlarım sene içinde sınıf olarak takip ettiğimiz ameliyatlara girerlerdi, uzaktan seyrederlerdi. Sonra da yazın herkes tatile çıkardı. Şimdi kırk kişi bir ameliyathaneye girmişsin, dört metre uzaktan seyrediyorsun. Bundan ne öğrenebilirsin ki? Orada kızlarla kırıştıranlar mı istersin, fıkra anlatanlar mı... Öğrenmek isteyen de bir şey anlamaz sonuçta. Ben yazları becerikli kıdemli asistanların yanında ameliyatlara girerek başladım öğrenmeye. Yazın hocalar da az olur, ama hasta aynı sayıdadır. Ameliyatlar da kıdemli asistanlara kalırdı. Yani mecbur kalırsın, sen de doğru yapmayı öğrenirsin sonuçta.

Benim genç bir doktor tanıdığım, biz senin baban gibi hasta muayene etmeyi artık bilmiyoruz dedi. Mesela perküsyonu bilmiyoruz dedi. Sizin zamanınızdan bu zamana ne değişti? Niye "Bilmiyoruz biz perküsyonu" diyor?

Çünkü gerek görmüyor. Tomografi, MR yaptırmaya gönderiyor. Ama aslında gerekli. Perküsyon biraz daha el alışkanlığı gerektiriyor. Ama kulağını koyup dinlemekle insanlık birçok hastalığı teşhis edebilir. Bu bronşit mi, yoksa astım mı diye. Yahut kalbini dinler, oradaki sesleri değerlendirir.

Şimdi tıp fakültesinde öğretiliyor mu kulağını dayayıp dinlemek veya perküsyon?

Öğretilmesi lazım, ama bilmiyorum neden öğretilmediğini. Diyelim ki bir mahrumiyet bölgesindesin. Elinde laboratuvar yok, MR yok, ne yapacaksın hastayı? Nasıl kontrol edeceksin?

Bir verem hastasını teşhis için radyoskopi cihazı yeter mi?

Radyoskopi cihazı biraz tomografi mantığına benzer. Döndürürsün hastayı, omzunu kaldırırsın, eğip bükersin. Böylelikle farklı kesitlerden yansıma alırsın. Bugün önce mikrofilm ile bakacaksın, şüpheli olanlara büyük film çektireceksin. Sonra tomografi ve devamı. En mühimi, şüpheli olanların balgamını alacaksın, balgamını boyayacaksın, muayene edeceksin mikrop var mı yok mu. Çok önemli bu. Direkt balgamında mikrop bulunan hastayı mutlaka hastaneye yatırmak lazım. Çünkü bunlar her öksürüşünde binlerce mikrop çıkarır. O yüzden eskiden otobüslere "Öksürürken ağzınızı kapayın" diye afiş koyardık.

Bunların hepsini sen tek başına yapar mıydın?

Yapardım tabii. Ben çağırırdım, hemşireler boyardı. Ama ben bakardım.

Ama şimdi bu ortadan kalktı neredeyse.

Bilmem, ama kalktıysa yanlış. Biz onlara bakardık, ondan sonra o gönderilir merkeze teksif yapılır, konsantre edilir. Bir de kültür yapılır. Onların sonucuna göre kesin karar verirsin. Hem daha ekonomiktir. Radyoloji[1] muayene masraflıdır. Mikroskobik teşhis hem

şaşmaz hem de ekonomiktir. Ucuzdur. Bir verem taraması için yapılan film harcaması, MR'lar, tomografiler... Bunların hiçbirine gerek kalmadan bakteriyolojik tarama da yapılabilir.

Şimdi doktor hastayı laboratuvara gönderiyor, oradan MR'a gönderiyor, oradan gelen rapora bakıyor, ona göre karar veriyor.

Çok önemli bir şey. Biz hastayı hemen tedaviye alırdık. Bunların sonucu gelinceye kadar iki ay falan beklemezdik. Yani direkt muayene yaparız, mikrop varsa hemen hastaneye göndeririz yatırırız. Ondan sonra bulmasak bile yine tedaviye alırız, kültürün neticesi geldiği zaman tekrar inceleriz, tekrar filmini çekeriz. Yani bunların sistematik yapılması lazım. Türkiye'de tüberküloz tedavisinde kişi başına harcama son yıllarda Dünya Sağlık Örgütü'nün önerdiği rakamın 10-15 katına kadar çıktı. Burada işte bu pahalı teşhis yöntemleriyle yapılan araştırmalar rol oynuyor.

Benim sorınak istediğim şey başkaydı. Sen diyorsun ki, "Ben mikroskoba bakardım. Balgam örneğine." Zaten radyoskopiyi de sen yapıyorsun. Halbuki şimdi doktor hastayı alıyor, balgamını laboratuvara gönderiyor, radyoskopiyi de başka biri çekiyor. Doktorun önüne bir rapor geliyor, sonunda rapora göre teşhis konuyor. Bu farklı bir yaklaşım değil mi?

Ben de toplantıda bunu söyledim. Birçoğumuz tomografi veya MR'dan anlayamıyoruz. Ne yapıyoruz? Rapora bakıyoruz, rapora göre karar veriyoruz. Peki di-

rekt film çekildi, filmi çeken yer bir rapor veriyor. Ben o rapora bakmadan filme bakıp karar verirdim. Raporda bazen bir sürü palavra yazıyor, okumazdım bile. Filme bakıp karar verirdim.

Peki o MR'dan, tomografiden anlamıyorsan, ne yapıyorsun? Rapora göre karar veriyorsun. Filmdeki raporda bir sürü yanlışlık, bir sürü palavra olduğunu ben biliyorum. Ne biliyorsun, belki MR raporunda da bir sürü yanlışlıklar var. Nasıl filme bakıp karar veriyorsak, rapordaki yanlışlıkları nazarı itibara almıyorsak, ötekinde de aynı şeyi uygulamamız lazım.

Şimdi bir düz filme bak. Filmde bakıyorsun, hiçbir şey yok, önemli bir şey yok. Ama rapora bak, sağ üstte fibröz bilmem ne, bronşiyal organizasyon. Hava cıva bunlar. Onları nazarı itibara almıyorsun. Ama MR, tomografi gibi okuyamadığın araçlarla yapılmış tetkiklerde bu sefer yanılırsın. Çünkü o yazılmış rapora, yoruma mahkûmsun.

Şöyle bir şey söylemek doğru mu? Sizin döneminize göre şimdi doktor ile hastası arasında daha fazla mesafe var.

Öyle. Ve o zaman tam başarılı olamaz insan. Benim bir hastam vardı, çok güzel bir kızcağız. Ümran. Bir de onun sevgilisi vardı veya nişanlısı, kızın hastane masrafını öderdi. Kız da tek yataklı odada yatıyor. Bir gün geldi o nişanlısı ya da sevgilisi onu terk etti. Hastane masrafları ödenmiyor. Ben o Ümran'a her gün uğrarım. Akciğerinde de yara var. "Ne oldu Ümran?" dedim. "Beni terk etti nişanlım, doktor bey sen beni terk etme" dedi. Her gün dolaşırdım hastaları, ona da uğrardım. Sonra 6-7 Eylül'de bizi attılar içeri. Sonra Ümran bakı-

yor, ben gelmiyorum. Başhekime soruyor. Başhekim diyor ki "Başına böyle böyle bir şey geldi."

Ümran çok ağlıyor. Diyor ki başhekime, "O gece doktor bey benim başımdaydı, ben gidip şahitlik yapayım, valiye gidip şahitlik yapayım" diyor. Başhekim diyor ki "Ben gittim valiyle konuştum, (o zamanlar Fahrettin Kerim'di vali), valinin yapabileceği bir şey yok. Bu tepeden inme bir şey. Yani bir şey yapamazsın" diyor. Ümran çok ağlıyor.

Sonra ben tahliye oldum, hastaneye gittim. Baktım Ümran karşıda bekliyor. Hava veriyorlar ciğerlerine. Beni görünce koştu geldi, sarıldı. Düşüp bayıldı. Ondan sonra götürdük onu, zorla yatağına yatırdık. Yanağını okşadım, zorla gözünü açtı. "Aman doktor bey, ne olursun beni terk etme" dedi. "Etmem Ümran'cığım" dedim. Bir gün hemşire geldi, "Doktor bey Ümran çok hasta, bir bakar mısınız?" dedi. Gittim yanma. Dedi ki "Doktor bey, sizi rahatsız ettim." Elimi tutuyor. "Ne olursun beni terk etme" diyor, yavaş konuşuyor ama. Derken bir baktım eli düştü, gözleri kapandı. Ben terk etmedim, o beni terk etti. Hastayla ilişkiler işte böyle bir şey.

Hastanı kaybedince ne hissederdin?

Üzülürdüm çok. Çaresiz üzülürdüm. Bazıları var, zaten kaybedilmiş hasta. Bazıları sürpriz oluyor. Bir gün bir hasta var, huysuz bir şey. Baktım bir gürültü patırtı. Gittim. Yatıyor yatakta. Bir sürü kız, erkek hastayı etrafında toplamış. Diyor ki "Haydi hep beraber. Eşhedüenlailaheillallah..."

Hastaya "Sen zaten öleceksin, onları da mı öldüreceksin?" dedim. Hepsini kovdum. "Haydi gidin yatağınıza" dedim. Biraz sonra bizim huysuz hasta öldü. Dok-

tor-hasta ilişkilerinde bir saygı var. O müdahaleyi yapmak gerekiyor, ama bir hastabakıcı ya da hemşire zor müdahale eder. Dinlemez bu tür hastalar onları. Mecbur, doktor her an işin içinde olacak. Uzaktan kumandayla olmuyor.

Bugün önüne genç bir doktor gelse ya da bir tıp öğrencisi gelse ne tavsiye edersin? Doktorluk açısından, hayat açısından.

Hastayla yakın ilişki kurması lazım bir doktorun ve hastanın iyi olmasında en önemli nokta doktoruna güvenmesidir. Şimdi bana bazı hastalar geliyor. "Doktor bey," diyor, "ben vizitesi 100 milyon lira olan doktora gittim. Senin kadar beni iyi edemedi." Doktorun değeri onun vizite ücretinden ölçülmez. Yüksek vizite alan doktorlar var. Ona giden hastaların çoğu hastaneye yatmak için gidiyor. Hastanede kolay muayene olmak için gidiyorlar, oradaki sağlık memuru veya hemşire diyor ki "Muayenehanesine git, o zaman yatırır seni kolayca." Muayenehanesine gidiyor, veriyor vizite parasını. O da "Tamam," diyor "yarın gel, ben yatırırım seni." Ertesi gün geliyor ve yatıyor. Birçok doktor bu yöntemi uyguluyor. Kötü bir şey bu. Yani hastanede yatan hastaların çoğu oradaki hocaların hastaları. Fakir fukara değil. Bu kadar çok para alışverişi de doktor ile hasta arasında güveni zedeliyor.

Kaynakça

Akan, Tarık, "Yazdım Rahatladım", *Milliyet*, 17.3.2002.

Boratav, M., "Batı Anadolu'da 20 Gün", *Yurt ve Dünya*, s. 60.

Boratav, M., Kader Basımevi, 1949.

Dündar, Can, "Çöplerinizi Bu Artist Süpürecek", *Milliyet*, 17.3.2002.

Dündar, Can, "Malı Aldık Müdürüm Şimdi Yola Çıkıyoruz", *Milliyet* "Ayrıntılı Rehber", 15.3.2002.

Düşünce ve Edebiyatımızda, *Yurt ve Dünya* dergisi.

Ilgaz, Rıfat, *Karartma Geceleri.*

Kavukcuoğlu, Deniz, "Fenerbahçeli Dostlar İçin Notlar", *Cumhuriyet*, s. 15 (9.9.1998).

Koro Çalışmaları Üzerine, Seçme Marşlar, Türküler, Türkiye İşçi Partisi, İstanbul İl Başkanlığı, 1975.

Mihri Belli'nin Anıları, *Milliyet*, 28.6.1989.

Milliyet, Büyük Larousse, s. 3950.

Nâzım, Anlatan: Saniye Yaltırım, Yazan: Aydın Aydemir, Cem Yayınları, 1958.

Sertel, Zekeriya, *Kırk Haramilerin Esiri, Nâzım Hikmet, Mavi Gözlü Dev, N. Hikmet ve Sanatı*, Cem Yayınevi, s. 56.

Talu, Umur, "Bülent Ecevit Dedi ki: Önümüzü Göremiyoruz", *Milliyet*, 22.12.1992.

Vatandaşlık Cesareti ile Çoğalan Hikâyeler.

Yakın Tarihin Boratav Sayfaları, *Milliyet*, Gazete Pazar, 5.4.1998.

Müeyyet Boratav Sakıncalı Doktor

18 Mayıs 1944'te aralarında Zeki Velidi Togan, Nihal Atsız, Orhan Şaik Gökyay, Yüzbaşı Alparslan Türkeş, Yargıç Sait Bilgiç ve Gazeteci Reha Oğuz Türkkan gibi isimlerin de yer aldığı ırkçı-turancılar tutuklanır. Ardından denge sağlamak için büyük bölümü İleri Gençlik Birliği'ne mensup 55 kişi tutuklanır. Aralarında Nuri İyem, Yusuf Atılgan ve Abdülbaki Gölpınarlı'nın yanı sıra tıp fakültesi öğrencileri Müeyyet ve Can Boratav da vardır. Gençler Emniyet Müdürlüğü'nde ve Tophane'deki Askeri Cezaevi'nde zor günler geçirir. Öğretmen Hasan Basri'nin Emniyet Müdürlüğü'nün beşinci katından düştüğü bildirilir. Birçok öğrenci bileklerini keserek intihara teşebbüs eder, birçoğu bunalım geçirir.

Ferruh Yazıcı, "Yakın Tarihin Boratav Sayfaları"
Gazete Pazar, 5 Nisan 1998

İstanbul'da gayrimüslim vatandaşlara ait evlerin ve işyerlerinin yağmalandığı 6-7 Eylül 1955 gecesinin hemen ardından, emniyette dosyası olan birçok solcu, herhangi bir delil olmaksızın tutuklandı; aylarca hapis yatırıldı. Tutuklananlar arasında Hasan İzzettin Dinamo, Aziz Nesin, Kemal Tahir, Müeyyet Boratav, Can Boratav, Asım Bezirci de yer alıyordu.

Hasan İzzettin Dinamo,
6-7 Eylül Kasırgası, 1971

İMGE kitabevi
imge·com·tr
internet kitabevi
ISBN 975-533-496-3
9 789755 334967